

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MIDT- OG ØST- SJÆLLAND

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK

AARBOG 1939

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A.NORDAHL-PETERSEN

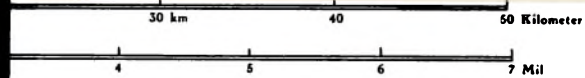
MIDT- OG ØSTSJÆLLAND

KORT OVER MIDT OG ØSTSJÆLLAND

GEODÆTISK INSTITUT, ENERET

Autoriseret Reproduktion efter Geodætisk Instituts Kort i Maalestok 1:320 000

TURISTFORENINGEN FOR DANMARK:

MIDT- OG
ØSTSJÆLLAND

AARBOG 1939

UDGIVET UNDER REDAKTION AF
A. NORDAHL-PETERSEN

KØBENHAVN

EGMONT H. PETERSENS KGL. HOF-BOGTRYKKERI

1 9 3 9

INDHOLD

	SIDE
KORT FRA GEODÆTISK INSTITUT	4-5
ARTHUR FANG: MELLEM ISEFJORD OG ØSTERSØ	9
MOGENS STRUNGE: NYT OG GAMMELT OM AMAGER	103
VICTOR HERMANSEN: KIRKERNES INVENTAR	135
H. ZANGENBERG: GAMLE LANDBYGNINGER I ØST- OG MIDTSJÆLLAND ..	167
OTTO ANDRUP: HERREGAARDE I MIDT- OG ØSTSJÆLLAND	197

Aarbogens Oplag: 27.000.

Omslagsbilledet: Roskilde Domkirke.

Til forskellige af Aarbogens Afsnit har Nationalmuseet
venligst udlaant en Del Fotografier.

Vignetter af O. MEIER.

I Aarbogens forskellige Stykker er Forfatterens Retskrivning bibeholdt.

Eftertryk af Aarbogens Tekst og Billeder er ikke tilladt.

Dér ligger Du i Havet
Med Byer og med Slot,
En rødmosset Glut
Paa et Silkebolster blaat,
En blinkende Smaragd
I sin sølverne Karm,
En blussende Brud
I sin stærke Brudgoms Arm.
»Sjælland«, af Christian Winther.

MELLEM ISEFJORD OG ØSTERSØ

Af ARTHUR FANG

ET dejligt, bølgende Land, bæltet med Skove. Frodige Sletter løfter sig af Skovlandet og breder sig mod vide Horisonter. Bakke-Bølge rejser sig over Bakke-Bølge og bygger Landets stærke Rygning. Her er nok skovlukket Indland, dog aldrig trangt paa Vejr og Vind. Hele den grønne Ø er paa Fart over Havet. Vestenvinden fylder Skovenes Sejl, og Sjælland lægger sin brede Stævn mod Østersøen.

— — —

Man skal staa i den skridende Ral under Stevns' stejle Klippevæg og lade den fortælle Landets Saga. Her er Danmarks Grundvold synlig. Nederst slikker Havet det bløde, gullige Skrivekridt, prydet med Flintens sorte Perlerader. Oven over luder Limstenens tunge, graa Kalkmasser med brede, bølgede Baand af graa Flint, og derover igen Leret og den dyrkede Muld. — Danmark er et ungt Land; først for 70—80 Millioner Aar siden begyndte dets Grundvold, Skrivekridtets Kalkslam, at blive afsat i Havet. Lagene hærtnede, og i et mindre Hav afsattes senere andre Kalkarter: Danskekalk eller Danien, bl. a. Limstenen i Stevns og Koralkalken i Faxe Bakke. Den følgende Tertiærtid var regnfuld, og fra de omgivende Lande skyllede

Isefjords Inderbredning — Bramsnæsvig.

Masser af Sand og Ler ud i Havbassinet, ud over Bundens graa Kalkbjerge. Det første Danmark dukker af Havet. —

Men atter ændres Klimaet, og det nye Land skal under haarde Prøvelser. Fra Varmetid bliver det Istid. Skandinavien dækkes af vældige Ismasser, der skyder sig ud over de omgivende Lande og Have. Isen pløjer i Danmarks Grund og blander den med Sten og Grus fra Fjældene. Da den sidste Indlandsis for ca. 13,000 Aar siden sagde Farvel til Sjællands Kyster, var *det* Danmark, vi kender, med Bakkeland og Slette blevet til i store Træk — plastisk formet af Isens Kunstnerhaand.

Lad os gaa ind i det høje Midtsjælland, det pragtfulde, skovklædte Bakkeland, der danner Øens Centrum, og fra dens højeste Punkt, Gyldenløves Høj, i Tankerne danne os et Overblik over Landet, for Skovene lukker for Udsynet. — Tæt Nordøst for os har vi Sjællands Rygning, et godt 5 km langt Bakke- drag fra Skovbakke i Lerbjergs Lysning til Højbjerg ved Roskilde-Ringsted Landevej. Herfra udgaar Øens fire Hovedvandskel, der, selv om de bugter sig en Del, dog helt pænt opdeler den i Skraaninger, ad hvilke Vandløbene rinder mod de fire Verdenshjørner.

Har Vandskellene gjort deres for at lave en regulær Sjæl-

Østersøens Kyst under Stevns.

SVEN TÜRCK FOT.

lands-Geografi, saa har Havet unægtelig spoleret Tegningen ikke saa lidt ved at flænge Øen op med Fjorde og flige den ud i Næs. Fra Sydøst har Østersøen med det aabne Havs store Gestus tegnet Køge Bugts ubrudte Bue. Fra Nord buldrer Kattegat ind gennem Gabet til Isefjords brede Bassin, men løber dog snart Vejret af sig i de dybe Fjordes fint udformede Kniplingsværk. Fra Kulhus paa Hornsherreds Nördspids har Kattegats Vandet en 40 km Rejse til Bunden af Lejre Vig, men holder sig dog friskt og salt. Og hvad har Isefjord ikke haft at gøre, inden den langt Syd for Ovrø kan hvile ud i Tempelkrogens lune Vejle.

— — —

Af de allerførste Mennesker, der for c. 10,000 Aar siden jagede de vilde Rener, er der fundet Spor i Midtsjælland: i Hornsherred og ved Hedehusene. De store, skovkransede Mose- drag omkring Halleby Aa har været som skabte for Mullerup-Kulturens Jæger- og Samler-Folk. Man har fundet deres Bopladser ved Ondløse Bro og ved Skellingested. Fra en senere Periode er der en Mængde større eller mindre Køkkenmøddinger langs Isefjords og Roskilde Fjords mange Vige og Sunde. Til Dels samtidig med Fisker- og Jægerkulturen ved Kysterne

har der i Indlandet været en Agerbrugskultur, den der spores særlig i de mange storslaaede Sten-Grave: Dysser og Jættestuer, hvorpaa Midtsjælland er saa rigt. Fra denne Periode har vi i Østsjælland Landets ældste Hus, Tomten ved Strandegaard ved Faxe. Op langs Hornsherreds høje Vestkyst og spredt over det meste af Omraadet løfter sig de skønne Bronzealderhøje. Fra Landet omkring Tryggevælde Aa: Valløby, Himlingeøje og Varpelev, og fra Ringsted-Egnen: Nordrup og Terslev, er der rige og skønne Fund fra Jernalderen. Og som stedse brændende Bavner lyser Navnene paa de ældgamle Kongesæder: Sigersted og Lejre.

Da den ny Tro havde sejret, rejstes de mange herlige Kirkehuse ud over Øen. Ved Sjællandsfarers gamle Landsting og i det nye Kongesæde ved Roskilde Fjord bygges der allerede i 1000-Tallet anselige Fraadstenskirker, der dog knap hundrede Aar senere afløses af prægtige Murstenshuse: Sct. Bendt i Ringsted og den store Katedral i Roskilde, hvis høje Spir stadig er som et Vartegn for al Landets Kristenhed. Lidt senere end de gamle Kongebyer melder sig de driftige Borgerbyer: Holbæk og Køge.

Paa Sjælland staar Herresæde ved Herresæde, og her var Bonden baade vornet og bunden til Stavn. Midt- og Østsjællands fede Muld ligefrem indbød til Godssamlen, og rige Herremænd havde ikke mange Skrupler, naar Jordhunger nagede. Landsby efter Landsby er i Tidens Løb veget for brede Hovmarker. Men da Tiden var inde til Ændring, gik Landsdelens Herremænd, som Lindenchrone paa Gjorslev og Vilhelm August Hansen paa Frydendal, i Spidsen for Landbo-Reformer. Og mere tynget af Trældom blev den sjællandske Bonde ikke i de onde Aar, end at de Kundby-Bønder kunde gøre deres Indsats i Kampen for politisk Frihed.

Ringsted.

Løftet op paa et stort Skjold, synlig viden om, ligger Ringsted, Øens naturlige Midtpunkt og urgamle Samlingssted. Fra alle Sjællands Leder løber Vejene ind paa den frugtbare Ringsted-Slette og op mod Byen. Her mødtes de sjællandske Bønder til Julebløt i den skumle Gudehov, og her holdtes i den hellige Lund Sjællandsfarers Landsting. Navnet Hringstadir lyder til

Fra Torvet i Ringsted.

os fra den ældre Edda. Der er Luftning af Oldtid over Sjællands gamle, hellige By.

Paa et saadant Sted vilde den nye Tro gerne slaa Rod. Og her maa tidligt være kommet baade en Kirke og et Kloster, for allerede i 1088 blev der indviet en Fraadstenskirke, dèr hvor nu Sct. Bendt ligger. Knud Lavards Mord i Skoven ved Haraldsted er det springende Punkt i Midtsjællands Historie. Fra den Dag, Knud fandt Hvile i den lille Kirke i Ringsted, voksede dens Glans og Magt. For Sønnen Kong Valdemar den Store var det gamle Fraadstenshus for ringe til at være Helgenkirke for hans Fader og Gravkirke for Slægten. Et større Hus og prægtigere end noget andet skulde det være og af det nye Byggeemne, den brændte Teglsten, der just nu var blevet kendt herhjemme. Og Sct. Bendt blev Nordens skønneste, romanske Teglstenskirke. Rigere udformet Korparti har ingen anden dansk Kirke end Ringsteds fem Apsider — Vitskøls ni blev jo kun en Drøm.

Gennem Døren i nordre Korsarm træder vi ind i Kirken, og lidt efter er vi i dens Vold. De skønne Mure, de sikkert svungne Buer, Korsskæringens høje Hvælv med Martyrkongens ophøjede og blodige Billeder maa gribe enhver. Som kun et skønt og ædelt Rum formaar det, har Sct. Bendt taget os op i sig.

Kong Valdemar den Stores Grav.

Nu staar vi ved Kirkens Allerhelligste: Valdemarernes simple Ligsten, lagt fra Koret og op gennem Midtskibet. Længst i Vest Helgenfyrsten Knud Hertugs Grav, oprindelig foran den gamle Fraadstens-Kirkens Alter, og dernæst i Flugt og Følge alle de Navne, der dybt giver Genklang i alle danske Sind: Valdemar den Store — pater patriae, Fædrelandets Grundlægger, kunde der staa paa hans Sten —, Knud den Sjette og Valdemar Sejr med Dronning Dagmar og Dronning Berengaria ved sin Side. Intet Sted i vort Land ejer rigere Minder om Danmarks Størhedstid end denne Kirke, der gennem mere end 150 Aar blev kongelig Gravplads. I Sct. Bendt rummes flere middelalderlige Kongegrave end i nogen anden dansk Kirke.

I Tankerne skyder vi de simple Ligsten til Side og ser de enkle Munkegrave, kun trange Teglstens-Gemmer, følgende Legemets Form. De fleste af dem har »Tiden« tømt eller forstyrret, kun Valdemar den Store hviler næsten uberørt i sin Grav, en mærkelig Menneske-Puppe i et Hylster af Skind.

Men Tanken gaar videre, bag om Graven, til hin uforglemmelige Sct. Hansdag 1170, da Kong Valdemar i Nærværelse af en straalende Forsamling lod sin Fader skrinlægge paa Højalteret i den nye Sct. Bendt og sin lille Søn Knud krone og salve som vordende Konge i Danmark, efter at han forud var blevet hyltet paa Ringsted Landsting, dør hvor de danske Konger siden og lige til Christian den Fjerde har modtaget Folkets Hyldning.

Da Kong Frederik den Syvende i 1855 lod Kongegravene i Ringsted aabne, fandt man Dronning Berengarias Grav ret velbevaret, kun var Kraniet skudt ud af Leje og en rund Kampesten lagt paa dets Plads. En ukendt Hader har villet føje sin Haan til Folkevisens, naar den synger:

Aarle om Morgenen langt før Dag
Bengerd hun krævede sin Morgengav.

I Modsætning til Dronning Dagmar, som i Visen ønsker:

Men skal jeg Dronning i Danmark blive,
der skulle alle Fanger af Jærnet gives.

I den elskede Dagmars Grav var der kun Støv. Men op af det tomme Gemme vil Fantasien altid løfte den yndige Skikkelse, som Folkevisens Poesi har skabt:

Hun kom uden Tynge, hun kom med Fred,
hun kom goden Bonde til Lise:
Havde Danmark altid saadanne Blomster,
man skulde dem ære og prise.

Vi kender intet til de Gravmæler, der oprindeligt har dækket Valdemarernes Grave. De er alle forsvundet paa eet nær, men det er til Gengæld et Kunstværk af høj Rang. Det er den store udgraverede Messingplade over Kong Erik Menved og Dronning Ingeborg. Nu den eneste af den Art Gravplader, der er tilbage i Danmark; de andre er skammeligt blevet ødelagt. Med enkle og kraftigt graverede Linier er Kongens og Dronningens legemstore Skikkelser tegnet. Ansigterne er udført i Alabast, men de er ikke mere de oprindelige Billeder. Baggrunden for de to kongelige Skikkelser er ved lettere Graving gjort dæmpet og er af stor Skønhed, en Overdaadighed af den fineste gotiske Ornamentik. Man burde knælende betragte Enkelthederne i dette prægtige Kunstværk og læse den skønne Indskrift, hvori de Døde ydmygt beder alle, de maatte have gjort imod, tilgive dem. Den ulykkelige Dronning, der mistede alle sine mange Børn som ganske smaa og nedbøjet af Sorg gik i Sct. Clara Kloster i Roskilde — hun beder om Tilgivelse.

Inde i det sydlige Sidekapel opbevares Sct. Bendts lille Kirke-Museum. Ingen har nogensinde staaet ligegyldig foran den simple Trækasse med Skole-Drenge Skriften paa Laaget (erstat den ikke med noget andet), hvori de mærkelige Minder fra Kongegravene bevares. Selv i Gips-Afstøbningerne er det som Sofias og Bengærds Kranier stirrer paa os med deres tomme Øjenhulers Gru. Og her ligger Bengærds Fletning; men hellere give Valdemar Rørdam Ordet:

Erik Menveds og Dronning Ingeborgs Gravplade.

De to Dronning-Kranier og Fletningen.

A. FLENSBORG, RINGSTED. ENERET

Det er den skønne Berengarias Fletning,
den onde Dronning Beengjærds Ravnelok,
lig Hampen bleget af den lange Tvætning
i Dødens Flod — dog endnu mægtig nok.

Yndefuldt buer sig det Hvælv, der engang lukkede over en underskøn Kvindes Liv. Sprød som Skallen paa et Æg synes os Berengarias forfinede Kranie. Skønnere endnu er dog Dronning Sofias Hoved med de brede, slaviske Kindben, paa een Gang fint formet og stærkt bygget. Mens vi kun har Traditionen om den portugisiske Prinsesses store Skønhed, har vi en Samtidigs hede Ord for den russiske Fyrstedatters. Sven Aggesön er saa betaget af Dronning Sofia, at hans Pen næsten svigter ham, da han skal hylde hende.

Selv om man er nok saa optaget af Kongegravene og deres Minder, af Kalkmalerierne og de store Ligsten, er det dog Sct. Bendt selv, der er den stærkeste. Saa snart vi løfter vort Blik, taler den til os med sine høje Hvælvinger og sine rolige Arkader, med de skønne Halvsøjler og de dejlige Mures rige Farvespil.

Længe var Sct. Bendt i sit Indre vanrøgtet, og ødelagt i sit Ydre. Den store Restaurering, der sluttede 1909, raadede Bod

herpaa. Men endnu længe skulde Kirken ligge indelukket i en kedelig Lund og være skjult af en Række ligegyldige Huse. Med betydelig Bekostning har Ringsted for faa Aar siden (1934) ladet alle disse Bygninger og det slet ikke uskønne Raadhus nedrive og dermed skabt den store aabne Plads. Uhindret kan Blikket omfatte Kirken og dens Østparti, der rejser de røde Mure ret op af Plæns grønne Tæppe. Ned over den skraanende Klosterhave glider Blikket, fortaber sig mellem de kuplede Træer eller vandrer videre ud i det aabne Land. Og mod Vest er der ryddet i Lunden, saa man nu kan faa Kirken paa Afstand.

Det nye Raadhus er en helt neutral Bygning, der ikke tager noget selv, men tværtimod leder Opmærksomheden over mod Kirken. Det rolige, røde Hus er af en fortrinlig Virkning, der hvor det er lagt, det holder Færdsels-Uroen borte fra Kirkepladsen, samler denne og giver Sct. Bendt Ro og Fylde.

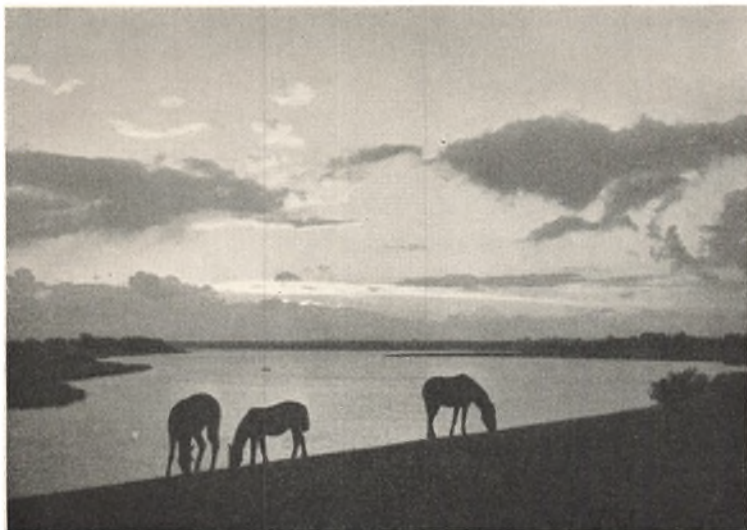
Som Kirken har faaet Luft, er Ringsted selv blevet fri. Tidligere var Byen snøret ind af Ringsted Klosters Jorder, der helt skilte den fra Jernbanen. Nu er Jorden købt, og et nyt Ringsted i Færd med at vokse op.

Højsjælland.

Kigget ude fra Landevejen Ringsted-Roskilde ind i Slutten med Haraldsted Sø er nok værd at standse op for. Nærmere ved bliver den uendelige Sø let lidt trivial. Indtil for faa Aar siden laa den upaaagtet hen, nu er der sandelig kommet Liv. Ringsted har opdaget Vandet og vil være Søkøbstad. I Tusindvis lærer de ringstedske Landkrabber at svømme, Ringsted-Roere bereder sig allerede til at gøre selve Sorø Rangen stridig, og Himlen maa vide, hvormange Motorbaade, Sejlbaade og Kajaker der nu har Hjemsted paa Haraldsted Sø; men heldigvis er den jo saa lang, at der næppe bliver Trængsel. — Og saa er der stadigvæk Traktørstedet i Vrangeskov, et af disse helt fredelige Steder, hvor man i Ro kan sætte sig ned »om det simple, landlige Træbord, som af to Pæle bestaar og tvende høvlede Bræder«. — Maatte blot gode Magter staa disse Oaser bi.

Hvert Aar ved Midsommer-Tid drager der en lille Procession af Katoliker fra Ringsted til Knud Lavards Kapel ved Haraldsted for at højtideligholde hans Skrinlæggelsesdag — den 26.

Fra Haraldsted Sø.

Juni. — Vi følger den samme Vej hen over Passet mellem Gørlev Mose og Haraldsted Sø og drejer af til Haraldsted. Omtrent midtvejs i Byen, ikke langt fra den anselige Kirke

Badeliv i Haraldsted Sø.

med de mange fortrinlige Træskæringer, har Digteren Thor Lange ladet rejse en Mindesten for den gamle Kongsgaard, der nævnes endnu paa Frederik den Tredjes Tid. »Her stod Haraldsted Kongsgaard. Taarn og Tinde Tid forøder, Fortids Minde Fremtid føder« lyder Indskriften. Her var Knud Lavard taget ind Natten til den 7. Januar 1131 hos sin Frænke Cecilia og hendes Mand Erik Jarl. Tidlig om Morgenen stod han op og gik brynjeløs til Mødet med Magnus Nielssön i den nærliggende Skov:

De jernklædte Kæmper opløfted deres Spær,
saa vog de den Herre ved Fuldmaanens Skær.

Erik Jarl lod først Knud begrave i Haraldsted Kirke, men Skjalm Hvides Sønner førte deres Fostbroders Lig til Ringsted og gravlagde det foran Klosterkirkens Højalter. Hvor Knud Lavard faldt, sprang der frem en undergørende Kilde, og ved den blev der bygget et anseligt Valfarts-Kapel. I mange Aar var det helt forsvundet og blev forgæves eftersøgt, indtil det i 1883 blev genfundet under en Dynge Marksten tilgroet med Buske. Kapellet blev udgravet og er nu fredlyst. Det ligger nordøstlig for Haraldsted By tæt ved Vejen, der gennem Haraldsted Skov gaar til Valsølille. Lige inden Vejen løber ind i Skoven, staar der et stort smukt Trækors. Det er rejst af Thor Lange til Minde om Knud Hertugs Død. — Sursum corda — opløfter Hjerterne — er der udskaaret paa Skjoldet.

Op gennem Haraldsted og Valsømagle Skove gaar Vejen til den yndige Valsølille Sø, der svømmer i grønne Enge og indfatter en lille Æventyr-Ø, helt hyllet i tætte Løvmasser. Intet Blik naar ovre fra Land gennem de store Kroners lukkede Hvælv. Hvad kan der skjule sig i deres grønne Kølighed?

Da Valsølille By saa sent som i Begyndelsen af forrige Aarhundrede blev nedrevet, for at der af dens Marker kunde oprettes en Forpagtergaard under Skjoldnæsholm, blev den gamle Fraadstenskirke med den troskyldigt kønne Apsis staaende. Der er en egen Stemning over den ensomme Valsølille Kirke, som den ligger dør forladt af de Huse og Gaarde, der engang har hygget sig om den — nu er den alene tilbage med sine Grave. Men hvor ligger den Kirkegaard dejligt, med Udsyn over Søen og under store Askes Sus. Her hviler Neergaarderne til Skjoldnæsholm, og her er et Par kønne Monumenter, bl. a. det over

Ruinen af Kapellet ved Haraldsted.

Justitsraad, Højesteretsadvokat Chr. Klingberg. Hvordan den fremmede Fugl har faaet sin Rede her, det kan Overleveringen forklare. Justitsraaden skal have været Godsejeren behjælpelig med at faa Bøndergaarde slagtet og til Tak herfor faaet sit Hvilested paa denne skønne Kirkegaard. Men helt fredeligt kan det alligevel ikke have været, for Justitsraadens Kiste maatte graves usædvanlig dybt ned, ellers havde Bønderne, der hadede ham inderligt, taget ham op igen — fortælles der.

Men skulde man ikke tro, at den fornemste af alle Kirkegaardens Indvaanere hvilede under den mærkeligt udseende Sten, der er anbragt saa fremtrædende ved Døren ind til Vaabenhuset. Læser man Indskriften, forundres man over, at den gælder et lille Barn, den eetaarige Anton Ulrik Hedin. Forklaringen er følgende: Stenen er for flere Aar siden fundet under Gulvet i den gamle Degnebolig. En forlængst afdød Degn ved Navn Hedin skal oppe i Nordsjælland have sat Mindet paa sit lille Barns Grav. Da han blev forflyttet til Valsøllille, nænnede han ikke at lade Stenen blive tilbage, men førte den med sig.

Vejen fra Kirken op til Herregaarden, nordvestlig om Søen, fører forbi en lille Egelund med prægtige gamle Træer. Her kan man ane, hvilke Skønheder, der gik tabt, dengang Bøgen brusede frem og kvalte de ædle Ege.

Ved Skjoldnæsholm.

Længe har vi været i højt Land, umærkeligt er vi steget — Gaardsøen ved Skjoldnæsholm ligger 65 Meter over Havet — højere og højere løfter Landet sig. Bakke efter Bakke naarnu op over de hundrede Meter for med 126 Meter at kulminere i Sjællands højeste Punkt, Gyldenløves Høj. Selve Punktet er en stor, kunstig Knold med gamle Ege og Bøge, der brydes. Maaske har Kongesønnen Ulrik Frederik Gyldenløve, mens han var Ejer af Skjoldnæsholm, ladet sine Bønder slæbe Jorddyngen sammen heroppe paa det højtbuede Plateau. Pompøs er Opgangen hertil, under gamle Kæmpebøge; længe lytter man ikke til Løvsuset her, før det forvandler sig til Wagnerske Toner. Der er ikke det Udsyn, man maaske havde tiltænkt Sjællands højeste Punkt, men storslaet er her. Markerne heroppe er ikke en almindelig Rydning, et Hul i Skoven med Træers tætte Hegn omkring — vi er løftet oven ud af Skoven, ser ud over Løvhavet; i sydøstlig Retning dukker et Fastland op dybt nede med Marker og hvide Gaarde, men bagved fortsætter det grønne Hav.

Vi er i Hjertet af det høje Midtsjælland, et stærkt bevæget, storslaet Moræneland, hyllet i Storskovens Kappe. Gennem Aartusinder har Landet her fældet Pels. Skov har afløst Skov efter vekslende Mode, og aldrig har nogen Plov furet.

disse stride Bakkerygge. I de dybe Skove med de stille Søer kan man vandre dagelang ad forunderligt snoede Veje, her er der endnu vildsomt, her kan man møde Skovensomheden og lade sig kogle af Elverne. Herinde løfter Høgebjerg sig ikke langt fra Hundevad Sø, og her kan man pludselig standse op ved Randen af Helvedeskeddels dybe Tragt. Alle disse og endnu flere mærkelige Navne har faaet en dansk Forsker til at fremtrylle blodige Fantasier.

I et af sine Skrifter vil Dr. Gudmund Schütte henlægge Forfædrenes Offerpladser til disse Skove. Hvert niende Aar i Januar var der paa Sjælland stort Offerstævne, man mødtes for at ofre ikke mindre end 99 Mænd og lige saa mange Heste, Hunde og Høge — af praktiske Grunde kunde man erstatte de sidste med Haner. Hundevad og Høgebjerg, der nu kaldes Højbjerg, skal være Stedminder om disse Ofringer, ligesom Helvedeskedel skal have været en Offerplads til Dyrkelse af Døds-gudinden Hel.

Selv om man maaske ikke helt kan tage alt dette Blod, saa slipper man ikke saa nemt uden om det gamle Høgebjerg, for her skal efter Lejrekroniken hin Købstad Høgekøbing, der var Roskildes Forgænger, have ligget. Da Kong Ro, der maa have været en saare praktisk Mand, saa, at Transporterne fra Skibene og ad Landevejen langt op i Skoven blev for dyre, befalede han at flytte Byen ned til en Vig af Isefjord. Den nye By lagde han ved en dejlig Kilde og kaldte den Roskilde efter sig selv og Kilden. — Og vil man ikke have noget med Døds-gudinden at skaffe, kan man godt uden denne Dames Selskab kigge ned i det virkelig imponerende Jordfaldshul inde i Skoven, der bærer det kraftige, men slet ikke ualmindelige Navn Helvedeskedel.

Men alt dette maa søges til Fods. Bilkørsel er kun tilladt ad en temmelig periferisk Vej. Uden for den ligger Højsjællands dejlige Skove, fyldte med Stilhed og Mystik.

Ringsted-Sletten.

Nogle af vore ældste og skønneste Oldtidssagn er knyttet til Midtsjælland, til Egnen omkring Ringsted og til Lejre. De berømte Siklinge-Sagns Begivenheder ansættes i Tid til omkring 300-Aarene og henlægges til et ældgammelt Høvdingedømme i Sigersted. Her herskede Kong Siger, der havde den skønne

Datter Signe, til hvem ung Hagbard bejlede. Om deres Elskov og heroiske Død beretter det gribende og skønne Sagn, der har tonet gennem dansk Digtning fra Folkevisen og op til vore Dage. Efter Hagbards Død kommer de grumme Blodhævns-Fejder, hvor Kong Siger blev dræbt. Senere falder en af Hagbards Hævnere, Hake den Hu-store, og begravnes i en Høj, som Sakse har kendt under Navnet Hakeshøj.

Der er særlig i det 17. Aarhundrede gjort mærkelige Forsøg paa at stedfæste ikke alene de sagnagtige Begivenheder hos Sakse, men endog Folkevisens rene Digtning. Fantasteriet gik saa vidt, at man henlagde Signes Bur til Resterne af en Stendysse. Selv Nutiden har ikke kunnet sige helt Farvel til Fabuleringen. Et Stykke sydvestlig for Sigersted helt nede mod Susaaens brede Dal, ikke langt fra det Sted, hvor Tuel Aa optages, har Generalstabskortet en Hagbardshøj, men det er utvivlsomt blot en Navneforveksling med Hakeshøj — og det burde den hedde igen.

Bag Siklinge-Sagnene skal der ligge den Kærne, at der paa Folkevandrings-Tiden har levet en Kong Siger, hvis Slægt har grundet et Danevælde med Sjælland som Hovedlandet og Sigersted som Kongesæde. — Naar man paa Vej fra Ringsted mod Sorø hilser Sigersteds højt liggende Kirke, kan Navnet fremkalde i Erindringen ikke alene Folkevisens Elskovs-Sagn, men ogsaa Mindet om den ældste danske Statsenhed.

— — —

Det er Susaaens Skyld, at baade Præstø og Sorø Amter er blevet saa vanskabte. Paa sin Vej fra Gisselfeld-Moserne krummer Sjællands største Vandløb sig helt op omkring Vrangstrup, udskærer Tybjerg Herred af Sorø Amt og lægger det til Præstø Amt.

Et stort Syn fra Veterslev-Egnen at se ud over den brede og dybt nedskaarne Susaa-Dal, en Seng, der var en Stor-Flod værdig. — I de brede Engdrag omkring Vrangstrup vinder ikke alene Susaa sit blinkende Baand, men fra Vest og fra Øst kommer Tuel Aa og Ringsted Aa ringlende for umærkeligt at forenes med Hovedløbet. Gang paa Gang passerer Vejene over et Vandløb, og man skal være meget durkdreven for at kunne finde ud af, hvad det er for et. Men det gør iøvrigt mindre til Sagen. Engene er lige friske for det, og lige begærligt gumler Kørerne deres saftige Græs i sig. Hvor Vejen løfter

Vrangstrup Kirke.

sig ind i Tybjerg Herred, ligger den kønne, lille Vrangstrup Kirke, som en ensom Vagtpost, bag sit høje Stengærde. Den er saa rørende vind og skæv, utvivlsomt helt hjemmestrikket, dens Bindingsværks Taarn er saa bitte, at det næsten kun er en Tagrytter. Kirkens heltigennem Lilleput-Format har skabt et Ordsprog. Man sagde i ældre Tid om et Barn, der ikke vilde vokse: Det er syet i Skindet som Vrangstrup Kirke.

Helt ned mod Skovlandet omkring Haslev strækker Ringsted-Sletten sig. Landskabet sydøstlig for Ringsted er blevet kaldt kedeligt, men der er aldrig noget — undtagen Mennesket selv — der er kedeligt. Hvert Sted i vort Land kan aflokkes Skønhed og Ejendommelighed. Herude bølger Sletten under bugnende Marker mellem gamle og rige Bondebyer, og alle Vegne lokker et kamtakket Kirketaarn. Der er jo ikke den Landsbykirke, uden at den har noget smukt og mærkeligt at give den, der blot vil søge. Og saadan er det alle Steder.

Stands et Øjeblik i den lille, ukendte Landsby Simendrup. Tæt op ad en gammel straatækt Bondegaard ligger der en langstrakt Vanding, at se til som saa mange andre Vandhuller i en Landsby. Men denne her var dog engang Grav om den gamle, nu helt forsvundne Hovedgaard, hvor de Skavers Stamfader har boet. Ikke langt herfra ligger Hovedgaarden Eskild-

Skavernes Vaaben.

strup, hvor Slægten senere gennem lange Tider havde til Huse. Skaverne, der uddøde 1583, førte i deres Skjold et Sølv-Marekors paa blaa Bund og paa Hjælmen to sorte Vinger. Marekorset eller Pentagrammet, det stiliserede Billede af Drudens Svane-fod, var et magisk Tegn, paa een Gang Symbol paa Verdensaltet og Middel mod onde Aander; derfor fæstet paa Tærskelen til Faust's Studerekammer.

Af Skavernes Slægt er Biskop Niels i Roskilde.

Hans udskaarne Katedra, den Stol, hvori han fra Inderkoret fulgte Gudstjenesterne, staar endnu i Domkirken. Her blev han »begravet for Vor Frue Alter, som hun staar i Solgisel næst Kapitlets Dør«, her ligger hans prægtige Ligsten, hvor Pentagrammet ses Side om Side med Bispens Stav og Hue, og over Graven hænger hans læderbetrukne Vaabenskjold, et af Kirkens Kunst-Klenodier. Og af Slægten var vel ogsaa hin Marri Skave, berygtet for sin Letfærdighed, gift med Væbneren Peder Nielsen Jernskæg, om hvem det i »Hjortens Flugt« fortællers, at de Vender og de Holster avede deres Glutter blot med Jernskæggets Navn. Da han engang kom hjem fra lang Tids Fravær — fortæller Peder Syv — fandt han Fru Marri i Barselseng, kærligt tog han hende i sine Arme og krystede hende saa haardt mod sit harniskklædte Bryst, at hun kvaltes derved.

Og gaa saa til sidst ind i Sneslev Kirke og se i Koret de prægtige Ligsten over Mænd og Kvinder af den gamle Skave-Slægt, der her er stedt til Hvile. — Saadan kan selv en øjen-synlig »kedelig« Egn fortælle rig og bevæget Historie.

Skovlandet.

Umærkeligt glider Sletten over i Skovlandet, der i et bredt Bælte strækker sig hen mod Stevns og ned til Præstø Bugt.

— Mon ikke vi Danske, i hvert Fald Sjællænderne, deler vort Hjerter ligeligt mellem Slette og Skovland. Naar Himlen løfter sig i September, og den klare Luft aabner Vidsyn mod fjerne Horisonter, hvem vil da ikke helst færdes paa Sletten? Og ved Midsommer, naar Varmen hyller alt i sølvagtig Dis, naar de mørknende Skove blaaner, og Markerne i Lysningerne stille modnes og udsender Vellugt — er det da ikke Skovlandet, det gamle Folkevises-Land, der tryllebinder os?

Her i Sydøst-Sjællands skønne og rige Egne har Storfolk søgt hen. Her, hvor der var godt og fedt at være, har de rejst deres Herresæder og samlet Jord; uden Skaansel blev Byer nedlagt og Bønder jaget af deres Rede. Efter velgjort Gerning har Herremændene lagt sig til Hvile i prunkende Sarkofager og i Kapeller, de selv lod rejse ved Kirkerne som Gravplads for Slægterne. At flere af de adelige Familier senere er blevet hældt ud, og deres Kapel gjort til Kulrum eller Lighus for baade Per og Poul, havde de vist næppe tænkt sig.

Saadan er det gaaet i Øster Egede med Kapellet, som Jomfruerne Ermegaard og Birgitte Bille lod bygge 1579. Heldigvis er deres egen og deres Forældres Ligsten blevet reddet. De er nu indmuret i Kirken i fortræffelig bevaret Stand, fordi de i Kapellets Gulv har været beskyttet mod Slid af Kirkefolkets Fødder. De er begge et nøjere Studium værd. Paa den ene ses Christian den Andens tro Mand Ridder Hans Bille i fuld Rustning og ved hans Side Hustruen Inger Rønnow i sin Enkedragt, men mest fængsles man af de to gamle Søstres furede Ansigter, der kontrasterer saa besynderligt med deres ungdommeligt udslagte Haar, som Jomfruansene smykker.

Det er fra den Tid, de sad som trofaste Værnere af Slægtens Eje, at den gamle Gaard ved Kirken fik Navnet Jomfruernes Egede. Det er det tofløjede Anlæg med Kirken i Midten, der gør Jomfruens Egede, som Navnet nu almindeligt lyder, særlig bemærkelsesværdigt. En Del af Sydfløjen er et sengotisk Hus, der sikkert skyldes Hans Bille; senere er det blevet ombygget og udvidet og ved Hjælp af Puds maskeret som et Empirehus. Den stærkt medtagne Nordfløj er fra 1636. Her var der tidligere gennem hele Husets Længde en meget anselig Riddersal, en af de største i Landet — nu er der Kornloft!

Afdelt fra Kirkegaarden ved Mur og Gitter finder man de senere Lystrup-Moltkers Gravplads. Her er Herre og Tjener

Jomfruernes Gravsten.

Moltkernes Kapel.

jordet bag samme Hegn, Grev Christian Moltke og hans mangeaarige Tjener Christian Jensen.

Men lad os gaa fra Yderlighed til Yderlighed, fra det snavse Kulrum ved Øster Egede til Landets fornemste adelige Begravelse: Bregentved-Moltkernes lysende Mausoleum i Karise, i kunstnerisk Rang tæt ind paa Livet af Enevoldskongernes mest storslaaede Kapel i Roskilde. Selv om Harsdorff maaske længst har syslet med Planerne til Frederik den Femtes Kapel, blev dog Karise-Mausoleet tidligere til Virkelighed. Dette kan derfor godt betragtes som en Slags Forarbejde, flere Motiver anslaaet i Karise kommer til stærkere Udfoldelse i Roskilde.

Første Gang man staar i Karise Kirke, og den grimme Trædør, der fører ind til Kapellet, lukkes op, modtager man næsten et Chok. Hvilken Modsætning: det ret dunkle og snævre Kirkerum og saa dette store, hvide Tempel med de lysende Marmor-sarkofager — alt udstraalende fornem Skønhed og kølig Ro.

Lige for Indgangen: Stanleys skønne og enkle Sarkofag, der løftes af dens eneste Smykke, Relieffet af Udødelighedens Symbol, Fønix-Fuglen. Her hviler Frederik den Femtes nære Ven, Geheimeraad Grev Adam Gotlob Moltke til Bregentved, og i de to flankerende Sarkofager hans Hustruer. Kisten til

venstre for Indgangen skyldes Wiedewelt, den til højre er udført af Weidenhaupt. I Kapellet findes der desuden fire nye Dobbeltarkofager, hvori andre Medlemmer af Slægten hviler. Den sidst afdøde Greve, Frederik Christian Moltke, er begravet paa en murhegnet Skovkirkegaard tæt ved Frerslev ikke langt fra Bregentved.

Selve Bregentved Slot imponerer ved sin Størrelse, men kan ikke fængsle ved sin Arkitektur, en temmelig aandløs Rokoko-Efterligning fra Slutningen af 1880erne. Den store Have har dybe Fredensborg-Alleer, Springvand og Mindestøtter; umærkeligt glider den over i et frodigt Parklandskab. Det er de vide Græssletter, de bugnende Skove, de dejlige bredkronede Træer, man mindes fra et Besøg. Her om dette Storgods er det, som hele Sjællands Frodighed blomstrer op i arkadisk Fylde.

I samme Aandedræt som Bregentved plejer man at nævne det andet berømte østsjællandske Storgods: Gisselfeld. De to Gaarde er meget nære Naboer. Den smukke Vej rundt Søtorup Sø forbinder dem.

Ved Gisselfeld er det modsat Bregentved. Slottet overvælder slet ikke, men den tager een ganske anderledes. Det er jo den ærkedanske Herregaard, som den lever i de flestes Bevidsthed, den stærke, røde Renæssance-Borg, utilnærmelig paa sin Holm bag Gaardsø og Grave, med myndigt rejste, kamtakkede Gavle. Der er Fanfare over Navnet: Peder Oxes Borg. I 1547 begyndte den store Statsmand og Rigshofmester at bygge.

Haverne ved Gisselfeld har fortjent det Ry, der viden om gaar af dem. Skønnest er vel nok den nederste med det virkeligt helt vellykkede Kaskadeparti, hvorover Gaardsøens Vand ledes ned i en lavereliggende Sø. Den Slags Imitation af Klipper kan være gyselige, men her er det saa glimrende gjort, af en skotsk Ingeniør sidst i 1880erne, at man ligefrem maa overbevise sig om, at det er Cement og ikke Sandsten.

Vilkaarene for vore store Gaarde og deres Parker har i de senere Aartier ikke været de bedste. Man træffer paa alle Grader: fra deprimerende Forsømthed til bedrøveligt Forfald. Her paa Gisselfeld er alt i fineste Form. Allerede for mere end 200 Aar siden bestemte Generalfeltmarskal Christian Gyldenløve, Kong Christian den Femtes Søn med Sophie Amalie Moth og Stamfader til Greverne Danneskjold-Samsøe, at af hans mange Herligheder skulde Gisselfeld oprettes til et Kloster

Fra Gisselfeld Slotspark.

for Damer af Adelen og de tre første Rangklasser. Damerne boer ikke paa Gaarden; den staaer til Disposition for Overdirektøren, der skal være en Descendent af Klosterets Stifter.

Lidt vestlig for Gisselfeld i Øster Broby Kirke er der i Korets Væg indmuret et glimrende hugget Epitafium for Peder Oxe. Under en søjlebaaret Trekantgavl hviler oven paa en Sarkofag hans høje Skikkelse i fuld Rustning, med Hænderne samlede til Bøn. Sarkofagens Forside tænkes borte og inde i den ser man samtidig den Afdøde som Skelet. Rundt om i den dekorative Ramme er der en Vrimmel af Anevaaben. Indskriften — der er affattet forud — fortæller, at her hviler Peder Oxe, der lod denne Kirke bygge; men Rigshofmesteren blev begravet i Frue Kirke i København, og Broby Kirke er fra romansk Tid. Bag Ordene skjuler sig en Plan, der ikke blev til Virkelighed.

Ikke langt fra Gisselfeld ligger et andet af Østsjællands adelige Klostre. For nogle Aar siden besøgte et Selskab Vemmetofte, der altid gæstfrit aabner sine Porte. I Selskabet befandt sig bl. a. Professor Vilhelm Andersen, der ved Bortgangen fra Slottet med et Suk bemærkede: Bare en Professor, naar han gaar af, kunde blive Stiftsdame paa Vemmetofte. — Saa lidt højadeligt, saa hyggeligt og tiltrækkende virker det.

Peder Oxes Ligsten.

Da Christian den Fjerde ophævede Maribo Kloster, bl. a. fordi Søstrene førte et langt fra ærbart Levned, var Adelsens enlige Damer i lang Tid ilde stedt. Det var derfor en Velgerning, da Prinsesse Sofie Hedvig 1735 oprettede et adeligt Jomfrukloster af Vemmetofte, hvor hun sammen med sin ene Broder, Prins Carl, havde holdt Hof, efter at den anden Broder, Kong Frederik den Fjerde, havde ophøjet Anna Sophie Reventlow til Dronning. — Under en Del af Vemmetofte er der middelalderlige Kældre, og der blev bygget ikke saa lidt i Renæssancen. Stærkest satte dog Prins Carls Byggeri sit Præg paa Slottet, der senere blev slemt forkludret ved en uheldig Restaurering. Efter en indgribende Ombygning kort efter sidste Aarhundredskifte er Vemmetofte nu et tiltalende »Barokhus« med røde Mure og Sandstensornamenter.

Det er ikke altid, en daarlig Restaurering bliver gjort god igen; det maa Lystrup undgælde for. Det i sit Anlæg fortræffelige lille Hus, der er et af Landets ældste Bygværker i nederlandsk Renæssance, er efter en Istandsættelse i nyere Tid desværre blevet temmelig tørt, dog oplives det stadig af de smukke og friske Sandstens-Skulpturer.

I mere end 200 Aar var Lystrup i de Grubbers Eje. Gaarden er bygget 1579 af Rigskansler Eiler Grubbe. Hans og Slægtens Ligsten og Epitafier findes i Kongsted Kirke, bl. a. hans Forældre Sivert Grubbes og Mette Ulfeldts store Gravsten med Indskriften: Vi levede med Glæde og Gammen og havde vore 17 Børn tilsammen.

Faxe.

Danien-Havet, den yngre Kridttids Hav, der for Millioner af Aar siden bølgede hen over de Strækninger, hvor Danmark engang skulde komme til at ligge, var saa varmt, at der kunde dannes Koral-Rev i det — som i Stillehavet i vor Tid. Den næsten 80 Meter høje Faxe-Bakke er en mægtig Koralbanke, mod hvis Sider det hede Kridthav har hamret, saa Bølgerne har søndret Kysten. Det ser man den Dag i Dag i Faxe Kalkbrud — og kan *det* ikke sætte Ild under Fantasien, hvad kan saa?

Gennem lange Tider er der brudt Kalk ved Faxe. Millioner af Tons Kalk til Brænding eller til Gødning er ført bort herfra, og nu gaber der et vældigt Hul mod Himlen — mere

Faxe Kalkbrud og Rollo-Taarnet.

end 1 Kilometer langt, $\frac{1}{2}$ Kilometer bredt og lige saa dybt, som Rundetaarn er højt. Hullet er ikke alene imponerende, det har ogsaa sine særlige Tiltrækninger. Tidligere blev Kalken ikke systematisk bortsprængt, men hist og her fik en Klump Lov til at blive staaende, saa der er dannet et morsomt Klippelandskab, hvis Dale Græsset har taget i Besiddelse. Her er mange hyggelige Kroge, og her har Faxeboerne faaet en lun og ejendommelig Festplads med et naturligt Frilufts-Teater. Og hvad er der saa ikke at gøre for Forstenings-Samlere overalt i Bruddet? Omkring den fordums Korallø har Livet pulseret under Trope-Højtryk; man finder derfor Rester af en Mængde Dyr: Hajer, Blæksprutter, Muslinger, Krabber, Snegle o. s. v. — langt over 500 Arter.

»Paa Grunden ved Faxe og Stubberups Byer findes saadan en Mængde Kalksten, som til Verdens Ende aldrig kan savnes«, skrev engang i det 18. Aarhundrede Holger Rosenkrantz fra det nuværende Rosendal. Han vilde dermed udtrykke, at der øjensynlig ingen Ende er paa Herlighederne i Faxe-Bjerget. Fra Middelalderen er her brudt Kalk, og ned gennem Tiderne har Grubernes Hovedejere: Vemmetofte, Rosendal, Bregentved og Gaunø udnyttet dem saa godt eller saa skidt, det uden Enheds-Ledelse lod sig gøre. Af de konkurrerende Gruber skabte

Fra Kalkbruddet.

Tietgen i 1884 en Enhed: A/S Faxe Kalkbrud, der for ca. 6 Millioner købte alle Bruddene. Det nye Aktieselskab satte i Begyndelsen en Del ind paa at udnytte Kalken ogsaa som Byggeemne, bl. a. blev den engelske Sct. Albans Kirke i København bygget af Faxe-Kalksten. Men »Tiden« var for Stuk og Cement. Selskabet maatte begrænse sig til at bryde Kalk til Brænding og til Gødning. Men det er ogsaa gaaet helt godt. Gødningskalk-Fabrikken ved Faxe Ladeplads er nu den største i Norden. Aktieselskabets Virksomhed holder sig ikke mere til Faxe alene, men ligger tillige paa flere andre Pladser i Ind- og Udland. Og »Tiden« er blevet en anden. Den smukke Faxe-Kalksten, der sleben lyser som gylden Marmor, har af sig selv vundet den Position, som Tietgen — blot et halvt Hundrede Aar for tidligt — havde ønsket den.

Kalkbruddet har skabt Faxe Ladeplads. I gamle Dage blev Kalken kørt med Hest og Vogn ud i Stranden, omladet i Baade og færget ud til de opankrede Sejlskibe. Bondepiger maatte besørge dette Mandfolkearbejde. I Begyndelsen af 1860'erne byggede de konkurrerende Godser ikke mindre end to Havne, der ogsaa blev overtaget af Aktieselskabet. Den mindste af Havnene er for længst tilsandet, men den største er blevet uddybet og har en ikke ubetydelig Trafik.

Fra Faxe Ladeplads.

Ved Faxe mødes Modsætningerne. Har man vandret sig træt nede i »Hullet«, kan man gaa op paa Koralbakkens højeste Punkt Møllebakken, der som en Bastion skyder sig ud i Dybet. Heroppe fra er der glimrende Orientering over hele Bruddet og en vid Udsigt ud over Østsjælland. For at gøre begge Dele

Blaabæk Mølle ved Faxe.

Femmetofte Strandskov.

endnu bedre, har Faxeboerne rejst et Udsigtstaarn, bygget af prægtige Materialer: Granit og Faxe-Kalksten. Taarnet, der er ca. 25 Meter højt, aabner Udsigten fra Storstrømsbroen til København. Det er heller ikke noget almindeligt Taarn, men et Rollo-Taarn, rejst som Minde om Faxes store Søn, Vikinge-

Det gamle Skolehus i Faxe, vor ældste Landsbyskole fra 1633.

høvdingen Rollo, der underlagde sig Normandiet og blev Stamfader til de berømmelige normanniske Hertuger og til den engelske Kongestamme. Derfor har Taarnet faaet et tilpas »gammeldags« Tilsnit. Dets Forbillede staar i Oberwesel ved Rhinen, og dets Ophavsmand er Lokalhistorikeren, Læge I. P. Rasmussen.

Naar Faxe skal forklare sit Navn, maa baade Symbolik og Mytologi tages med paa Raad. Ordet Faxe betyder Manken paa en Hest og er kendt fra de mytologiske Dyr Skinfaxe og Hrimfaxe, Dagens og Nattens Hest, egentlig den skinnende og den rimede Manke. Men hvilken Forbindelse er der da mellem en Korallbanke og en Hestemanke? Engang i fjerne Tider har Kalkbjergets høje hvide Kam lyst ud over Landet som en Kæmpehests straalende Faxe. Nu er Kalkbjerget et Hul, men snart vil Billedhuggeren Aage Petersens to vælige Gangere lade deres Kalkstens-Manker lyse over Torvet i Faxe.

Hrymfaxe, den sorte,
Pruster og dukker,
Og i Havet sig begraver;
Morgenens Porte
Delling oplukker,
Og Skinfaxe traver
I straalende Lue
Paa Himlens Bue.

Haslev.

Med hel amerikansk, eller skal vi nøjes med esbjergensisk, Fart er Stationsbyen Haslev skudt op. Da man efter Krigen 1864 begyndte at spekulere paa at faa det sjællandske Banenet udvidet, var der en Mængde forskellige Planer fremme. Det blev langt om længe til Sydbanen fra Roskilde over Køge og Haslev til Næstved. Banen blev aabnet 1870, og først da begynder Haslevs Historie. Vel har der eksisteret en Bondeby Haslev eller Hasle, der trods Godsdannelse endnu omkring 1800 Aarene talte 25 Gaarde og 26 Huse, der hovedsagelig tilhørte Bregentved. Men uden Jernbanen var der aldrig kommet noget »Sjællands Chikago« eller »Sjællands Esbjerg«. Begge Spøgefuldheder, der før var yndede, virker nu lidt aflagte.

Der skal altid være en Mand til et Værk, og i Haslev hed han Carl I. Ulrich. Samtidig med at Banen kom, startede han

Haslev 1870.

en Købmandsforretning, der hastigt voksede og efterhaanden blev suppleret med Landbrug, Mejeri, Teglværk, Margarinefabrik m. m. Alle Vegne havde Ulrich en Haand med i Udviklingen: naar der skulde oprettes Bank, laves Svineslagteri o. s. v. Agent Ulrich blev Haslevs Fader, som Banen er Byens Moder.

Haslev blev mere end en hastigt voksende Forretningsby,

Haslev 1938.

Haandværker-Højskolen i Haslev.

som de gamle Købstæder ikke var helt henrykte for. Haslev blev Sjællands Skoleby med ikke mindre end 12 til Dels meget store Skoler, deriblandt Landbrugsskole, to Højskoler, Seminarium, Gymnasium og Haandværkerskolen, der er Landets største. I den centralt beliggende Stationsby blev Sydsjællands Elektricitetsværk bygget, det forsyner store Dele af Sjælland med Lys og Kraft. Og her i Herregaardslandets Centrum oprettede ca. 100 store Gaarde det vidt bekendte Mejeri »Trifolium«. Haslev er baade i Udseende og Virke saa god Købstad som nogen, men holder dog stadig fast ved, at den er en Landsby.

I det venlige Østsjælland har en Række af vor Litteraturs Mænd hentet Skønhedsindtryk til deres Digtning og Styrke til deres Arbejde. I Hellested var Peder Syv, Ordsprogssamlere og Udgiveren af Folkeviser, Præst i næsten 40 Aar. Her døde han og blev begravet i Kirken. Uden for denne er der rejst ham en Mindesten. Omkring sidste Aarhundredskifte sad Vilhelm August Esmann som Præst i Hellested. Hans Navn blev aldrig berømt som hans store Forgængers, men han har efterladt sig en Samling smukke Vers, Salmer og Sange, deriblandt i hvert Fald een, som alle kender, nemlig »Droslen slog i Skov sin klare Trille«. I sine sidste Aar var Christian Richardt knyt-

tet til Vemmetofte, en Mindetavle paa Præsteboligen fortæller herom. I Spjellerup staar endnu I. P. Mynsters gamle Præstegaard, og helt ned mod Præstø Fjord i Roholte Præstegaard fødtes Karl Gjellerup.

— — —

Du, som saa højt dig bryster
som Sjællands Fremmerstævn,
med bratte Klintekyster,
men ellers mild og jævn!
Med Gjorslevs Bøgeskove,
med Højstrups Egehang, —
dig, Stævns, dig vil jeg love,
dig synger jeg en Sang.

Chr. Richardt.

Stevns.

Faa Landsdele er saa naturligt afgrænset som Halvøen Stevns eller Stevns Herred, omflydt af Hav og afskaaret fra Sjælland ved den brede Sænkning, hvori Stevns Aa og Trygge-vælde Aa flyder. Gennem lange Tider var disse Vandløb ikke blot Herredsgrænse, men en skelsættende Kulturgrænse mellem Stevnsboer og Skovboer.

Færdes man paa Stevns, forekommer Landet een helt fladt, et enkelt større Bakkedrag, Klippinge Bjerger, lidt vestlig for Klippinge By, løfter sig paafaldende ud af Fladheden. Oppe fra Toppen har man et helt godt Udsyn til Roskilde Domkirke og Taarnene i København. Halvøen er ikke rig paa Skove, men sammen med de store Haver ved de mange spredte Gaarde, de helt lollandsk virkende Markhegn og Vejenes tæt staaende Popler hygger de Landet. Fra et andet Udsynspunkt, Ranes Banke, lige uden for Herredets Vestgrænse, lukker Skovene sig og skjuler hele Øst-Stevns for Blikket.

Et forunderligt Syn, naar man inde fra Stevns første Gang ser Østersøen, langt ude og dybt nede. Det er, som holdt Landet pludselig op et Sted i Luften. Man skal slippe Stevns, hvor det højt og brat styrter sig i Havet. Gaa derfor ud til Kysten ved Fyret eller ved Højrup Kirke og oplev det Særsyn, at det grønne Plateau brat ender, og det blaa Hav straks begynder dybt nede under Klintens vilde Klippekystr. Vældigere Kyst har Danmark ikke end Stevns, der med forrevne, vejrbitte Kridtklipper vender sit Bryst mod Havet. I femten Kilometers

Landskab fra Stevns.

E. ENGELSTOFT FOT.

Længde, fra Gjorslev Bøgeskov til Rødvig, er Stevns befæstet med Kalkklint.

Hver Julenat skulde Højrup Kirke gerne flytte sig et Hane-fjed ind i Landet for ikke at styrte ned. Det har den forhaabentlig ogsaa gjort, men Havet er gaaet hastigere. Aar for Aar aad det Stykker bort af Kysten. Omkring Aarhundredskiftet havde Vandet slemmet sig Vej ind i Klintens bløde Skrivekridt — langt ind under Kirkegaarden. Dens Mur svævede i Luften paa en mægtig Hylde af Limsten. Den 16. Marts 1928 tidlig om Morgenen styrtede de udhængende Kalkmasser i Havet, og Kirkens Kor blev revet med. Klinten blev lappet igen med Cement, og hvor før Alteret stod, er der nu en Altan med storslaaet Udsyn over Østersøen. Den gamle Kirke fik allerede før Korets Fald en Afløser.

Som mange andre Bygninger paa Stevns er den nye Højrup Kirke opført af Limsten, der saves ud af Klinten. I ældre Tid blev Stenene hugget ud med Tømmerøkse. De gamle Kirker paa Stevns og Absalons Borgmur under Christiansborg Slot har derfor langt mere Spil og Liv over Façaderne end Nutidens Limstenshuse.

Stevns Klint med Højrup Kirke.

Som et Udtryk for Stevns Herreds Afsondrethed levede gennem mange Aar det Sagn, at en Ellekonge eller Klintekonge herskede her og ikke tillod nogen anden Konge at betræde hans Rige. Ikke desto mindre lod Johan Ludvig Heiberg i »Elverhøj« Christian den Fjerde gøre Skridtet med kongeligt Mod, uden at der skete ham noget ondt. Efter Sagnforskernes Mening har Heiberg været paa Vildspor, det var nemlig Christian den Femte, der hjemkommen fra en Norges Rejse holdt sit Indtog paa Stevns, ikke over den af Elverkongen specielt bevogtede Prambro nordligst i Stevns, men ved Brixevad tæt ved Hellested, hvis Præst, Sprogmanden Peder Syv, bød Majestæten velkommen i pompøse Vers:

Sæt Foden lykkelig paa lidet Stevns-Land
O store Konning, som dit vide Norg' i Sommer
Besaae, men nu til halv-befestet Stevnbo kommer
Fra yderst Tule hid, Guds egen salved Mand.

Men alligevel er det stadigvæk Fjerde-Christian, der Aften efter Aften uførtødent tramper over det sjællandske Rubicon paa Det kgl. Teater — og gid han længe maa blive ved dermed!

Gjørsløv.

Har man i sin Barndom lyttet betaget til de Heibergske Vers og andægtigt betragtet Teatermalerens og Maskinmesterens forenede romantiske Anstrelgelser, bør man ikke vove sig ud i Landskabet for at opspore Virkeligheds-Baggrunden for Digtningen. Man vilde blive sørgeligt skuffet. Det skønne Højstrup eksisterer ikke, selveste Elverhøj er en uanselig Jordhøjning, der ligger absolut uromantisk paa en bar Mark lige ud til en Landevej. — Og det Husmandssted, der udgives for Karens Hus — Elverkongen fri og bevar os vel!

Nej, drag hellere op til Herresædet Juellinge ikke langt herfra og kast et Blik paa General-Admiral Jens Juels brede og kraftige Barok-Hus med den granitklædte Façade, et af de første virkelig moderne Huse i Danmark.

Eller søg op i det nordøstre Hjørne af Stevns til det stolte Gjørsløv, Roskilde-Bispens gamle Borg, en Tid Stamhus for Slægten Lindenchrone, senere op mod halvandet Hundrede Aar i Familien Scavenius' Eje. Slottet er nu et meget anseligt trefløjet Anlæg, hvis ældste Del er den ejendommelige Vestfløj, bygget i Form af et latinsk Kors med et kraftigt Central-Taarn, der hæver sig højt over de fire Fløje. Gjørsløvs Korshus er opført ca. 1400 af Dronning Margrethes Kansler, Bisp Peder

Stranden ved Gjorslev Bøgeskov.

Jensen Lodehat, og er i sin Art uden Sidestykke her i Landet.

Under Godset hører Skovbæltet ude ved Stevns Nordkyst, bl. a. Gjorslev Bøgeskov med et hyggeligt Traktørsted og god Badestrand. Lidt herfra begynder Klinten og lukker af for Adgang til Vandet. Femten Kilometer sydligere rykker Kridtmasserne tilbage for en bred Sandstrand, og her har Badebyen Rødvig anbragt sig. For en Mængde af Unge er Rødvigs og Faxe Ladeplads' Navne ensbetydende med Sommer og Sol-skin, Sand og Strand.

Baade Rødvig og Faxe Ladeplads er selvfølgelig ikke alene Badesteder, men Havne af ikke ringe Betydning. Rødvig er Stabelplads for Storeheddinge og dermed for Stevns. Havnen er bygget af Gjorslev i Slutningen af 1850'erne, senere er den udvidet flere Gange og i 1911 gaaet over til et Konsortium.

— — —

Paa sin Rejse i Sommeren 1858 kom Horace Marryat, en Brodersøn af Kaptajnen, en Aften til Storeheddinge. Postillonen spørger, hvor han skal køre hen. Til Hotellet selvfølgelig, svarer Marryat. Postillonen maa da meddele den forfærdede Englænder, at der i Storeheddinge hverken er noget Hotel eller

Fra Rødvig.

nogen Kro; for Kromanden ligger paa Kirkegaarden, og Kroen er gaaet bankerot.

Da Marryat Dagen efter aflægger Storeheddinge Kirke et Besøg, forfærdes han over den »Vanhelligelse«, en nylig afsluttet Restaurering har tilføjet Kirken ved fuldstændig at ødelægge Bygningens Karakter, og han holder for, at Arkitekten ligesom Marsyas burde levende flaaes. Selv om den paagældende Restaurator ogsaa har andre Synder paa sin Samvittighed, var Marryats Dom vel lige haard nok.

Der er unægtelig faret ilde med Storeheddinge Kirke, et af vort Lands allermærkeligste Bygværker, vor eneste flersidede Kirke fra Middelalderen. Det oprindelig ret lave ottekantede Skib og det anselige Kor i to Stokværk er opført i tidlig Middelalder, senere tilføjedes Taarnet, men endnu til Frederik den Fjerdes Tid var der ingen Skade sket. Først derefter sørgede Brand, »Restaureringer« og Paaklistring af nye Tilbygninger for næsten at ukendeliggøre det oprindelige Anlæg. Trods alt er Dele af Kirken stadig af megen Interesse, ikke mindst det herlige Kor med de aabne, tredelte Arkader. Bag dem løber »Vægtergangen«, hvorfra der atter er Adgang til et Par tøndehvævede Smaarum. Utvivlsomt har Koret tjent som Tilflugtssted i Ufredstid og været indrettet paa Forsvar i Lighed med

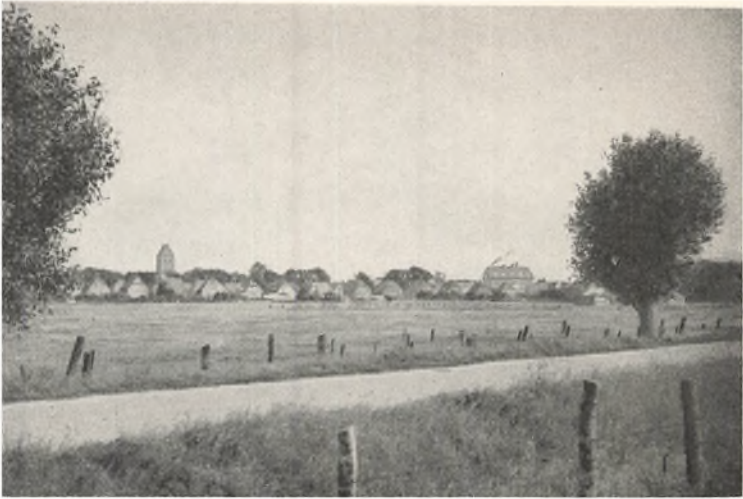
Storeheddinge Kirke.

flere andre østjællandske Kirker. I Korets nederste Stokværk findes andre »hemmelige« Rum. Et af dem er det saakaldte Klintekongens Kammer, hvor Folketroen lod Sagn-Majestæten have Tilhold om Dagen, »men raser Stormen, gaar den vilde Søgang, da sidder han paa Stevns hvide Klint«.

Fra Byens Hovedgade er der et morsomt Kig hen paa Kirken. Den ligger paa en dejlig, halvt nedlagt, gammel Kirkegaard, hegned af hundreaarige Lindalléer, i hvis Kroner Birnerne summer deres sommerlige Arbejdssang. Lige op ad Kirken bygger en kæmpemæssig Hængebøgsit skønne Løvtempel.

»Væglergangen«.

Fra Ølby-Vejen.

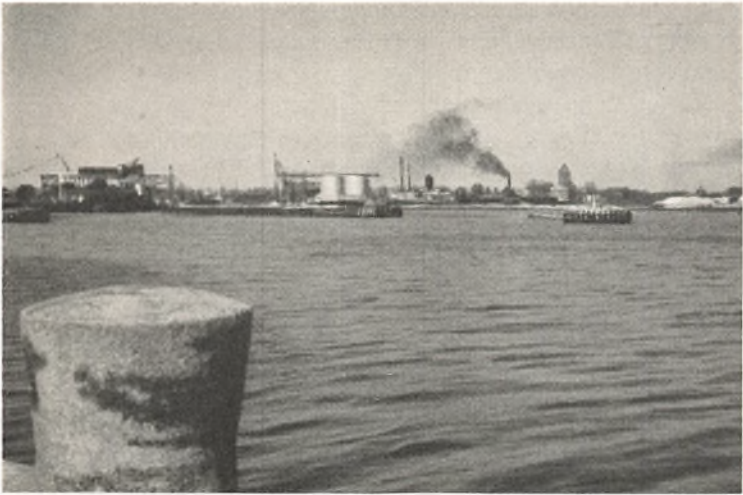
Kommer man nu om Stunder til Storeheddinge er der ingen Fare for, at det skal gaa een, som det gik Marrayat. Byen er sig bevidst, at den er Hovedstaden paa Stevns. Men lige fredfyldt og med Provinsens indtagende Hygge er den gamle By, øjensynlig helt uanfægtet ligger den midt i de ivrigt befærdede Vejes Spind og passer paa Stevnsboernes mange Penge. Det er kun et Par Aar siden, Storeheddinges Borgmester fortalte, at der i Byens Banker indestod 20 Millioner. Nutidens Elverpiger kan altsaa næppe være helt hule i Ryggen.

Men Stevns har ogsaa andre Rigdomme. I første Række den frugtbare Jord, endvidere Klintens og Kystens Mineraler. Foruden Limstenen udvindes der Skrivekridt og Kugleflint. Og saa byder det afsondrede og udsatte Herreds Kirker paa mange interessante Enkeltheder. Flere af dem er i de senere Aar blevet smukt istandsat. Vil man se, hvad rigeligt med Penge, en dygtig Arkitekt og en ditto Maler — i dette Tilfælde Otto Langballe og Erik Pedersen — kan faa ud af gammelt forsømt Inventar, aflæg da Strøby Kirke et Besøg.

Køge.

Køge skal ses fra Nordvest, fra Højderne mellem Lille Skensved og Ølby. Med Bugtens Blaa som Baggrund ruller hele

Køge Havn.

By-Panoramaet sig ud: Fabrikernes høje, slanke Skorstene med deres festlige Røgfæner og den gamle Bys rødtagede Huse, myndigt behersket af Sct. Nikolaj Kirkes høje Taarn.

Alle Steder mødes nyt og gammelt, men faa Steder saa tiltalende som i Køge. Der er danske Købstæder, hvor man hæsblesende har sørget for at skaffe sig af med saa godt som al Fortid uden at ane, hvordan man ordner sig i Udlandet i langt større og driftigere Byer: ved saa vidt muligt at bevare den gamle Bykærne og lægge Nybyen uden om den. Saadan har netop Køge baaret sig ad. Industrien er lagt i Periferien, ved Havn og ved Bugt, mens Byens Vækst i Krans efter Krans af Smaahuse ringer sig ud i de grønne Enge. Man har faret varligt med den gamle Bykærne og ikke sprængt den med umotive-rede Kaserner — og man skal nok vogte sig for det i Fremtiden. For nu vød Køge selv, hvad den er værd, nemlig den By i Landet, der næst Ribe ejer den rigeste og skønneste Repræsentation for Fortids Bygningskunst, den By, hvori man bedst kan danne sig et Begreb om, hvordan en dansk Købstad maa have taget sig ud i Renæssancen. Men alligevel er Køge heldigvis ikke noget Museum, men en moderne, spillevende og driftig By.

Og Køge var moderne, allerede da den blev anlagt i det 13. Aarhundrede efter en vel gennemtænkt Byplan. Derfra det

for en dansk Købstad usædvanligt store Torv, derfra den fortræffelige Trafikordning med Færdselen ledet langs Torvets Yderkanter. Uden denne Plan havde Køge ikke kunnet tage de sidste Aartiens alt for stærke Trafik, der presses gennem Byen under Højtryk, indtil der en Dag kommer Omkørsel.

Naar Køge engang slipper af med Fjerntrafiken af Biler uden at have maattet ofre for meget og iøvrigt kommer hel-skindet ud af »Udviklingens« Smelteovn, vil den som By være en sjælden harmonisk Helhed, hvor alt er rimeligt og vel af-passet. En By, hvis Bebyggelses Art svarer til dens Størrelse, og hvor Borgernes Huse slaar Kreds om Borgernes Kirke, hvis Taarn engang var deres Tilflugt og Fæstning.

Køges Sct. Nikolaj er med Rette blevet prist, endog saa højt, at den af en af vore Kirke-Sagkyndige er blevet kaldt »den smukkeste og mest tiltalende Købstadskirke, som findes her i Landet«.

Den lille Kirke, der rejstes i den nye By ved Havet, er for-længst blevet afløst af den store treskibede Kirke, vi ser i Dag. Allerede mens den ældste Sct. Nikolaj stod der, begyndte det store Taarn at løfte sig fra Grunden; langsomt voksede det op gennem Aarhundrederne og satte Stokværk over Stokværk, indtil det omkring Reformationen stod fuldført, med Glam-huller pegende mod alle Verdenhjørner og den mærkelige »Lygte« lysende ud over Bugten for at lede de Søfarende i Havn. Omkring 1400 var Taarnet Byens Værge; i Nicher i de tykke Mure, bag de 11 Skydeskaar, har Armbrøst- og Bue-skytter kunnet søge Dækning.

Selv om Sct. Nikolaj i Opbygning minder baade om Sct. Knud i Odense og om Nyborgs og Helsingørs Kirker, saa er den ved sit rige Udstyr noget helt for sig selv, nemlig den Kirke i Landet, der bedre end nogen anden giver os det reneste Indtryk af et Kirkerum fra Reformations- og Renæssance-Tid. Den straalende Altertavle, Prædikestolen, Sangertribunen, de rige Stolestader, de mange Epitafier og Ligsten forener sig om at give os et enestaaende Helhedsbillede af en rig og vindskibe-lig Købstads Gudshus og derigennem ligesom et Spejlbillede af selve Byen og dens Borgerskab.

Her i Sct. Nikolaj er det de fornemme Borgere, der alvor-sfuldt ser ned paa os fra deres Epitafier, her er det Haand-værkernes Navne, deres Bomærker og Værktøj, der er skaaret

Sct. Nicolaj og Kirkestræde.

i Stolestadernes Endestykker og Døre. I mangen dansk Kirke kan man endnu ligesom spore den hengemte, sødlige Duft af Middelalderens Røgelse. I Sct. Nikolaj er det Garvernes og Skomagernes lidt ramme Lugt, der river een i Næsen.

Mange af Tingene herinde kan fortælle Historier, f. Eks. den smukke Messinglampet, som efter Indskriften er skænket af Madtz Rawen og Anna Hansdatter. Samme Mads Ravn naede ved Hjælp af den rige Anna Hansdatter frem til at blive Tolder, Raadmand og Borgmester i Køge, men var en usædvanlig Bandit. Sin Hustru beskyldte han for Utroskab, Bedrageri og Hekseri og mishandlede hende, saa hun maatte flygte til København, hvor hun døde. Snart efter giftede han sig med Alhed Klausdatter, og hende forledte han til at forgive hans Datter, for at han kunde komme i Besiddelse af hendes Mødrenearv. Alhed blev henrettet paa Slotspladsen i København, men Mads døde i Blaataarn og undslap derved Bøddelen.

Ikke alene Byens, men ogsaa Egnens Liv afspejler sig i det righoldige Museum, der er godt installeret i det gamle Spindehus paa Nørregade. Her finder man foruden mange Minder om Borgernes Liv, en Hedebo- og en Stevns-Stue og mange andre Bondeting. I den gamle »Slagtergaard«, der er genrejst paa Museets Grund, er der indrettet en veritabel Renæssancestue med et helt Pragtstykke af en Seng, som man i Køge med Rette er stolt af.

Køge Museum.

PETER NIELSEN FOT., KØGE

I Montrene i Museet ligger der mange kuriøse Sager, bl. a. en Rullesten med følgende filosofiske Ord nedkradset af Christian Winther:

Pragtstykket.

PETER NIELSEN FOT., KØGE

Jeg rulled længe, før jeg fik
den runde Form og glatte Skik,
den faar du og, naar Verdens
Bølger
du ikke strider mod, men
følger.

Og her ligger de to berømte Ruder med de diamanstkrevne Hjertesuk:
»Oh, Gud i Kiøge« og
»O Gud, O Gud i Kjøge«,
der begge har siddet i
»NorskeLøve«, den gamle
Postgaard i Nørregade.
Thomasine Gyllembourg
fortæller i en af »Hver-
dagshistorierne,« at en
Dame under et Rejse-Op-
hold ridsede de famøse
Ord i Ruden. Da H. C.
Andersen engang ventede i

»Løven«, kunde han ikke finde dem, men eftergjorde Indskriften »for, at andre ikke ligesom jeg skulde lede forgæves. Nu staar det meget tydeligt«.

Et Par andre ikke mindre berømte Køge-Rariteter, nemlig Huskorset og Hønsene, maa man søge forgæves i Museet. Om det første kan man henvende sig lige over Gaden i Hotel Prinsen, hvor en Indskrifts-Tavle fortæller, at her huserede Køge Huskors. Det var i en nu forsvunden Bygning inde i Gaarden, at Købmand Hans Bartskeer boede. Her var alt gaet som sig hør og bør, indtil det forfærdelige Huskors begyndte i det Herrens Aar 1607. Djæveln regerede paa det argeste, besatte Voksne og Børn og gav sig først, da man fandt det rette Ophav, Heksen, der havde iscenesat det hele. Det var en sølle Enke, Johanne Thomas', der uheldigvis var blevet Uvenner med Hans Bartskeers Kone. Realiteten, hvorom alt dette Tøjeri opstod, synes at være en epileptisk Dreng, hvis Sygdom man kun kunde forklare ved Djævel-Besættelse og Hekseri. Johanne blev kendt skyldig i Trolddom og brændt, men havde efter god Skik og Brug forinden angivet seks andre Kvinder som Medskyldige. De endte alle paa Baalet, paa nær een, der stak af i Tide. Hekseforfølgelserne varede fra 1608 til 1615, ialt blev 15 Kvinder brændt paa Baalet beskyldt for Trolddom.

I Museet staar der et haandgribeligt Minde fra den store Huskors-Proces, nemlig Kummen til Sct. Nikolaj Kirkes gamle Døbefont. Foden gemmes endnu i Kirken. Under Rettergangen blev det oplyst, at Johanne Thomas' havde forledt sin Tjenestepige Kirsten Lauritsdatter til at besudle Fonten mod at faa fem Alen skaansk Vadm. Kirsten tilstod »den slemme uhorlige Gerning, som blev gjort her i Fonten« og oplyste, at hun, der var vanfør i sit Laar, var blevet løftet op i den høje Font af Laurits Prammand, der dog ved højeste Ed benægtede dette. Kirsten blev brændt.

Den mærkelige Leg »at se Køge Høns« kendes næppe mere. Den bestod i, at et Barn ved Hovedet blev løftet op fra Gulvet og spurgt, om det kunde se Køge Høns. Mindst lige saa mærkelig er Forklaringen: Legen skal minde om Henrettelser af Sørovere paa det gamle Københavns Slot; de blev nemlig klynget højt til Vejrs paa Muren og samtidig spurgt, om de nu kunde se Køge Høns.

Smedegaarden i Kirkestræde.

Mens Huskors-Historien kun giver os et enkelt, saare uhyggeligt Udsnit af Fortiden — det kan jo dog næppe have været idel Overtro og Vankundighed — kan Køge af i Dag yde gode Bidrag til en Rekonstruktion af Rammen om Datidens Liv. Der er først Raadhuset, i hvis Fangekælder Troldkvinderne afventede Baaldøden. Det var dengang et stateligt rødt Renæssancehus, prydet med Kridtstensbaand og lybske Terrakotta-Relieffer; de sidste blev dog bevaret, da Bygningen for godt et Hundrede Aar siden blev overpudset og omformet til et Empirehus. Raadhuset, der er det næstældste i Landet, er Reformationens Gave til Køge. For een Gangs Skyld et positivt Udslag af den ellers saa uhyggelige Nedbrydnings Tid. Alle Steder hører man om sløjfede Kirker og Klostre og om bortslæbt Byggemateriale, men da Graabrødre Kloster i Køge delvis blev nedrevet, blev Stenene anvendt til et nyt Raadhus.

Det er dog ikke de grundmurede Bygninger, der har givet Køge Berømmelse, men alle de mange herlige Bindingsværkshuse. En Del af dem gaar helt ned i Middelalderen, som Landets ældste daterede Borgerhus, den lille Rest i Kirkestræde af en Række Leje-Boder fra 1527, og den flyttede »Slagtergaard«. Det er de to ældste Bindingsværks-Bygninger, der er

Vestergade-Gaarden.

RASMUS NIELSEN & SØN FOT.

bevaret i nogen dansk Købstad. En Del af Smedegaarden i Kirkestræde er rimeligvis jævnaldrende. De fleste af Køges Huse er dog enten fra Tiden efter Reformationen eller opførte efter Branden 1633. I deres Konstruktion har de nogle for Køge specielle Ejendommeligheder, nemlig det saakaldte Styrterum, d. v. s. høj Trimpel, og de mærkelige lange Køge-Knægte, der rækker fra Tagskægget helt ned omkring det øverste Bjælkelags Hoveder. Disse og andre Finesser kan studeres paa Gaardene i Brogade, Nørregade og Vestergade.

De gamle Køge-Huse, der har staaet sig godt lige til nu, gaar ingen let Fremtid i Møde. Det bliver vanskeligere og vanskeligere for dem at klare sig i Konkurrencen med det Nye, men heldigvis bliver de taget under Armene. De tre ældste Huse er der allerede sørget for, og gennem den i 1936 stiftede Køge-Fond vil der med Tiden blive gjort noget for de andre. I Køge er der ligesom i Ribe Mulighed for at bevare de gamle Huse, saa de ikke bliver Enere, men glider naturligt ind i Bybilledet. Se til Kirkestræde, et af de smukkeste Bybilleder i vort Land. Selv om det ikke rummer mange særligt gamle Huse, saa er de dog alle af lignende Karakter og Størrelse. Maatte det lykkes at bevare denne fortryllende og enestaaende Helhed.

Køge Aa.

PETER NIELSEN FOT., KØGE

Midt i den travleste Nutid, bag Bilernes ustandseligt jagende Tog og under Fabrikstrøgens fine Slør lever Æventyrbyen Køge. Man finder den bedst hen ad Aften, naar Trafikstrømmen er stilnet lidt af. Da er det, som om den gamle By aander lettet op, saa skal man komme til den og søge ind til dens Sjæl. Man skal gaa i Gaderne, ogsaa de smaa og afsides, hvor Folk sidder paa deres Trappesten og nyder Aftenhvilen. Nu har man først rigtig Ro til at studere de gamle Gaardes kunstfærdige Bindingsværk og læse de troskyldige Indskrifter over Porte og Døre. Eller ogsaa lader man Baaden langsomt glide med Aaens Strøm, gennem Rørskoven, der hvisper i Aftenbrisen, mens Svalerne jager Dagens sidste Myg, forbi Pakhuse og duftende Tømmerpladser, langs Haverne, hvor Folk sidder hyggeligt og passiarer, forbi de gamle Piletræer, der staar og luder over Strømmen, akkurat som dengang H. C. Andersen skrev sin Historie om lille Johanne og Knud.

Vestergade til Ende, og dejligt brat holder Køge op. Man er ude paa Bondelandet, gaar paa Vejen ad Ølby til under høje Popler, men er samtidig midt i Gl. Køgegaards Herligheder. Paa Aasens nordøstlige Hæld, i Brynet af Skoven, der klæder Bakkedraget, indviede Grundtvig i 1853 det Carlsenske Familiegravsted. »Claras Kirkegaard« er dets Navn efter Godsejer Hans

Grundtvigs Grav.

Carlsens Hustru Clara Sofie Krag-Juel-Vind-Frijs til Frijsenborg, der som den første blev begravet her. En smuk Sti under gamle mossede Æbletræer fører op mod Gravpladsen, over hvis hvide, rundede Mur et skønt og fremmedartet Træ løfter sig — en prægtig Sequoia gigantea, det kaliforniske Kæmpetræ. Bag Familien Carlsens Grave er der Nedgang til en lav Hvælving, der gemmer fire enkle Kister af Træ. Staar man i Indgangen, har man paa højre Haand yderst Grundtvigs Kiste, inderst Frk. Elise Carlsens — paa venstre Haand hviler yderst Fru Marie Grundtvig, født Carlsen, og inderst hendes første Mand, Godsejer Harald Toft til Rønnebæksholm. Elise, Marie og Hans Carlsen var Søskende. Uden for Gravhøjen er Grundtvigs tredie Hustru Asta Reedtz, født Komtesse Krag-Juel-Vind-Frijs, et Søskendebarn til Fru Clara Carlsen, begravet. Hans første Hustru, Elisabeth Grundtvig, født Blicher, hviler paa den for længst nedlagte Frelsers Kirkegaard i København. Paa Laaget af Grundtvigs Kiste læses Ingemanns Ord:

Med Sagastav og Petersværd i Haand,
 Han arved Saxos Blik og Kingos Aand.
 Fra gamle Nord hans Øje saa mod Østen,
 Og Aander har han vakt med Kæmperøsten.

Lellinge Aa.

Kort efter at have bisat sin anden Hustru skrev Grundtvig det smukke Digt »Maries Hvilested paa Claras Kirkegaard«, hvori det hedder:

Aasen i den grønne Skov
over Aa og grønne Enge
hvor, mens Dagens Fugle sov
Nattergale slog fuldlænge.
Aasen med Udsigter vide
smilende ad Østerlide,
den ved Køgebugtens Bred —
er vort fælles Hvilested.

Da Grundtvig blev stedt til Hvile den 11. September 1872, fulgtes hans Baare af et tusindtalligt Følge. Hans Venners »ukære Tanke«, at »det lille Køge skulde staae koldt ved hans Jordefærd«, blev eftertrykkeligt gjort til Skamme. Ved Graven talte bl. a. Bjørnstjerne Bjørnson, og her lød for første Gang Hostrups Sang »Kimer, I Klokker! nu sluktes en Sol over Mulde«.

Det vilde sikkert være lettere at nævne de danske Malere, der ikke har malet Lellinge Aa, end dem, der har. De mange

Vallo.

Gengivelser kan i Længden blive lidt trivielle, men »Modellen« selv fængsler altid: den fladvandede Aa, der ringler sig gennem Skoven, snart snevret ind mellem høje Lerskrænter kun ramt af runde Solstænk, der sies gennem Løvet, snart bredende sig blinkende ud i Solflimret. Særlig i det tidlige Foraar, naar Skovbunden lyser af hvide og gule Anemoner, og Bøgens nye Løv er lyst og silkesart, skal man besøge Skovhusvænget og vandre langs Lellinge Aa. — Stikker der lidt af en Geolog i een, kan man her faa den eneste Lejlighed, der gives, til at se den sjældne tertiære Grønsandskalk. Enkelte Steder danner den Aaens Bund, men ogsaa i Brinkerne ses den.

Engang maa man have brudt Grønsandskalken, for den er anvendt som Byggeemne i den nærliggende Ejby Kirke. Over den tilmurede Norddør sidder et mærkeligt Relief af et drage-lignende Uhyre, hvis Hale ender i Slangehoveder. Det er et Billede af Lindormen, siger man, der længe laa foran Kirken og hindrede Adgangen til den. En rask Karl forsøgte sig mod Bæstet, men blev dræbt; saa gav man sig til at opfostre en Tyr med sød Mælk og Nøddekærner, og den dræbte Lindormen. Men saa haardt havde Ormens Edder medtaget Tyren,

at den styrtede sig i Ejby Mose og druknede. Her fandt man senere dens Horn, og de blev opbevaret i Kirken, indtil de kom paa Oldnordisk Museum. Det er to store Uroksehorn.

En prægtig Strandvej løber sydøstlig ud af Køge langs Bugten. Man kan følge den ind i Stevns til Strøby Ladeplads, hele Vejen er der Badestrand, eller man kan holde sig uden for Tryggevælde Aa og sætte Vallø som Maal.

Med højt rejste, svære Taarne løfter Slottets Sydfløj sig over Voldgraven. Komisk-bidske Løver med Vaabenskjolde i Poterne vogter Porten til Danmarks fornemste adelige Kloster, en tung og bastant Bygning, respektindgydende og magtfuld — ret et Stormands-Fæste. Den myndige Fru Mette Rosenkrantz, anden Gang viet til Peder Oxe, har Æren af at have paa-begyndt det stolte Vallø Slot.

Hun bygged slet Vallø hen op af ny
Over grønneste Skove, saa højt i Sky
Med Taarn og rødeste Tinde
Med Sale, Galeri, Port og Bro
Som bliver til Gavn for dem der skal bo
og hende til evigt Aminde.

Saadan rimede Digter-Præsten Lyskander i Herfølge.

En Tid sad Fru Mette og hendes ældre Søster Fru Birgitte som foretagsomme Enker hver paa sin Del af Vallø. Mens Mette nybyggede sin Halvdel, tog Birgitte sig af Valløbys Kirke. Den fik et stort nyt Kor med svungne Renæssance-Gavle og et overdaadigt Inventar.

Over de to Damers Forældre, Ridder Oluf Rosenkrantz og Fru Ide Lange, er der en prægtig Ligsten indmuret i Korvæggen. Den er ikke alene dygtigt gjort, fra Morten Busserts Værksted i København, men sjælden levende og bevæget. Ridderen i riflet Pladerustning og Hustruen i rigt smykket Frue-drugt vender sig kærligt mod hinanden. For at tage Afsked lægger han sin Haand paa hendes Skulder, mens hun fører to Smaabørn hen mod deres Far; den samme paa een Gang mandige og gribende Opfattelse af Døden som en Afskedstagen, der kendes fra græske Gravmæler. Et andet næsten lige saa fornemt Kunstværk er rejst over Ægteparrets tredje Datter, Jomfru Karen. — Alt i Valløby Kirke fortæller om dens nære Forhold til Slottet, fra Abbedissens nyklassiske Marmorsarkofag

til de mange adelige Vaabenskjolde, der er udskaaet og malet rundt om paa Inventaret — et formeligt Kursus i Heraldik for Begyndere.

Hedeboegnen.

Der er herligt paa »Heden« en stille Solskinsdag i Efteraaret: Vidsyn over mejede Marker, der ikke mere — som i gamle Dage — lukkes af lollandske Pilehegn, hist en By om sin hvide Kirke, her en Kæmpehøj, hvis Tue ses viden om. Uden om Billedet en Bræmme af blinkende Sølv — Sollyset, der flammer i Køge Bugt. Over det hele — Slettelandets uendelige Himmelse med Hjorde af hvide, uldne Skyer.

Vil man slippe nemt fra det, siger man, at »Heden« er Trekanten mellem Køge, København og Roskilde. Den gamle, særprægede Hedekultur og Hedeboegn (stedlig Udtale: Hé-bo) rækker dog videre ud, selv om dens Grænser ikke kan nøjagtigt fastlægges. Helt ind mod København naaede den ikke; her var der et Bælte af Valby- eller Københavns-Bønder, der kulturelt var paavirkede af Amager. I Nord fulgte Hedeboekulturen med helt op til Frederiksborg Amt. I Vest er Grænsen vanskeligst at drage, her maa Skovbæltet fra Horns Herreds Fod og ned mod Stevns have dannet Skel. Den faste Grænse i Syd var Køge Aa.

Héd'en — som den stedlige Udtale lyder — er Betegnelsen for det skovløse, ret flade og meget frugtbare Land mellem Roskilde Fjord og Køge Bugt og er altsaa ikke det samme som det jyske Begreb en Hede.

Hedeboegnen, der nu foruden Skovene Nordvest for Roskilde kun har den lille nyplantede Klat ved Herregaarden Geddesdal, har aldrig været rig paa Skov. Saa karrigt var det med Brændsel, at Bønderne ned mod Bugten i ældre Tid købte udrangerede Skibe, løb dem paa Grund og huggede dem op. Heden er ikke en absolut Flade. Hele Landet løfter sig jævnt fra Køge Bugt op mod Roskilde og bølger, selv om det er i blide Dønninger. Man vigter sig endog med et Højdepunkt paa 69 Meter, nemlig Maglehøj ved Stærkinde Øst for Roskilde. Og med Frugtbarheden kan det ikke staa bedre til end her. Ved den sidste Matrikulering og Bonitering af Danmarks Jord, der foretoges i Begyndelsen af forrige Aarhundrede, men først traadte i Kraft 1844, tog man til Maalestok for Ansættelsen af Hartkorn et

L. A. Ring: En Mark med Kornet sat op i Traver. 1906.

Jordstykke af bedste Beskaffenhed — det blev kaldt Normaljord og ansat til højeste Takst. Denne Danmarks fineste Jord fandt man paa Karlslunde Mark — og hertil valfarter hvert Aar en Lærer med et nyt Hold Elever fra Landbohøjskolen i København.

Nu er jo al særpræget Bondekultur for længst visket ud. Men netop her i disse Egne, saa tæt ind under Hovedstaden, holdt man forbavsende længe ved gammel Skik og Brug, samtidig med at man stod i levende Forbindelse med den store By. København er jo den rummelige Mave, og ikke saa lidt af Hedeboegnens Landbrug har fra gammel Tid været indstillet paa at fylde den.

Hovedstadens Nærhed, den gode Jord og lempeligere Herskab end andre Steder — hverken Roskilde Domkirkes, Magistratens eller Universitetets Bønder gjorde Hoveri — skabte Velstand paa Hedeboegnen, og da først Stavnsbaand og Fællesskab var ophævet, kunde den kun øges. Hedeboenderne gjorde alligevel ikke noget videre ud af deres Gaarde, men Stuerne blev der til Gengæld kælet for. Tidligere, inden det hele af Mode og Uforstand blev splittet ad, har der staaet prægtigt Bohave i mangan Hedeboogaards Dagligstue, og Øverstestuerne Kister har været stopfulde af kostbare, farvestraalende Festklæder og kunstfærdigt udsyet Undertøj. Skønhedsglæden nøjedes ikke med at udfolde sig i Overtøjet, men krævede den fineste Hedeboosyning over Kraver og Linninger paa Mændenes Skjorter og Kvindernes Særke.

J. Exner: Slutningen af et Gilde. 1860.

Det bedste af Indboet er helt forsvundet, men Prøver paa Klæder og Syninger findes paa Museerne i København, Køge og Roskilde. Og forbavsende meget er endnu i Behold rundt om paa de gamle Gaarde, hvor det jo i egentligste Forstand hører hjemme. Paa Chatollet lyser de tunge, drevne Sølvkrus, de slanke Bægre og smaa buttede Stobe. Og er Beboerne klar over, at Gæsten skønner derpaa, kommer de gamle Dragter og Syninger frem af deres Gemmer. Men ak, Aar efter Aar hører man, at nu har Ilden taget hin, nu denne gamle Gaard og udslettet alt. Saa dog alligevel hellere frelse det ind paa et Museum!

Da Julius Exner i Sommeren 1855 kom ud til Sognefogden i Thorslunde for at gøre Studier til sine Hedebo billeder, var de gamle Skikke og Dragter endnu til Dels i Brug. Uden alt for megen Hokusfokus kunde han derfor male de kendte Billeder: »Et Gilde i Hedeboegnen« og »Slutningen af et Gilde«. Men i Billedet fra 1879 »Brudgommen søger efter Bruden« har han maattet klæde Personerne gammeldags paa med de aflagte Hedebo dragter, der nu var gemt i Klædekisterne.

Hedeboegnen har, om nogen, været aaben og udsat og kunde godt som Stevns haft Brug for Forsvarskirker, men maatte

Karlstrup Plantage med Tellejre.

klare sig med de Vagtskibe, der var stationeret i Aamundingerne og i Vigen sydlig for Karlslunde. Denne Havns Til-sanding er paa en Maade den første Begyndelse til København. Absalon blev nødt til at flytte sin Flaade-Afdeling fra Køge Bugt til Farvandet mellem Amager og Sjælland og paa en lille Holm rejse en Borg som Flaade-Basis.

Ved Køge Bugt kom der mere og mere Sand. Den gamle Hærvig blev snøret af fra Havet og omdannet til Karlslunde og Karlstrup Moser. Sandet lagde sig som en Ørken mellem Køge Bugt og Hedens grønne Frugtbarhed. De øde Strækninger var lige op til vore Dage en gudsforladt »jysk« Hede, hvor nogle Faar nippede et Par Straa mellem Lyngen, og hvor en dyb-sporet Sandvej snoede sig frem fra Strandkro til Strandkro. Flaskekroen, Fidtekro eller Skidenkro, Jægerkroen, Springforbi Kro og God Aftenkrø var de maleriske Navne paa Kroerne langs gamle Køge Landevej — et Par af dem er der endnu.

Allerede inden Aarhundredskiftet havde enkelte Grundejere beplantet deres Hedeareal, bl. a. Gammel Køgegaard, der senere har aabnet sin Beplantning, den 30 ha store Karlstrup Strandpark som fredet Areal for Offentligheden. Sidst i Halvfemserne havde de første Nybyggere faaet Kig paa den ejendommelige Natur og købt nogle af Fiskerne ud af deres Huse. Sam-

tidig saa Grundspekulanter Chancen og sikrede sig Arealer en gros til næsten ingen Penge. Og saa begyndte Invasionen af Strandliggere, først i spredte Byger, saa til sidst som en vedvarende Sommerregn. Hele Stranden fra København til Køge blev een eneste stor Sommerlejr med den mest brogede Bebyggelse — helt hen i Vejret — fra tunge Murstenshuse, over alle Former af Træhuse, Kasser og Ølfade, til alle Udgaver af Telte. Den kringlede Hedevej er blevet en alt for smal Betonbane, der slet ikke kan magte Færdselen. Om nogle Aar er det en 35 km lang Landevejsby, der bræmmer Køge Bugt; og atter er en herlig Strand, der burde have været hele Befolkningens Tumbleplads, blevet lukket.

Fra Stranden gaar der fra gammel Tid Veje op mod Roskilde. Der er den urgamle Vandskelsvej over Vindinge og Tune til Landingspladsen ved Karlslunde. Ad den er Venderne brændende og hærgende gaaet mod Roskilde, og ad den er de blevet jaget grundigt hjem igen.

Ved Tune var der en kort Tid Højskole, med Digteren Christian Richardt som Forstander. Den kunde dog ikke trives og blev 1871 omdannet til Landboskole, Landets næstældste. Et Par Aar senere blev der paa Tune oprettet en Mejeriskole, og fra den har dansk Andelsmejeri-Drift haft sit Udspring. En af Eleverne var den senere Smørgrosserer Stilling-Andersen, og han har oplyst, at det var paa Tune Landboskole, han fik Ideen til Danmarks første Andelsmejeri, som han oprettede i Hjedding 1882.

En anden Vej snoer sig gennem Solrød — udtalt Saal'rød — og Snoldelev. Nogle vil maaske standse her, fordi den alt for tidlig døde Maler, Tegner og Skribent Johannes Holbek har haft sit Hjem i den gamle Præstegaard. Paa Kirkegaarden har Venner sat Rudolf Tegnens fortrinlige Portrætbuste af ham. Paa en slank, ruhugget Granitsokkel knejser han: det stride Hindenburg-Haar staar rejst over den høje Pande, en busket Feldwebel-Knevelsbart dækker halvt den fast lukkede Mund, og Hagen er trukket ind i bryske Kommandér-Folder. Det er alligevel ingen almindelig Oversergent — se til Panden og Blikket — men en Aandens Stridsmand, en ildfuld og ung Apostel, der svang Svøben over sin Samtid. Som en Pil, der sidder dirrende i Pletten — er Titelen paa hans Hovedværk: Dekadent Barbari.

Festligt ligger Høje Taastrups store og smukke Kirke paa sit beskedne Bakkedrag. — I Præstegaarden tæt ved blev den foreløbige Fred med Sverige sluttet i Februar 1658, den der blev til Roskilde-Freden med Tabet af de skaanske Provinser. Her sad senere Præsten Søren Sørensen Glud, gift med en Søster til Sophie Amalie Moth og altsaa en Slags Svoger til Christian den Femte. Det hjalp Hr. Søren til Bispestolen i Viborg.

I Kirken er der indmuret en Ligsten, der før laa ude paa Kirkegaarden. Overleveringen vil vide, at en Hund var begravet under den. Det er et ikke ualmindeligt Sagn, der varieres med, at enten en rig Mand eller Dame vil have deres Yndlings-Dyr begravet i indviet Jord og betaler Præsten godt derfor. Denne klarer sig senere over for Bispen ved behændig Bestikkelse.

Nok saa interessant er det mærkelige Eksempel paa Traditionens uhyggelige Magt. Endnu i 1840'rne havde Menigheden ved Altergangen i Høje Taastrup Kirke den besynderlige Vane at vende Ryggen til Præsten og Alteret og gøre Reverens for de tomme Korvægge. Længe stod man uforstaaende over for denne Ceremoni, indtil man blev klar over, at Ærbødigheden maatte gælde Billeder, der engang havde været der, men nu var borte. Ved Reformationen blev den katolske Altertavle kasseret, dog maa nogle af dens udskaarne Helgenfigurer være blevet anbragt paa Korets Vægge; men paa den Tid, hvor Menigheden endnu bøjede sig for dem, stod de ude i Vaabehuset, hvorfra de senere er sporeløst forsvundet. Tre Hundrede Aar efter at Figurerne var kasseret som »Afguder«, vedblev altsaa Folket at bøje sig for deres tomme Pladser.

Hedehusene er vist nok det Stednavn, hvormed der er sagt de fleste daarlige Vittigheder. Og saa er det dog saa ligetil: Husene paa Heden. Andet var der ikke, til Jernbanen kom. Nu er den en rask lille Stationsby, der til Trods for sit beskedne Omfang alligevel er Landets fjerde største Godsstation. Det takker den de store Grusgrave og Teglværker for. Isen har i sin Tid været saa venlig at aflæsse enorme Mængder af Ler, Grus og Sten — og det har Menneskene ikke ladet sig byde forgæves, men har taget godt for sig af Retterne. I en af Grusgravene arbejder der et Staaluhyre, der æder 220 Tons i Timen og giver det fra sig igen fint sorteret; det er saadan noget som en lille Snes Jernbanevogne den Fyr alene ordner. En almin-

Jyllinge Havn.

SVEN TÜRCK FOT.

delig Gravko er som en Kalv ved Siden af den. Andre mærkelige Maskiner æder Sten og spytter dem ud som Skærver, men aller mærkeligst er dog Fabriken, hvor Stene forvandles til Uld. Foreløbig benyttes Produktet, der virkelig ligner sølvgraa Uld og skyer baade Ild og Vand, udelukkende til Isolationsmateriale, men en skønne Dag finder man saamænd nok paa at lave Tøj af det. Saa kan man møde op i Bukser af Sten, Vest af Træ og Jakke af Mælk.

En Del af Hedeboegnen Nord for Københavns Landevej er Flader, der synes temmelig trøstesløse: mørke Moser eller kolde og vaade Strækninger, som »Kulturen« endnu er gaaet udenom. Naar vi nu kan se det Smukke, der jo ogsaa findes her, saa skyldes det L. A. Ring, der i godt en halv Snes Aar boede i Baldersbrønde ved Hedehusene. Gennem sin Kunst erobrede han disse tidligere miskendte Egne, gav os dem og deres nye Skønhed. Saa dejligt malede han, at vi var lige ved at indbilde os selv, at der ogsaa kunde være noget forsonende ved en modbydelig pløret Vej gennem en vinterklam Landsby.

Paa en Øbakke ude i det side Land ligger den hyggelige By Ledøje med Landets mærkeligste Kirkebygning, den enestaa-

Jyllinge Strand.

SVEN TÖRCK FOT.

ende Dobbeltkirke. De to Stokværk er sat i Forbindelse med hinanden ved en Aabning i Underkirkens Loft eller Overkirkens Gulv — som man vil. Kirken er opført i Begyndelsen af det 13. Aarhundrede, utvivlsomt i Tilknytning til en nu forsvunden Herregaard. Overkirken var for Herremanden, Underkirken for Husfolkene.

Tæt oppe ved Amtsgrænsen ligger Roskilde Fjords største Fiskerleje, Jyllinge, en gammel Langby om en bugtet Landevejsgade med morsomme Smøger mellem Stengærder og Haver ned til en tjæreduftende Havn. Man skal sætte sig paa den grønne Skraaning ved det lille Anlæg og se ud over Fjorden, der her er fyldt med Græsholme, og til Østskov i det forjættede Land Horns Herred.

SVEN TÜRCK FOT.

Roskilde.

Skal man tro Lejre-Krønikens Ord om Kong Ro, der flytter Høgekøbing og grundlægger Roskilde, saa har Byen ved Fjorden sine 1500 Aar paa Bagen. Men først omkring Trosskiftet kommer den helt frem i Historiens Lys. Den første kristne Konge, Harald Blaatand, bygger baade Kongsgaard og Kirke her. Bispesædet, der allerede oprettes lidt ind i det 11. Aarhundrede, faar endnu større Betydning. Som Kirkevældets By har Roskilde i de to følgende Aarhundreder sin Storhedstid. Foruden Domkirken var der 12 Sognekirker og 8 Klostre og milde Stiftelser. 1416 maa Kongesædet overlades til det hastigt opblomstrende København, men Bispestaden er endnu anselig gennem Resten af Middelalderen. Reformationen gav den det Knæk, den ikke let forvandt. I tre Aarhundreder var den en ussel Flække. Først Nutids Trafik, Baner og Biler, har atter bragt Roskilde i Blomstring og gjort den til den største Købstad paa de østlige Øer.

Inden Christian den Fjerde satte de høje, slanke Spir paa Domkirken, havde den kun kullede Taarne, prydet med gotiske Trappegavle som enhver Landsbykirke. Men mægtig har den store Katedral dog virket med sine Murmasser, højt paa sit

Fra Roskilde Fjord.

SVEN TURCK FOT.

Bjerg. Spirene gjorde den til andet og mere. De gav Tungheden Rejsning, de gav hele Bygværket en Opadstræben, en Løftelse mod Himlen. Roskilde Domkirke blev synlig over store Dele af Sjælland. Den blev et Vartegn for hele Landet.

I Ringsted, i Sorø, i Roskilde fortæller Danmark sin Historie, men mest i Roskilde Domkirke. Den er Landets største Gravkirke og Mindetempel; og den har som Bygning gjort hele vor Historie med.

Det begyndte med en Trækirke kort efter at Kristendommen var blevet den sejrende Religion. Her gravlagdes Kong Harald; endnu hans Forældre, Gorm og Thyra, blev paa hedensk Vis højsat i Jelling. I Roskilde kom ogsaa Svend Estridsen og hans frygtløse Ven Bisp Vilhelm til at hvile. Faa Aar efter deres Død indvies med stor Højtidelighed en anselig Bygning af Fraadsten: den anden Roskilde Domkirke. Den staar dog ikke fuldt Hundrede Aar, før Absalon lægger Grunden til den stolte Murstensskatedral, der nu i mere end syv Aarhundreder har synet vidt ud over Sjælland.

Det var for at skabe en tilstrækkelig pompøs og storslaet Ramme om den mægtige Roskilde Bispestol, at den store Prælat grundlagde Kirken. I sine første tre Aarhundreder har den ingen

Menighed. Den er Bispekirke for Sjælland og Kapitelskirke. Der bygges et Hus til Domkapitlet, og Kanniker faar deres Sæde i det store Kor, hvor Sjælemesser læses for Konger og Stormænd, der har betalt derfor med rigeligt Jordegods. Roskilde Domkirke er gennem Middelalderen det straalende Symbol paa den katolske Kirkevælde; som Roskilde-Bispernes Katedral er den et aandeligt og materielt Magtcentrum i Landet. I Aarenes Løb lægges der umaadelige Rigdomme paa Jordegods og Afgifter under Bispestol og Kirke. Alter ved Alter indstiftes, med udskaarne Billeder og Udstyr i kostbart Metal og ædle Stene. Monstranser har straalet som gyldne Sole og tungt baldyrede Messeklæder har funklet med Sølv og Guld i Vokskærternes blafrende Skær.

Bisperne lader Kirken vokse ud over dens faste Grundplan, de føjer Kapel efter Kapel til den, det ene aneligere og skønnere end det andet. Og Kongerne bygger. Christian I rejser sit smukke Kapel med den søjlebaarne Hal og udvælger Kirken til Hvilested for sin Stamme.

Reformationen afbrød brat den straalende Bane. Helgenaltrene nedrives, og de rørlige Kostbarheder røves — men Kirkens Højkor vovede man endnu ikke at krænke. Bispesædet i Roskilde nedlægges, og dets rige Gods gik til Kongen. Domkirken redder sig gennem Reformationens Uvej, fordi den er Kongernes Gravkirke og vel ogsaa for anelig til at gaa samme Vej som Roskildes Sognekirker og Klostre. De forsvandt alle, paa nær Dele af een lille Sognekirke og af een Klosterkirke.

De fattige protestantiske Superintendenter, der blev de rige katolske Bispers Efterfølgere, kunde saa sandt ikke tænke paa at bygge. Det blev herefter ene Kongerne, der mægtede at øge Domkirkens vældige Kompleks med nye Tilbygninger.

Christian IV lader det store Gravkapel rejse for sig og sin nærmeste Slægt. Først paa Christian VII's Tid bygges der atter ved Kirken. Efter Harsdorffs Tegning opføres i romersk Stil det monumentale Kapel for Frederik V og Christian VI, hvori ogsaa alle de følgende Konger og Dronninger af den oldenborgske Stamme fandt deres Hvilested. Det sidste Kapel, der er bygget til Kirken, er for Christian IX og hans Slægt.

Gennem den lave Vaabenhus-Dør gaar man ind i Kirkerummet. Grupper af murede Søjler, som sammenvoksede Træstammer, stiger og stiger, løfter sig højere og højere, til de forsvinder i

Hvælvingernes Kroner. Ind i Søjleskovens Dunkelhed bryder et Væld af Lys fra de store Vinduer i Korsgavlene, det fylder Rummet og faar Hvælvene til at løfte sig endnu højere. Badet i Lys staar Korgalleriets slanke Søjler og faar hele det dejlige Apsis-Parti til at synes endnu mere elegant og luftigt.

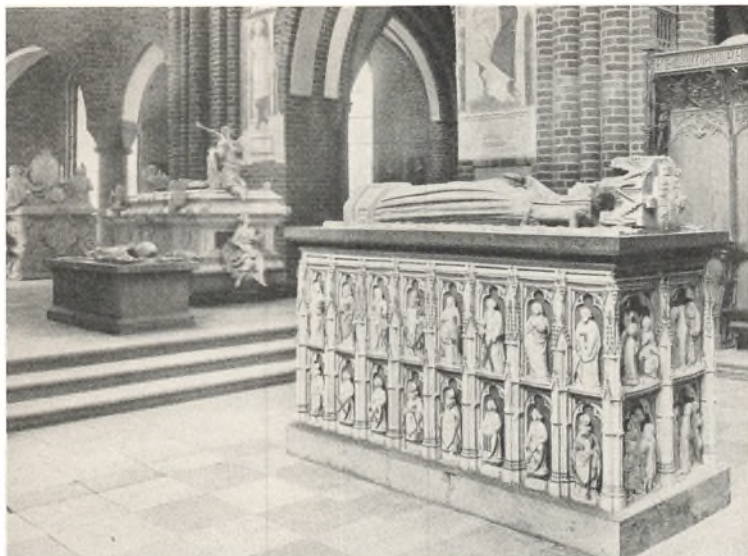
Sindet vider sig ud, aabner sig for Storheden og Skønheden herinde, og Øret bliver lydhørt for det sagte Sus i Hvælvingernes Kroner. Vort Lands og vort Folks Skæbne gennem Aarhundrederne hvisker til os. Alt, hvad Fædrene har lidt og stridt, det er som samlet i dette Rum, gemt i alle de tavse Grave. Storheden, Ydmygelsen, Blodet, der randt, de faa Sejre og de mange Nederlag. Alt det, der gjorde Danmark til det lille Land!

Der findes op imod Hundrede kongelige Begravelser i Domkirken. Med Undtagelse af Kongerne Hans og Christian II, der hviler i Odense, og Frederik I, der er bisat i Slesvig Domkirke, er hele den oldenborgske Stamme gravlagt i Roskilde. — Hertil kommer utalte Grave for Gejstlige, Adelige og Borgerlige.

Alene som det store Mausoleum, der rummer Støvet af saa mange svundne Slægter, vil Roskilde Domkirke virke dragende paa alle, der har Sans for deres Lands Historie. Nu virker den yderligere tiltrækkende gennem sine mange herlige Kunstværker, særlig de kongelige Gravmæler. I Marmor og Alabast er der alene fjorten.

De ældste er rejst over Dronning Margrethe og hendes tidlig afdøde Broder, Prins Christoffer. Prinsens brynjeklædte Alabaster-Figur, der hviler paa en sarkofag-formet Sokkel, er et overordentligt smukt og ædelt Monument. Hans Søsters Gravmæle er langt mere storslaaet, et i Norden enestaaende Kunstværk, antagelig et flandersk Arbejde. Kun Dronninge-Figuren er oprindelig. Sarkofagens Udsmykning er restaureret til Dels paa Grundlag af bevarede Brudstykker.

Kunstnerisk mest værdifuldt og nok Domkirkens rigeste Monument er det overdaadigt udstyrede Gravmæle i Marmor og Alabast over Christian III, udført af den nederlandske Kunstner Cornelis Floris. Selv om det delvis er opbygget efter udenlandske Forbilleder, er det dog en stor Kunstners selvstændige Værk gennem alt det overraskende nye, han har bragt ind i Kompositionen. Det er storslaaet som Helhed og rigt paa Enkeltheder. Hvor herlig er ikke den levende Renæssance-Ornamentik! Hvor dristig og virkningsfuld Benyttelsen af de forskelligt far-

Højkoret og Dronning Margrethes Sarkofag.

ERH. FLENSBORG, ROSKILDE

vede Stensorter: sort og flammet Marmor og varm gullig Alabast.

Under Gulvet i Christian I's Kapel ligger den oldenborgske

Gravstatuen paa Dronning Margrethes Sarkofag.

ERH. FLENSBORG, ROSKILDE

Christian III's Gravmæle.

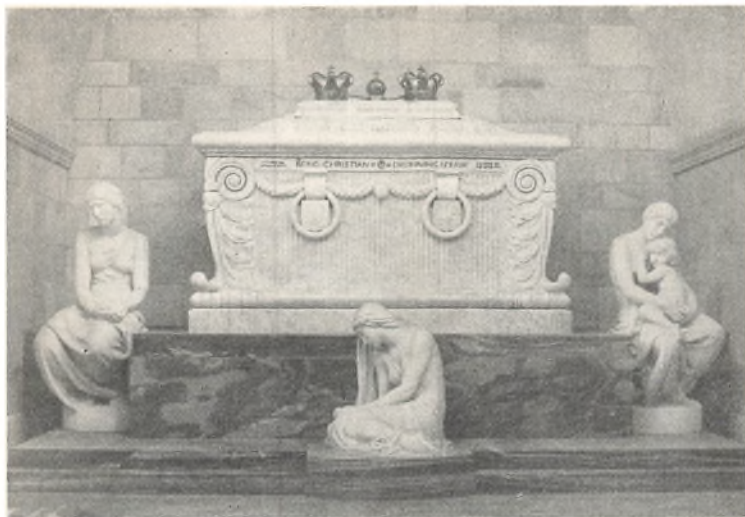
Stammes Ældste paa Rug-
halm i en simpel Trækiste.
Kongens Skelet blev ved
en Undersøgelse af Gra-
ven maalt til 188 cm, men
paa den berømte Fyrste-
søjle, der bærer Kapellets
Loft, er der afsat et helt
gigantisk Maal, som slaar
selv Peter den Store af
Rusland med hans 207 cm.
Paa Søjlen er der desuden
afmærket 12 Højdemaal
for hjemlige og udenland-
ske kongelige Personer.

To Gange er der gjort
Tilløb til et virkeligt stands-
mæssigt Mindesmærke for
Christian IV, men endnu

Christian IV's Kapel.

CHRISTIANSEN FOT., ROSKILDE

Christian IX og Dronning Louises Sarkofag.

ENERET JOHS. BRORSEN

maa den stoute Renæssance-Fyrste nøjes med en beskeden, fløjlsbetrukken Kiste. Til Gengæld er det af ham selv byggede Kapel en storslaet Ramme om hans Grav, dobbelt værdifuld efter at det i forrige Aarhundrede blev udsmykket med Marstrands Malerier, Heinrich Hansens Dekorationer og Thorvaldsens Kongestatue. De berømte Jerngitre har Christian IV selv ladet sin Mestersmed Caspar Fincke forfærdige.

Først halvandet Hundrede Aar efter Reformationen vovede man at lægge Haand paa det gamle Højkor, Kirkens Allerheligste, der endnu gemte Katolicismens dyreste Skatte. De uerstatelige Antikviteter blev fejtet ud som gammelt Skrammel; der skulde gøres Plads for Enevoldsherskernes Kister. Her lyser nu Kongers og Dronningers stolte Marmorsarkofager, helt overdaadige i deres Glorificering. Yppige Marmordamer, der næsten intet gør for at skjule deres svulmende Ynder, fremviser med synlig Betagelse kongelige Marmorbrystbilleder. Fama gjalder i Trompet. Kropløse Englehoveder smiler huldsaligt. Vaabenskjolde, Løver og yndige Bambinoer er anbragt, hvor der blot er den mindste Plads aaben. Skønt disse prangende Rokokokister maa synes Nutiden overlæssede og uharmoniske, kan man dog ikke helt frakende dem et kongeligt Præg.

Køligt, fornemt, i klassisk Ro hvælver Harsdorffs skønne

Middelalderligt Figurspil i Domkirken: CHRISTIANSEN FOT., ROSKILDE
Sct. Georg og Dragen. — Kirsten Kimer og Per Døver.

Kuppel sig over hans hvide Kapel. Her er Beherskelse og Stilheden, og her føler man igen, at man gaar mellem Grave. Devote Kunstneres Forsøg paa at ophøje Majestæterne finder man endnu, dog mere moderat. Her er intet Trompettrutteri, men betaget Sorg. De sidste Enevoldskonger hviler i stiltfærdige, fløjelsbetrukne Kister, og med Frederik VII holder det demokratiske Egetræ sit Indtog. Man er dog atter vendt tilbage til det mere festlige Marmor og til de traditionelle symbolske Figurer, blot er de nu afstemt efter en anden Tids Tankegang og Smag. Paa Nutids-Mennesker maa Edvard Eriksens sørgende Kvinder omkring Christian IX's og Dronning Louises Dobbelt-sarkofag uvilkaarligt virke tiltalende. Glorificering er der slet ikke noget af. De virker, som de skal, stemmende til Alvor og behersket Vemod.

Men de kongelige Begravelser er jo ikke Domkirkens eneste. Med sine Mure spænder den over et Stykke Jord, mere ligmættet end nogen Kirkegaard. Utalte Grave er her gravet, taget i Besiddelse af en Død, for snart efter at overgives til en anden. Ligsten er brudt op fra deres Pladser og hugget i Skærver. Gravplader berøvet deres ærværdige Indskrifter for at give

Plads for et nyt udødeligt Minde, indtil ogsaa det er blevet fjernet. Rader af mærkelige og skønt tilhugne Stenplader fortæller om Gravenes Vrimmel herinde. Den rigeste Skat i Danmark af Gravsten fra Middelalder og Renæssance ligger i Roskilde Domkirke.

Hver Sten, hver Fuge fortæller Historie. De henrundne Aarhundreder er samlet her i Domkirken, personificerede i de døde Herskere. — Hver Gang Kongeportens tunge Fløje sloges op, og et kongeligt Lig bragtes til Hvile, var det et Tidsafsnit i vor Historie, der sluttede. Mærkeligst af alle de mange kongelige Ligbegængelser, der hver for sig har givet et Billede af deres Tid, var vel den sidste. Den bragte et Pust af de vilde Storme helt ind i den gamle Kirke, der ligger saa fjernt fra de store Veje. Det var, da den danske Kongedatter, engang en enevældig Czarina over et mægtigt Land, nu en fattig, forjaget og sønneløs Enke — bragtes til sit Hvilested. De for alle Vinde spredte Rester af den før saa store og mægtige Romanoff-Stamme var fra Landflygtigheden stævnet sammen i den gamle Kongeby. Russiske Poper i gyldne Messeklæder gik foran Ligtoget svingende deres Røgelsekar — et Genfærd fra Middelalderen i dens egen By, Kirkestanden og Bispebyen Roskilde.

— — —

Under en metertyk Kappe af gamle Kirkegaarde og sammentrykt Skarn, lagdelt af skiftende Tidens primitive Brolægninger, hviler nu det meste af Middelalderens Roskilde. Man kommer ned til det, naar der graves Grund til et nyt Hus, eller naar der skal rodes ved Byens Ledningsnet. Saa maa de døde Forfædres Ben op i Solen og en Tur paa Lastbil for at finde et nyt »Hvilested«. Og mange mærkelige Ting kommer for Dagens Lys. Undertiden Fund af virkelig Dimension, som i Sommeren 1931, da en forbavsende stor Del af en tidlig-romansk Fraadstenskirk med meterhøje Mure og velbevaret Stenalder dukkede frem af Jorden. Ad 11 Trappetrin naar man fra Roskildes Torv og Nutid ned til dens Middelalder, til Tiden omkring 1100. I en betonstøbt Krypt hviler her Resterne af Sct. Laurentii Kirke. I sin Tid et stateligt Gudshus ved Byens Hovedgade, et af de første blandt de tolv Kirker.

Interessante Smaafund fra Udgravningerne opbevares i Roskilde Museum, der til Trods for sin Ungdom ejer gode og smukke Samlinger, bl. a. af gamle Bybilleder, Dragter og Sy-

Folkeparken og Anfiteatret.

SVEN TÜRCK FOT.

ninger fra Hedeboegnen, samt en fortræffelig Hedeboetue. Museet har Lokaler i »Liebes Gaard«, en Patricier-Ejendom fra Empiretiden.

Fra Sct. Jørgensbjerg.

SVEN TÜRCK FOT.

For længst har Roskilde fyldt den ret vide Ramme af Vold og Grav, der laa om den middelalderlige By, og i hastigt Tempo bebygges nu jomfruelige Marker og Vænger. I Vest søger nye Veje at knytte den indlemmede Nabokommune Sct. Jørgensbjerg endnu fastere til Roskilde, og i Øst har man øget Anlæggenes Tal med en »Folkepark«. I dens aabne Plæne er der indbygget et storstilet Amfiteater med 2400 Siddepladser; det er anbragt saa godt, at man synes, det altid har ligget der.

Det er den store Kilde — Maglekilde — den største af dem alle, der maa være indgaaet i Byens Navn. Endnu staar dens Væld livskraftigt op gennem det hvide Sand i en stensat Brønd nedenfor Domkirkens Taarne, og tæt ved bruser Vandet ud gennem et metalstøbt Løvehoveds Gab, for derfra at gaa til »Byparken« og lave Miniatur-Vandfald. Af alle de mange Kilder, der tidligere sang Roskildes Pris, er der ikke ret meget tilbage, selv den berømte Hellig Kors' Kilde, hvis »Sundheds-Vand« i mange Aar blev slæbt ad Landevejen til Hoffet i København, er blevet tavs. Grundtvigs Forbøn hjalp intet.

Hil dig Roskild! Ja hilsæl
Hellig Korses Kongekilde!
Tidlig sprang du af dit Væld,
Gid du og hentørres silde!

Det gamle Lejre.

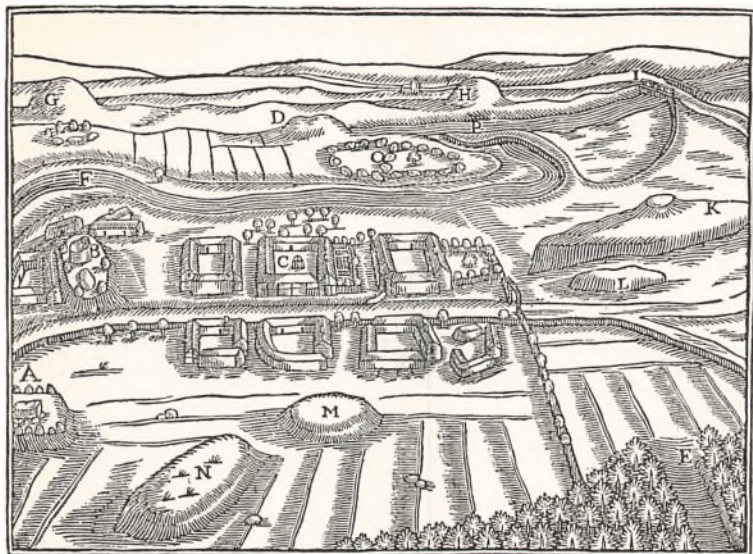
Da Indlandsisen trak sig bort fra Sjælland, foregik Retræten over Køge Bugt; næsten uden Svinkeærinder, i lange, sejge Drag trak den sig ned i Østersøen og dannede »Heden«s afhøvlede Flade, der fortsættes ned under Vandet. Mens Isranden endnu stod vestlig for Roskilde, var den ikke nær saa beslut-som. Gang paa Gang tænkte den paa Tilbagetog og fortrød det igen. Resultatet af denne March paa Stedet er blevet det, Geologerne kalder Randmoræner; vi andre siger Bakkeland. Ikke ret langt Vest for Roskilde skifter Landskabet heftigt Karakter. Brat sænker Landet sig ned i den brede Kornerup-Lejre Aadal med de stolte Lejre-Bakker som Baggrund. Et stærkt og betagende Landskab: Linier svungne i faste Drag, Bakker spændt mod Himlen, kraftige i Form og Masse. Helt inde fra Højsjælland kommer Bakkelandet, bølger forbi Lejre, ud paa Halvøen Horns Herred, og gør den til en skillende Barrière mellem Isefjord og Roskilde Fjord.

Lejre Vig.

Et Steds inde i den brede Erosionsdal, i hvis grønne Græs-seng der nu kun risler beskedne Aaløb, ligger den lille Landsby Lejre. Navnet og Terrænet har fristet til mange Fabuleringer. Netop i denne lille By med kun seks Gaarde skal den stolte Lejre-Borg absolut have staaet, og selvfølgelig kunde man sejle helt op til den. Ind gennem Kattinge, Svogerslev og Kornerup Søer og videre ad Kornerup Aa — lad endda gaa med det — men ud gennem Lejre Aa, der nu kun er som en Grøft — ugørligt! Geologerne har da ogsaa sat en Stopper for Sejleriet ved at paavise, at selv i Stenalderen har Fjordarmen kun fulgt Lejre Aa til nuværende Holbæk Landevej.

Omkring selve Lejre By boltrede Fantasien sig kraftigst og spandt den efterhaanden ind i et mærkeligt Væv. Vi vød Besked dermed fra den store Oldforsker Ole Worm, der har medtaget Lejre i sit berømte latinske Værk om de danske Mindesmærker. Han giver os et helt Panorama af Lejre-Egnen — det ældste i sin Slags — og meddeler i meget reserveret Form, hvad der fortælles om de enkelte Punkter. Det gamle Billede er i det store og hele rigtigt tegnet og kan derfor godt benyttes den Dag i Dag.

Det gamle Leire-Panorama.

Lad os først — i meget forkortet Oversættelse — lytte til de æventyrlige Bemærkninger hos Ole Worm. A skal være intet mindre end et Monument for Harald Hildetand. B kaldes Dronningestolen, hvor Dronningerne forud blev kronede. Ved C skal selve Kongsgaarden have haft sin Plads. D benævnes Hyldehøj, hvor Kongerne forud blev hyldede. E betegner Ertedalen, forud Gudinden Hertas yndige Dal. F Lejre Aa. G Steenhøj. H Kong Olufs Gravhøj. I Maglebro. K Hestebjerg, forud Kongernes Hestestald. L Folehøj, opkaldt efter de kongelige Føl. M Kirkehøj, hvor der før har staaet et Tempel. N Frijshøj. O Kongernes Kroningsplads, til alle Sider omsat med Sten.

Og lad os saa i Dag tage en Tur ud til den venlige lille Landsby. Til Vejleder bruger vi det gamle Kort fra Christian IV's Tid, men vore Forklaringer bliver unægtelig temmelig pro-saiske. Lidt Nord for Lejre finder vi A, en meget ødelagt og slet restaureret Langdysse, der jo er rejst længe før den berømte Helt faldt i Braavalla-Slaget. B er en ikke særlig imponerende Sten, som ved en Bortsprængning har faaet en meget fjern Lighed med et Sæde. Den ligger ikke let tilgængelig og kan kun interessere de mest fanatiske.

Ved C ligger der i Dag et kønt gammelt Stuehus med et morsomt Bislag, den sidste Rest af en Fæstegaard fra det 18. Aarhundrede. Kun Fantasterier har gjort, at denne tilfældige Gaard fik Navnet »Kongsgaarden« hægtet paa sig. Inde i Huset er der en lille Stue med Rester af det gamle Udstyr: Paneler, Bænke og Bord; den aabne Skorsten er ogsaa bevaret. Stuen giver dog kun et ufuldkomment Billede af de gamle Bønders Bolig-Skik; deres Dagligstue optog nemlig hele Husets Bredde og var paa een Gang Opholds-, Spise- og Sovested. Huset er privat beboet, men Interesserede kan mod Betaling faa Lejlighed til at se det gamle Interiør.

Punktet D er en nu meget ødelagt, delvis nedpløjet Gravhøj. E peger hen til den ejendommelige Dalsænkning, Hertadalen, inde i Skoven, kendt fra mange politiske Stævner og store Folkemøder. — Stedets oprindelige Navn er rimeligvis Ærtedalen, men en lærd Fantast har engang opdigtet Historien om Gudinden Herta og ladet hende optræde i Ærtedalen, kun fordi Navnet »passede« saa godt. Hele Herta-Historien kan føres tilbage til en Bemærkning hos den romerske Forfatter Tacitus om, at Germanerne dyrkede en Frugtbarhedsgudinde Nerthus. Det saakaldte »Alter« i Hertadalen er slet og ret en romantisk Kulisse fra 1850'erne.

Bogstavet F markerer Nutidens yderst beskedne Lejre Aa. G en Gravhøj, der nu kaldes Ravnshøj. H ligger længere østlig for Lejre, end Billedet viser, det er en meget ødelagt Gravhøj, hvis Beboer selvfølgelig ikke kendes ved Navn. Ved I den nuværende smukke, stensatte Maglebro fra Midten af 18. Aarhundrede. Worms Maglebro var af Træ. K er en naturlig Banke, der bærer Navnet Hestebjerg. Mens Ole Worm dog nøjes med en kongelig Hestestald, anbringer en anden Skribent Kong Dan Mykillatis inde i Banken til Hest og iført hele sin kongelige Pragt. L er en nu næsten helt udpløjet Gravhøj, der kun spores som en Højning i Marken neden for Hestebjerg. Ved M ligger der nogle Sten, og her har maaske været en Dysse. N kaldes Frijshøj og er ingen Høj, men en naturlig Banke, hvori der nu er en Vandbeholder for det stedlige Vandværk. P Kornerup Aa.

De fleste af disse Punkter er enten Terræn-Dannelser eller Mindesmærker fra Sten- og Bronealderen, kun den mærkelige Stensætning ved O lader sig henføre til Jernalderen,

Skibssætningen ved Lejre.

dog fra en Tid langt sildigere end Lejre-Sagnene. Stenene er nemlig i de senere Aar blevet tydet som en Skibssætning, der enten indhegner en Vikings Grav eller blot er Monument for ham, et symbolsk Udtryk for Troen paa den døde Søkonges Skyggesejlads til Valhal. Selv om Stensætningen ved Lejre er meget ødelagt, kan man dog, ved at fortsætte de buede Linier, som kan lægges gennem Stenenes Fodstykker, danne en oval Figur, der leder Tanken hen paa Skibets Form. Skønt Mindesmærket nu kun er en Ruin, er det dog af imponerende Virkning. Hvilket storslaaet Syn maa de ikke i sin Tid have frembudt — de store graa Granitkæmper i Række og Rad paa den grønne Mark!

Naar der ved Lejre ikke er det mindste Spor af »Borgen«, har man selvfølgelig et Par Forklaringer parat. Den kan have staaet et helt andet Sted i Lejre-Egnen, og man har sat Fingeren paa et højst interessant Punkt tæt ved Herregaarden Lindholm, nordvestlig for Lejre. Her ligger der i en Mose en skovklædt Holm, der kaldes Gl. Lindholm. Holmen er endnu i Dag en naturlig Fæstning og fortræffeligt beliggende for Sejlads, kun lidt Syd for den naturlige Havn i Lejre Vig.

Den anden Forklaring skyldes Professor Axel Olrik. Med Sigerslægten forsvandt det ældste danske Kongedømme. Næste Gang, der grundes et Danevælde, er det af Halfdan-Ætten

Lindenborg Kro ved Lejre Vig.

JONALS CO. FOT.

med Lejre som Kongesæde. Ogsaa *dets* Historie blev kort. Da Rolf Krake og hans Fæller faldt i Kampen mod Sveerne, gik Lejre-Borgen op i Luer — og rejses aldrig mere. Derfor har Kongesædet ikke efterladt synlige Spor.

Svunden i Glæmsel og Muld er nu det ældgamle Leire,
Den herlige Egn dog vinder sin evige Ret.
Rundt Høie og Grønsvær helt skiule de vekslede Slægter,
Oldtidens Kraft, Christalderens frommere Daad.

(Fra J. L. Holsteins *Gravmæle ved Ledreborg.*)

Godt et Aartusinde senere dukker der en ny Lejre-Borg frem. Det er Rentemester Henrik Müller, der ca. 1663 opretter en Hovedgaard, Lejregård, af den nedlagte lille Landsby Udlejre. Han rejser Bygningerne ved Randen af den prægtige Dalsænkning, hvori Ledreborg Aa rinder. 1740 køber den senere Greve og Statsminister Johan Ludvig v. Holstein Gaarden, øger dens Gods og faar det ophøjet til Lensgrevskabet Ledreborg (Ledre er en gammel Form for Lejre). Over Rentemesterens beskedne Renæssance-Hus som Kærne skabes det storslaede og skønne Slots-Anlæg, hvori tre af vore største Arkitekter, nemlig Krieger, Eigtved og Thurah, har haft Andel. Aadalen omdannes

til Park, oprindelig et fransk Anlæg; og Danmarks længste Herregaards-Allé, der gaar fra Grevernes Gravplads og næsten helt ud til Ringsted Landevej, den 5 km lange Ledreborg Allé, plantes.

Hovedbygningens vestlige Parti optages af Slotskirken, paa een Gang et hjemligt Huskapel og et ret pompøst Kirkerum, en interessant Baroksal med højtloftet, stukprydet Kuppelloft, der afsluttes med et virkningsfuldt Plafondbillede, en Himmelfart, malet af Marcus Tucher. Prædikestolen er efter Barokkens Mønster udbygget over Alteret — som i Frederiksberg Kirke — og udgør sammen med dette en Enhed.

— — —

Halvøen Hornsherred kan være glad for, at den først meget sent fik Jernbane og slap for at blive skæmmet af det banale Byggeri, der særlig i 80erne og 90erne ødelagde saa mange af vore Stationsbyer. Den famøse Midtsjællandske Jernbane kom først 1928 i Gang op gennem »Herredet«, blev aldrig fuldført og bl. a. af den Grund snart efter nedlagt. Nu ligger der et dødt Jernbanelegeme med Viadukter uden Mening og glaner til ingen Verdens Nytte. Hornsherred er selvfølgelig »med« paa alle Omraader, men har alligevel et dejligt uberørt Præg. Det er rigtigt »Land« deroppe — og hvor er der kønt. Blot Vejen op langs Østkysten, gennem Lyndby og Sæby til Gershøj med de stadigt skiftende Udsyn over Roskilde Fjord og til Bognæs Skove. Og Sæby selv, Byen med de mange Stengærder, den kønne Skole med Klokkespiret og den reneste Præstegaards-Idyl. Udsynet fra Bakken med Genforeningsstenen Syd for Biltris. Og saa tværs over Landet op til Herredets sydlige »Hovedstad«, Kirke Hyllinge. Der er een til, for den nordlige Del, nemlig Skibby.

Kirke-Hyllingerne har sikkert haft svært ved at faa deres Kirke rejst. Mon det ikke er gaaet her som andre Steder, at hvad Mændene byggede om Dagen, det spolerede Troldene om Natten, indtil man fik det vise Raad at spænde et Par Stude for en Sluffe med Sten og lade dem traske afsted, til de standse af sig selv. Paa *det* Sted kunde man bygge i Fred. Hvorfor skulde Kirken ellers ligge saa langt fra Byen, helt oppe paa den højeste Rygning af Landet, hvor der er det prægtigste Udsyn over Vand til begge Sider — Roskilde Fjord og Isefjords Inderbredning.

»Dejligheden« ved Bramsnæsvig.

Ved det sydvestlige Hjørne af Hornsherred har alle de fine-
ste Ingredienser til et dansk Mønster-Landskab sat hverandre
Stævne, og Resultatet er blevet »Dejligheden«. Staar man paa
den bøgebevoksede Skraaning af Dejlighedsbakken vestlig for
Ejby, ser man ned i den stille Bramsnæsvig bag det lille træ-
kransede Næs, videre over Bramsnæsbugten og til Skovene i
Holbæk Amt. I Bunden af Vigen, helt nede ved Vandet, ligger i
Læ under de høje Bakker og lunet af Skov en Idyllernes Idyl,
halvt skjult i store Træer. Det er en smuk lille Bondegaard,
bygget i Sommeren 1938. I dens yderst beskedne og endnu
mindre Forgænger boede Christian Winther en Del af Som-
meren 1849 sammen med sin Julie, som han havde ægtet Aaret
før. Fra Havestuens aabne Dør kunde han høre Træernes
Sus og Vandets klingre Leg i Strandkanten, og op gennem
Vigen se langt ud over Isefjord. En Mand, der kender og elsker
Stedet, Forfatteren Carl Dumreicher, har engang udtalt, at
her ved Dejligheden synes man at staa ved Hovedkilden til
Christian Winthers Kærlighedsdigtning, her hvor han oplevede
sin lykkeligste Sommer, den eneste sande Brudesommer.

Her paa Dejlighedens bløde
Græs skal dine Fødder gaae,
Og i Krattets Læ, du Søde!
Dine Tanker Hvile faae.

Du skal Skovens Duft indaande
Som en Æther, stærk og sund.
Og bortdrømme Livets Vaande,
Og dets Lysglimt mindes kun.

— — —
Speil dig i den frie Himmel,
Duk dit blonde Hoved ned
Mellem Markens Urtevrimmel,
Fyld dit Hjerte dér med Fred.

I Holbæks Amt.

Endnu en Tid ligger der gratis ved Alfarvej et herligt Panorama — det betagende Udsyn fra Hornsherreds Fod ud over Elverdams Aadalens brede Sænkning. Dybt nede gaar de smaa Legetøjs-Køer og græsser i Engene, der umærkeligt glider ud i Tempelkrogen, og dærborte — inde i Holbæk Amt — bølger Bakke ved Bakke i Grøntved Overdrev — et forunderligt Bjergland at se. Et Glimt af Storhed og Befrielse for dem, der hastigt ad Holbæk Landevej kører ned mod Serpentinaen paa Elverdams-Bakken.

Den bliver nu gravet igenem — brutalt, som det skal gøres til Ære for Afguden Farten — der bliver en Grøft at køre i, og kunde, der ved Besked og vil søge, kan fremtidig faa den Oplevelse, det er at se Elverdams-Udsigten.

Vil man i store Træk danne sig et Overblik over Opbygningen af Holbæk Amts østlige Del — paa det nærmeste Merløse og Tudse Herreder — stiller det sig saaledes. Inde fra Højsjælland gaar det store, nordvestlige Vandskel i en Bue frem over Tølløse-Eggen og hen mod

En Holbæk-Amts-Vej.

SVEN TÖRCK FOT.

Hovedgaden i Holbæk.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

Jyderup. I Syd sænker Højlandet sig ned i Aamosen, Halleby
Aaens vidtudbredte Flodseng. Nord for Bakkelandet: den
brede Moræneflade, hvorover de højtliggende, hvide Kirker
i Søstrup og Kundby lyser som Vartegn. En imponerende
Mur lukker i Nord og Nordvest: Odsherreds Randmoræne-
Buer, kronet med Oldtidshøje. I Lavlandets Bund de store
Moser og Enge, hvorom Herregaarde har lagt sig i Ring,
og hvor Tusinder af Stude har ædt sig bovnende fede i det
saftige Græs.

— — —
Holbæk er en Hovedgade og en Havn. En bred og spillevende
Gade, der samtidig er Torv og meget mere, og en dejlig lang
Havnekaj med Plads for Masser af Tonnage. Skulde det ikke
være mere end nok at være By paa?

Gennem de uddybede Sejlløb staar Skibene ind i Holbæk
Fjord, der ligger saa indbydende til det samme. Rummelige
Pakhuse suger Skibenes Indhold til sig, og spyer det igen i
Jernbanevogne og Biler. Resten sørger de Holbæk-Købmænd for.
De sidder tæt langs Bygaden i herlige, gamle Gaarde.

Holbæk Gade er ikke alene bred — misundelsesværdig bred
— den er samtidig morsom i sit naturlige Anlæg. Fra Smede-
lundsgade brat op over en Pukkel — til Torvet, og saa hele
den jævnt skraanende Algade. Det kunde ikke være finere ud-

Holbæk Museum.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

spekuleret. Man skulde tro, at der i sin Tid ogsaa var tænkt paa Solen, saa herligt et Eftermiddags-Lys er der op gennem Gaden. Og saa alle de friske Kig ned gennem de stejle Sidegader med Glimt af den graablaa Fjord.

Gaden selv har endnu ikke mærket noget til de sædvanlige Købstads-Bekymringer. Den har kunnet sluge al den Trafik, det skulde være, og overdaadigt give Plads baade til Kørebane, Parkeringsstriber, Torv, og hvem ved hvad for Leben und Treiben over og under Jorden.

Kun eet Sted, hvor Gaden knækker, var det galt. Her laa der et gammelt Hus og stak Hjørnet frem, og derfor kørte Bilerne engang imellem ind i det. Da Huset til Trods for Overpudsning, store Bu-

Museumsgaarden.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

tiksrunder og grimme Skilte alligevel var en usædvanlig smuk gammel Bygning fra 1660 med Mønstermurværk af røde og gule Sten og med frodigt skaaren Ranke-Dekoration over Remmen mellem første og andet Stokværk, tog man fornuftigvis og flyttede det hen i en Sidegade, hvor det kunde ligge i Fred og tilmed tage sig pænt ud. »Man« var som altid en Enkeltmand, nemlig Lederen af Holbæk Museum, Kommunalærer Albert Thomsen, der henne i Klosterstræde er i Færd med at stable en hel lille Museums-By paa Benene.

Staar man paa Købmandshusets Svalegang, er der et morsomt Kig ud over røde Tage, smaa Gaarde og Haver til Kirketaarnet i Baggrunden, der saamænd herfra tager sig helt hæderligt ud. Alle disse Smaahuse og Gaarde er som skabt til at øge Museumsbyen. Gaardspladsen mellem den gamle Museumsgaards For- og Baghus er sjælden hyggelig; og bedre endnu, den er levende. Hvor bliver man glad ved, at der bor rigtige Mennesker i Huset, og at Mandens Underbukser og Konens Særk hænger til Tørring i Gaarden. Saadan skal det være.

Men saa er der jo ogsaa Samlingerne. De er gode og velordnede; man mærker, at her har den helt rigtige Mand sit Rhodus! Der er alt, hvad der skal være, fra enkelte Sager til Interiører, morsomme, usædvanligt »levende« Stuer, hvor alle de smaa Ting, der skaber Hverdag, er taget med. I Købmandshuset skal der være Krambod, Kontor og Skænkestue i nederste Etage, og oven paa Stuer fra Empiretiden. Til 1850 var der Kornloft, derefter Beboelse, og fra den Tid stammer de pæne Paneler og Døre.

Museumsbyen har et helt godt Naboskab i det tidligere Raadhus fra 1844 og til Genbo den resterende halvanden Fløj af det gamle Sortebrødrekloster, der ved Reformationen blev givet til Byen. I den vestlige Fløj, paa hvis Mur man kan spore Arkade-Aabningerne ind til den tidligere Klostergang, havde først en Latinskole til Huse, dernæst den danske Skole og nu sidst Folkebiblioteket.

— — —

Det er ikke let at afgøre, hvad der er bedst, fra Strandparken at se over paa Tudsens eller herfra betragte Holbæk. Men man kan jo forsøge begge Dele. Kommer man ud paa Tudsens, har man endnu noget af den gammeldags Halvø-Fornemmelse. Eller er det blot Indbildning? Man er da i hvert

Vognserup.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

Fald borte fra Hovedvejenes store Sus og færdes ligesom med større Tryghed paa det bakkede, frodige Næs, der ikke er større, end at de blaa Fjorde og Strømme, der hegner det, overalt blinker op bag en grøn Horisont.

I Lammefjordens Velmagtsdage var det en tyndere Hals, der forbandt Næsset med det øvrige Tudse Herred. Paa Hal-sen ligger fra gammel Tid Hagedstedgaard som Vagtpost.

Af Kansler Johan Friis' Herresæde er der kun meget lidt tilbage, for mens Lægen Thomas Bartholin ejede Gaarden, brændte den 1670 og sammen med den Doktorens kostbare Bibliotek. 1769 kom Hagedsted i Familien Castenschiolds Eje og er det endnu. I. I. A. Worsaae var Svigersøn af Huset og ofte Gæst dør sammen med sin gode Ven Maleren Jacob Kornerup fra Roskilde. I 1862 foretog de i Fællesskab en Under-søgelse af Hagedsted Kirke og fandt i Apsis og paa Korvæggen Kalkmalerier fra det 12. Aarhundrede. Worsaae overdrog Kornerup at restaurere Billederne for Nationalmuseet. Paa denne Maade blev Hagedsted Kirke Udgangspunktet for den Fremdragning i større Stil og Restaurering af gamle Kalkmalerier, som Museet herefter slog ind paa. For Jacob Kornerup blev det Indledningen til et betydningsfuldt Livsarbejde,

der kom til at strække sig over mere end fyrretyve Aar og omfatte hened firs Kirker.

Apsis-Billedet i Hagedsted er den ikke ualmindelige Fremstilling af den tronende Kristus omgivet af Evangelist-Symbolerne og flankeret af Maria, Johannes og nogle Engle. Paa Korvæggen er der fremstillet en Mand, der rækker en Kirke-model op mod Guds Haand, som kommer til Syne gennem en Sky. Det er sikkert et Billede af Kirkens Bygherre i Lighed med Billederne i Fjenneslev og Slaglille Kirker.

Omkring de store Enge i den sydlige Del af Holbæk-Fladen har Vognserup, Løvenborg og Knabstrup lagt sig i Kreds. Løvenborg har alt det, der sig hør og bør for at være et rigtigt Slot. Sø omkring Gaarden, muret Bro og Hjørnetaarne; men de virker slet ikke skræmmende. Der er i det hele taget ikke noget afvisende fæstningsagtigt ved Løvenborg, tværtimod er Slottet aabent og tillidsfuldt, rent ud hyggeligt dansk. Partiet omkring Hovedindgangen har ogsaa i sin Tid været Model for »Det danske Hus« paa den baltiske Udstilling.

Løvenborg er et af vore største og stateligste Herresæder, og det fremhæves altid saa kraftigt, at Vognserup træder i Skygge. Og det er ganske ufortjent. Vel er det kun en eenlænget, ret enkel Bygning, men den ejer en særlig Stemning, som den ligger dør paa den dejlige, store og græsgrøede Gaardsplads, hvor der ligesom tilfældigt vokser nogle gamle Træer.

De store Elme langs Landevejen ved Vognserup, hvem kender ikke dem fra P. C. Skovgaards Billede. Det er malet i Alléen, der fra Øst fører hen mod Gaarden; i en Aabning mellem Træerne skinner Kundby hvide Kirketaarn frem. I Forgrunden sidder J. T. Lundbye paa sin Malerstol i Samtale med nogle Børn. Men da Skovgaard skabte sit Billede, havde Lundbye alt faaet sin Grav paa Bedsted Kirkegaard. Den lille Gruppe er overført fra et ældre Maleri. Man kan godt genfinde Skovgaards berømte Vognserup-Motiv; men Alléen er ikke mere, hvad den var.

»Paa disse saftige Enge, hvor Grøfterne ere saa frodige bevoxede, hvor Piletræerne med deres gamle runkne Stammer frembringe mere end et yndigt, lunefuldt Naturspil, hvor Hybentornen staar med sin Rosenpragt midt mellem de olivenagtige Pilegrene, her var det, at Lundbye fandt sit egentlige

Atelier — — —«. Det er N. L. Høyens Ord, og bedre kan det ikke siges.

Allerede i Sommeren 1839 kom Lundbye til Vognserup og boede senere Maaneder ad Gangen hos Forpagter Neergaard. Her malede han nogle af sine skønneste Billeder: »Malkepladsen ved Vognserup« og »Et Boelsted«. — Det ligger der endnu, det lave Bondebo, med Lodskov som Baggrund. Koen er igen i Dag sat ud ved Vejkanten til Græsning, men Skoven er i Tidens Løb blevet dobbelt saa høj.

Blandt Merløse Herreds Kirker er der to Pragtstykker: Nørre Jernløse og Tveje-Merløse. Begge to er de gamle romanske Naturstens-Kirker fra det 12. Aarhundrede. Nørre Jernløse har vundet Berømmelse ved det særligt rigt udformede Korparti. Baade Kor og Apsis er prydet med Pilastre og med Rundbuer over Blindingerne. Koret har sine to smaa gamle Vinduer i Behold; men mærkeligere endnu er Apsis udstyret med et firkløverformet Vindue, flankeret af to runde. Oven over Midtervinduet bugter et larvelignende Dyr sig ned over Muren — udhugget i Fraadsten i højt Relief. Det kan næppe være andet end et Billede af Lindormen, der altsaa ogsaa her maa have drevet sit Spil. Baade Skib og Apsis er smykket med Nicher, midtdelte ved smaa Fraadstensøjler. Nørre Jernløse regnes sammen med bl. a. Kirke-Hyllinge og Valsøllille Kirker til den saakaldte Roskilde-Gruppe, der menes at have hentet Forbillederne for deres arkitektoniske Udsmykning fra den anden Roskilde Domkirke, den, der blev indviet 1084 og et Hundrebaar senere afløst af den nuværende Katedral.

Tveje-Merløse er en af de faa Kirker, der har bevaret de gamle Tvillingtaarne. Den minder i meget om Fjenneslev og har maaske ogsaa tilhørt Asser Rig. Absalon har i hvert Fald ejet Merløse Kirke og 1190 skænket den til Sorø. Foruden Tvillingtaarnene har Fjenneslev og Merløse det ophøjede Galleri i Skibets Vestende tilføjles. Og endelig er de begge stærkt restaurerede. Tveje-Merløse fik en grundig Overhaling i 90-erne. De gotiske, kalkmaleriprydede Hvælvinger blev taget ned, de gamle Vinduer genaabnet og al den ydre Kalkpuds fjernet, saa Murenes mærkelige Blanding af Granit og Fraadsten blev synlig. Det ejendommeligste ved Merløse er det gamle Taarn. Forneden er det aflang firkantet, foroven delt i to kvadratiske Taarne, der afsluttes med murede, bikubeformede Kupler —

Tveje Merløse Kirke.

lige til den øverste Knap er det Fraadsten der er anvendt. Ellers plejer jo et skikkeligt Taarn at ende med noget Træ-Tagværk med en eller anden ydre Beklædning.

Merløse er — som det hedder — nu ført tilbage til sin op-

Kundby Kirke.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

De Gamles Hjem i Kundby.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

rindelige Stil. Den har faaet Bjælkeloft og et alt for straalende nyt Alter, malerisk udsmykket af Joakim Skovgaard efter Tegning af Kirkens Restaurator, Arkitekt H. Storck. Klokkerne, der fik de ret spinkle Taarne til at slaa Revner, er blevet anbragt i en Klokkestabel af Træ i et Hjørne af Kirkegaarden.

Over Holbæk-Fladen rager nogle mærkelige Bakkeknolde op. Geologerne kalder dem Hatbakker og kan ikke rigtigt faa dem til at passe i deres Kram, men de er der imidlertid. En af dem er Tornved Bjerg, en anden er den Knold, hvorpaa Kundby Kirke saa pragtfuldt er placeret. Overalt i hele det østlige Holbæk Amt lyser den store hvide Kirke frem, »den synlige« ; i Mod-sætning til »den usynlige« Kirke, den lille, lavtliggende Butterup, der skjuler sig i sine Træer.

Oppe fra Kundby Kirkebakke skal man se vidt ud over den store Moræneflade, nikke til Søstrup Kirke, Vagtposten, der fjernt i Øst, og lade Blikket standse af Randmorænerne i Nordvest. Knolden højt deroppe er Vejrhøj!

Opsøg paa Kirkegaarden det dejlige Gravmæle, som Høyen lod sætte over sin Svigerfader, Provst Otto Westergaard. Det er udført af Herman Freund og farvelagt af Hilker. Ser man over Kirkegaardsmuren i sydøstlig Retning, falder en stor herregaardslignende Bygning i Øje. Det er »De gamles Hjem«.

Torbenfeld — tidligere Frydendal.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

Billes Ord om de Kundby Sognefolk gælder øjensynlig den Dag i Dag: de rager op i Foretagsomhed ligesom deres Kirke.

Fra Kundby og ned mod Merløse vil vi omkredse en Del af Amtet. Det bliver en Tur ad en af dets fine Veje, Landevejen Nykøbing-Ringsted; gennem herlige Egne gaar Rejsen og gennem fornem dansk Kultur. Knap er Mørkøv Stationsby passeret, før Torbenfelds hvide Mure dukker frem. Videre gennem yppigt bølget Landskab og dybe Skove, og vi naar hastigt det røde Kongsdal, det gamle Herresæde Thygestrup, der nu i mere end hundrede Aar har været i Familien Estrups Eje. Gaarden blev 1835 købt af Direktøren for Sorø Akademi, Historikeren H. F. J. Estrup, kort efter at han for anden Gang havde giftet sig med en Frøken Scavenius fra Gjorslev. Da han døde, blev Sønnen Jacob Brønnum Scavenius Estrup, kun 21 Aar gammel, Ejer af Kongsdal. Efter at have købt Skaføgaard mellem Randers og Grenaa opholdt han sig mest her, men sin offentlige Virksomhed begyndte den senere Konsejlspræsident i Ondløse-Søndersted Sogneraad.

Igen gennem sval Skov, og Landet aabner sig med Udsyn over Aamosen. Hist ude i Sollyset blænder det hvide Kirke-taarn i Ondløse.

Ondlose Præstegaard.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

Dyb og sval er Glanhuls-Karmen,
 Sædet højt, og Synet frit.
 Under dem i Middagsvarmen
 drømmer Landet milevidt.
 Mørke Skovbryn, brune Moser
 løfter sig til Leg i Luften,
 Marken gynger, Tavl mod Tavl.
 Blandet sødt med Kløverduften
 vælder Duft af Hyld og Roser
 ind ad Taarnets aabne Gavl.

Valdemar Rørdam.

Den gamle straatækte Præstegaard ligger der stadig, kun adskilt fra Kirken med et smalt Stykke Kirkegaard. Foran Havestuedøren staar endnu de to store Kastanjetræer — »højt op over Husets Mønning hvælver sig de brede Kroner, fyldt, igaar af Stormens Dønning, idag af Fugletoner« — og mellem Kirkegaard og Gaardsplads ligger Bryggerslængen, hvor »med mer end Trøst og Trusel kalder Kirkens Klokker alvorsvældigt i Studentens hvide Kammer ind«.

Studenten var Valdemar Rørdam, der i en Del af sin Dreng- og Ungdomstid havde sit Hjem her i Rørdam'ernes gamle

Aastrup Kloster ved Tollose.

D. VESTERGAARD FOT.

Præstebo. Her var hans Fader, H. C. Rørdam, en Tid Præst, og her havde hans Onkel, Oberst Christian Holger Rørdam, haft sin lykkelige Barndom, han, der i sine Livserindringer saa smukt har skildret Hjemmet og Forældrene, H. N. Kellermann Rørdam og Charlotte Birkedal, en Søster til Ryslingepræsten Vilhelm Birkedal. Og her levede i tyve Aar Digterens Oldefader, Provst Thomas Schat Rørdam, syvende Led af den gamle Præsteslægt, der kan føre sine Aner tilbage til Præsten Frants Matsen Brun, som levede under Frederik den Anden. Først engang i det 18. Aarhundrede har Slægten antaget Navnet Rørdam.

Her, hvor »Aamosens Harpe toner«, har Valdemar Rørdam modtaget Broderparten af de rige Skønhedsindtryk, der bærer hans Livsværk. Her i den gamle Præstegaard, hvor hver Fjæl er rig paa Minder, har han hentet Stoffet til sin Digtcyklus »Den gamle Præstegaard« og til det gribende Erindrings-Digt »Ondløse«. Og i det hvide Kammer, »hvis Leje kun — af En-Stens-Muren skilles fra de brustne Kister udenfor i Støvet«, blev hans unge Sjæl en Digters.

I den store lyse Kirke er der gamle og festlige Kalkmalerier af Sct. Laurentii og Sct. Stephanii Legender og af Jesu Liv.

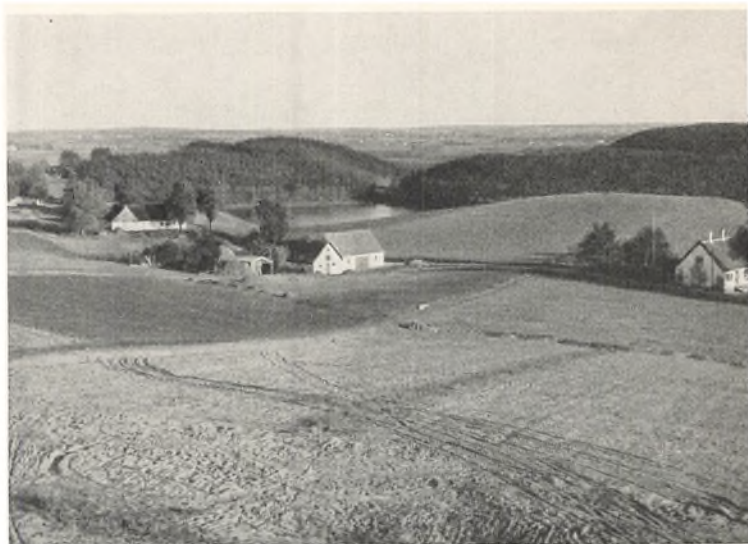
Fra Tollose-Egnen: »Rummet« ved Sofienholm.

D. VESTERGAARD FOT.

Ondløse var en Valfartskirke indviet til Sct. Lars, og Folk søgte til den, naar de havde været ved Helligkilderne ved Vejen til Ulkestrup. Helgenens egen Kilde er der ikke mere; men Hellig Kors Kildes Plads kan man finde, fordi dens tomme Brøndramme staar der endnu. Kilden selv er hentørret. Lige op til vor egen Tid søgte Syge Sct. Hans Aften til den, mens de Raske slog Gækken løs ved Kildemarkedet. Ikke langt fra Kilderne holdtes i 1840erne og senere de store politiske Møder paa Ulkestrup Mark, der kunde samle op mod en halv Snes Tusinde Mennesker.

Paa Ondløse Kirkegaard har Estrup'erne fra Kongsdal deres Grave. Et Marmorrelief af V. Bissen, Hektors Afsked med Andromache, er rejst over Historikeren Hektor F. J. Estrup, mens en stor og tung Granitsten med rebsnoet Kant er lagt over hans Søn Jacob B. S. Estrups Grav. Nord for Kirken løfter fire Linde sig som et grønt og luftigt Telt over en gammel Ondløse-Præsts Grav.

Vejen snoer sig langs Aamosens nordre Rand gennem Vej-kryds-Byen Ugerløse og ned forbi Bonderup. I 1850 købte Storkøbmanden Etatsraad J. Th. Suhr Gaarden og bestemte, at efter hans Død skulde Johan Ludvig Heiberg og hans

Grøntved Overdrev.

FOTO-SMITH, HOLBÆK

Hustru have Ret til at benytte Bonderup som Sommerbolig. Gaarden blev helt istandsat af Arkitekt Meldahl, men man kan næppe kalde Resultatet godt. Først Sommeren 1860 tog Heibergs Bonderup i Besiddelse. Det blev for Johan Ludvig Heibergs Vedkommende baade første og sidste Gang. Han afgik ved Døden herude den 26. August. Senere har Fru Heiberg boet der alene. Gaarden tilhører den Suhrske Stiftelse.

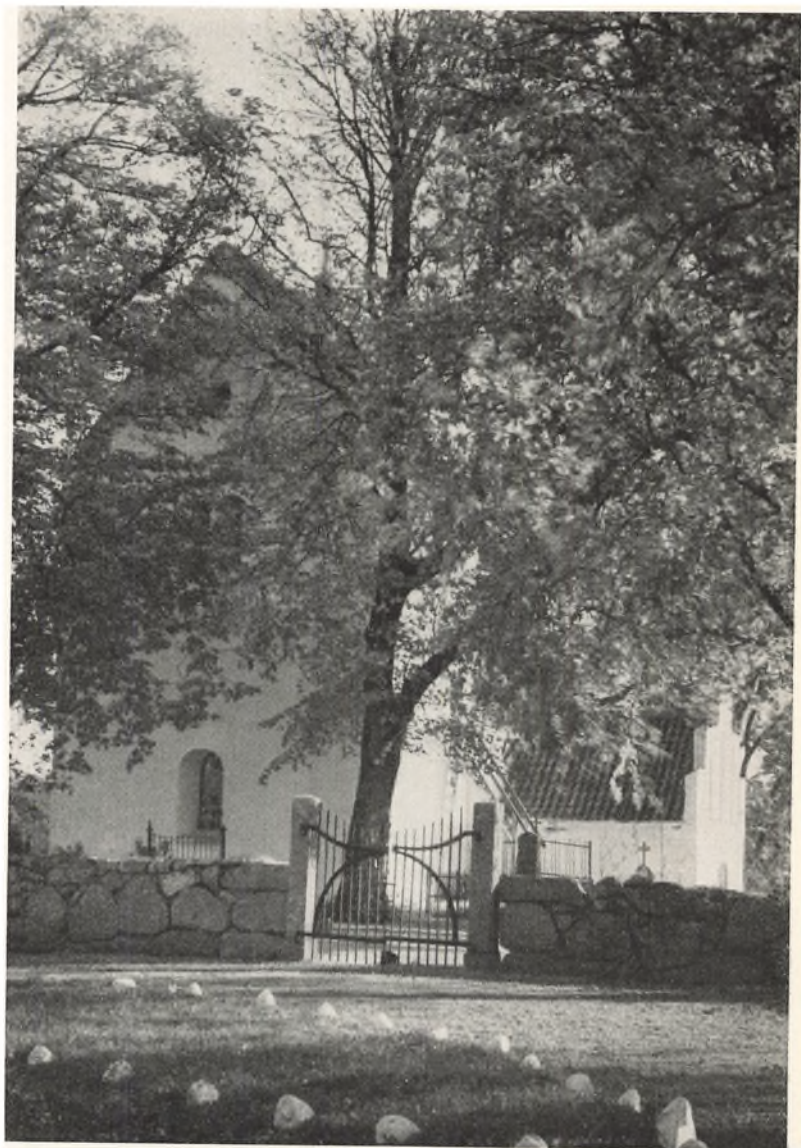
Nede i Bunden af Amtet, ved Merløse — hvor Maleren P. C. Skovgaard fødtes i 1817 paa Gaarden Hammershus — stopper vi op og lægger Vejen nordover op mod Tølløse med Peder Oxes gamle Gaard. Herfra vil vi søge ind i det Landskab, vi hilste ved Tærskelen til Holbæk Amt, ind til Grøntved Overdrev.

Næsten som en Ø hæver det storslaaede Bakkeland sig op over Terrænet, et lille Stykke Jylland, der har revet sig løs og er gaaet paa Æventyr. Fra store Vidsyn oppe i Højderne gaar det ad Rutschebane-Bakker ned i dybe Slugter. Man kan godt fra Vest, fra Igelsø, køre gennem Grøntved Bakker uden at opdage Maglesø. Kun eet eneste Sted aabner sig fra Vejen et hastigt Glimt til Søen, og der er saamænd nok den Bil, der farer forbi uden at gribe det. Et eller andet Sted omtrent midt inde i det hele peger en Vejviser mod Mørke-

mosebjerg; men lad os først gaa til den modsatte Side og opleve et enestaaende Syn. Man dukker op over Bakke-Kammen, og dør dybt neden for een ligger Søen i Bunden af en Slugt. Dystre mørke Granskove danner Baggrund. Dette her kan ikke være rigtigt! Det er jo hverken Sjælland eller Jylland, men et norsk Tjern, som ligger dør og kogler.

Men nu vil vi søge hen til Skiltet, der peger mod Mørkemosebjerg, og følge Markskellet op til Generalstabens Mærke. Kilometervidt til alle Sider slaas Landkortet ud. Her er Sjælland! Fra Vejrhøj til Slagelse, fra Lynæs Klinter og til Roskilde Domkirke. Dørude blaaner Isefjord, og bag den hvide Kirke langt dørnede i Heden anes Østersøen.

Falsolille Kirke.

NYT OG GAMMELT OM AMAGER

Af MOGENS STRUNGE

VI Amagere er vant til at se Flyvemaskinerne over vore Tage, og mange af os holder af at betragte vor Ø i det Perspektiv, man har fra Skyerne. Paa en stillestaaende eller gammeldags Egn kommer man til at se paa Tingene gennem andre Brillen end dem, man benytter, naar eens daglige Omgivelser er prægede af en Koncentration af alle moderne Trafikmidler og Udviklingsmuligheder. Man maa derfor paa andre Egne af Landet kunne forstaa, at vi er blevet vant til en helt anden Fart end den ellers sædvanlige. En Mand paa 80 fortalte mig paa Amagerbrogade, at da han var ung, laa her 4 Gaarde og nogle Smaahuse under Taarnby Sogn. Nu er Gaden en af Storstadens mest befærdede Hovedaarer. Det Tempo, hvori betydelige Dele af vor Ø er blevet indlemmet i København eller forvandlet til ikke-indlemmede Forstads kvarterer, kan anskueliggøres ved at erindre sig, at Befolkningstilvæksten i hvert af vore Sogne andrager et lille Landsbysogn pr. Aar. De forløbne Aar har derfor ganske naturligt paavirket vort Syn paa, hvad de kommende Tider kan bringe. Her skal nu gives en Oversigt over mulige Hovedlinier i Amagers Fremtid — set fra stor Højde — og et Udsyn over Fortiden — set saa lavt, at en Del Enkeltheder tydeligt skelnes. Først Fremtidsperspektivet, der maaske interesserer andre Egnes Landsmænd mest, dernæst Historien, Mindet, der staar Amagers Hjerte nærmest. Odin havde 2 Ravne, een, der saa fremad, og en anden, der saa tilbage. Over det moderne Amager sidder den første Odinsravn, men over det egentlige Amagerfolks Hus sidder Mindets Ravn, og den er mest i Pagt med vore Slægters Sjæl. Derfor mødes hos os det mest tiptop moderne Danmark

Grønkaalsplante, Gartneri i Tommerup.

med det vistnok mest traditionstro Element i vort Folk. Begrebet Amager bliver af den Grund meget vidtfavnende og forskelligartet. Men disse Modsætningernes Møde har gjort Stedet til et livligt og farverigt Kaleidoskop, en særpræget Ø, alle vaagne Danskere bør besøge, hvad enten man vil slaa sig ned en Sommerdag i Kongelundens Skygge, slikke Solskin paa Sydstranden, omgivet af et muntert Badeliv, finde rundt i Dragørs Krinkelkroge eller gaa paa Rundskue i Fabriksbyen Kastrup. Selv har jeg oplevet Amagers egentlige og ejendommeligste Jeg i de gamle Stuer og ved Arnens Varme og Lys, naar Højtidsdagen oprandt efter Aar i Travlhed, og Slægt og Naboer fyldte Øverstestuen, mens Sangene lød under de blomstersmykkede Bjælker. — Men nu til Vejrs, i Flugt over det Amager, der var, det, der kommer, og det, der er.

Naar man i gamle Dage stod paa Amagers Nordende og saa ind mod København, havde man et ret bredt Vand for sig som det nuværende Kalvebodssund, og ligesom her endnu ligger en

Udsigt fra Taarby Kirketaarn, i Baggrunden København.

Del Smaaøer, laa der nogle faa Aarhundreder tilbage i Tiden Øer mellem Amager og Hovedstaden, Øer, der voksede og voksede i Omfang, idet Byens Affald blev kørt herud ad et Par Broer. Amagers Nordende øgedes ud mod Øerne, og Øerne blev ved Affaldsmængden landfaste med hverandre. Skam faa den, der tænker ilde om, at Christianshavn, det sydeuropæisk maleriske Christianshavn, der med Ære bærer sit kongelige Navn, ligger paa en mægtig Affaldsdyng. Vor Frelzers Kirke-taarn er vel bygget paa een af de flade Smaaøer, her fandtes; men mange af de store Bygninger, der har rejst sig i Nærheden, staar paa opfyldt Grund, og det har ofte kostet betydelige Anstregelser at naa en tilstrækkelig fast Basis for saa tunge Stenmasser, som høj, moderne Bebyggelse er. Der findes gamle Kort, som fortæller om Vejene paa Datidens Amager, Broerne og Øerne. Paa Amagersiden var Vandet grundet; men paa Sjællandssiden, der ogsaa har oplevet store Opfyldningsarbejder omkring Slotsholmen, Bremerholmen og de andre oprindelige

Holme og Smaaøer, var Sejlrenden temmelig dyb. I Dag er Havneløbet at betragte som et ret bredt Bæltes *dybe* Midterlinie, idet Dagrenovationen fra Hovedstaden og Aarhundreders Affald har leveret Materialet til de betydelige Landvindinger, man har opnaaet. De skønne Kanaler omkring Christiansborg Slot og paa Christianshavn fortæller endnu noget om, hvor Vandet i sin Tid bredte sig mellem Holmene. Adskillige Navne beretter om disse Tilstande: Holmens Kirke, Strandstræderne o. s. v. Islands Brygge er ligeledes fremstaaet ved Opfyldning af lavvandede Arealer. Og som man begyndte Arbejdet for Landvindinger, agter man nu i vore Dage at fortsætte det. Ingen, der følger med i Dagbladenes Debatter eller Kommunalbestyrelsernes Planer herom, kan have overset de mange Tegninger, Aviserne har bragt — Skitser, der viser, hvorledes man forholdsvis nemt kan gøre Amager større ved at inddæmme de lave Vandarealer omkring Græsholmene ved Øens Nordvestende — Koklapperne, som disse Øer i Kalvebod Strand kaldes. Hvor Kørne og Kalvene græssede, og hvor Kalveboderne rejste sig langs Stranden, vil man finde nye Omraader for Stadens Udvikling, og man vil tørlægge eller opfylde Øens Nordveststrand, hvor Grundprisen er høj som Følge af det nære Nabo-skab med Storbyen.

København har i vor Tid for Alvor rettet sit Blik mod Amager, og der diskuteres store Planer. Den Jordmasse, man skal bruge til Diger omkring de nyerehvervede Omraader, vil man suge op af Sejlløbet mellem Sjælland og Amager. Dette ønskes gjort dybere, saa mindre Skibe kan naa ind til Havnen ved fra Køge Bugt at sætte Kursen direkte mod Sydhavnen. Hermed vil paa en Maade gamle Tilstande atter fremstaa, idet tidligere Tidens ikke ret dybtstikkende Fartøjer gik ad samme Rute ind mod »Havn«, som Staden een Gang hed. Et nyt Billede vil fremstaa ved Øens »Forside« — og dog er det et gammelt, der vender tilbage. Amagers Facade — den Del af Øen, der vender mod Hovedstaden — vil blive længere og livligere, saavel til Vands som til Lands og i Luften mere trafikeret end nogen anden dansk Egn. Derfor er Amagers Nordende i sjælden Grad et Fremtidens Land. De store, planlagte Arbejder vil kunne beskæftige Hundreder af Hænder gennem flere Aar, og det danske Samfund vil her i høj Grad kunne opnaa produktive Værdier gennem den anvendte Kapital.

Dammen ved Taarnby Kirke.

Et andet Fremtidsperspektiv maa ogsaa berøres. Amagerbefolkningen er optaget af Tanken om en Kanal tværs gennem Øen. Fremtiden vil vise, om det bliver til Virkelighed med en saa radikal Omkalfatring af Amagerlands Karakter.

Og det skal vise sig, om Broen fra Amager over Saltholmen til Sverige vil lade vente i det uendelige paa sig. Kommer den — og den kan næppe i Længden undværes — vil Amager atter blive flyttet et betydningsfuldt Skridt frem mod Europas Hovedvej Nr. 7. Den skandinaviske Halvø og dens udenlandske Gæster vil da hurtigt vænne sig til den skønne Tur tværs over Øresundet. Paa faa Minutter vil Sveriges- og Norgesekspressen have tilbagelagt Vejen fra Københavns Hovedbanegaard langs Amagerkanalen og over Vandet til Skaanes Byer. Turistlivet vil brede sig paa Saltholmens næsten ubenyttede, men betydelige Arealer. Øens Kyster vil blive fyldte af Badegæster, Etablissementer vil rejse sig i Nærheden af Stationen derovre, og især Skaaningerne og Københavnerne vil faa et yndet og livligt Mødested næsten midtvejs mellem Landene.

Amager er vant til Trafik og Tempo. Snese af Flyvemaskiner dunder lavt hen over vore Tage. Travbanen er en anden Faktor, der trækker Tusinder og atter Tusinder herud, og man er begyndt at opdage, at det er rart at bade i rent Vand uden at skulle foretage en lang Rejse. Derfor er en Søndag paa Amager ikke blot en stille Idyl som i gamle Dage (idylliske og fredelige Kroge er her stadigvæk nok af), men Amagers Søndage er til lige de Tusinde Turisters Dag. Og dog er vi kun ved Begyndelsen af Øens turistmæssige Benyttelse. Ogsaa her vil Kanalen med dens Turistbaade og Øresundsbroen med dens Søndagstog aabne nye, om end ikke uanede, Perspektiver. Amager er en Fremtidens Ø.

Det er det charmerende ved Stedet, at her mødes gammelt og nyt. Man fryder sig over dén Amagermor, der tro mod Fædrenes Skikke vedbliver at bære sin Nationaldragt med de gyldne Spænder og den karakteristiske Kyse. Hun færdes hjemmevant mellem Københavnernes skinnende Biler, og trods de side Skørter smutter hun let og smidigt over Gaden med dens Motorcyklister og andre moderne Uhyrer. Man ser hende ganske vist aldrig siddende paa disses »Pigekamre«. Det er nok, at hun har skullet bytte sin gode, gamle Torvevogn med en Torvebil. Hermed har Nutiden faaet, hvad den skal have i det Stykke. Paa Amager skal Fortiden og Traditionen have hver sit.

Men naar Badegæsterne om Aftenen tænder Baalene og sætter Grammofonen i Gang uden for Sommerteltet, da gaar mangen en Amagermand og Amagerkone paa Besøg hos de fremmede, og her finder de allerede Amagerungdommen fremmødt. Baalet og Musikken trækker, og Aftenen efter sidder Teltboerne hyggeligt ved Aftenkaffen i Amagerhaven uden for Gaardens Stuehus. Naar Gæsterne opfører sig pænt, skal de behandles lige saa pænt og gæstfrit af os. Og vi har en Del at fortælle hverandre og lære af hverandre. Det er rigtig morsomt med alle disse Københavnerne herude. De køber dog til Hverdag vore Grønsager, og hvad skulde vi gøre uden vore Kunder? Hvorfor skulde Københavneren og Amagerkaneren ikke være gode Venner? De er jo til Gavn og Glæde for hverandre. Vi skaffer Hovedstaden Vitaminer; men vi faar vort Arbejde ordentligt betalt. De derinde lever af os herude, og vi herude lever af dem derinde. Det er lige for lige, og Venskabet skal holdes.

Tommerup Kirkevej.

København kunde ikke godt undvære Amager, og Amager kunde lige saa daarligt undvære København. Vi lever i Skæret af Hovedstaden, og den henter Sundhed og Solskin fra vor frodige Amagermuld og dens Sandstrande.

For nogle Aar siden kendte Københavneren ikke stort andet til Amager end Grønttorvet og dets Amagergartnere — og Fastelavnsløjerne i Store Magleby og de andre Amagerbyer. Een Dag i Aaret tog man herud — eller to — Fastelavnsmandag og Mandagen efter. Nu er der praktisk talt ikke een Dag i Aaret — hverken Vinter eller Sommer — hvor Københavnerne ikke i stort Tal benytter sig af de fritliggende Arealer uden for Taarnby—Kastrup-Linien. Øens Nordende er forlængst opslugt af Byen. Men den sydlige Del med Kongelunden, Sydstranden og de frie, friske Landskaber er Maalet for Eventyrere paa Fodrejse, for Cyklister og Bilister. Kun Ridesportens Folk er mindre tilfredse med Forholdene herude end i gamle Dage, hvor et Net af bløde Markveje og Stier gav ypperlig Basis for

Ture til Hest. Nu er det Beton, der præger Øens Vejvæsen. Saa maa Rytterne holde sig til Bivejene og lade den øvrige Færdsel boltre sig paa Amager Landevej, den nye Kongelundsvej og andre Hovedstrøg.

Kong Christian X fortalte en Gang om svundne Dage, da han plejede at ride ned ad gamle Kirkevej, og Befolkningen mindes fremdeles den daværende Kronprins' sædvanlige Rideture herude. »Nu rider jeg bag om Byen, nede mod Fælleden,« fortsatte Majestæten. Ogsaa Smaaaflokke — især af Søndagsryttere — ses fremdeles jævnligt, navnlig paa Grønvejene, der ofte er Rester af de gamle »Fægyder«, hvor man drev Kvæget til Græsning paa Fælledeerne.

Da Amager ikke var nogen Ø.

Vi har set fremad, nu ser vi tilbage: Vi befinder os paa hævet Havbund. Da Istidens tunge, kolde Dække smeltede, hævede mægtige Arealer sig op over Havets Overflade. En Landstrimmel skilte Kattegat fra den store Indsø Østersøen. Sydfra var der Hav til Køge Bugt, nordfra til Øresunds nordligste Del. Amager eksisterede, men ikke som en Ø, idet der var landfast Forbindelse med Skaane mod Øst og Sjælland mod Vest. Sænkede Aaløb paa Havbunden er endnu konstaterlige. De fortæller som andre geologiske Forhold om en Tid, da Øresundet ikke var Sund, men Land. Undersøiske Træstubbe og Moser er mange Steder fundet under Havets Bund, — i Kongedybet her ved Amager paa en Havdybde af 12 m.

Men efter den store Landhævning, Fastlandstiden for c. 8000 Aar siden, fulgte en Landsænkning, der skabte de danske Øer som en Række tidligere Højdepunkter, der nu vedblev at rage op over Vandet. Der er fundet en hel Del Stenredskaber paa de lave Vande omkring Amager. Disse efterladte Redskaber fra Stenalderens Folk og deres Forfædre er ikke blot et Vidnesbyrd om sænkede Jordarealer, men tillige et Bevis for, at disse Egne var beboede før Landsænkningen for ca. 7000 Aar siden. Det er ejendommeligt at tænke paa disse skiftende Kystlinier. Der var en Tid, da Vandet naaede vestfra næsten til det Sted, hvor Taarnby Kirke ligger. Omraadet herfra til Kalvebod Strand er hævet Havbund, og noget af dette Areal maa kunstigt beskyttes mod Havet ved Diger og Møller, der pumper Vand op

over Digerne — ganske som i Holland. Amagers Kystlinie har ikke været den samme gennem Tiderne, og Øen har ikke altid været en Ø, men en Del af en Landtunge mellem de to Have.

Naar en Gang Sjælland over Amager og Saltholmen bliver »landfast« forbunden ved en Bro, saa man kan færdes fra Egn til Egn paa dette Strøg, vil noget længst forsvundet paa en ny Maade være genopstaaet. Som det nu er, kender man kun i »strengte Isvintre til anden Færdsel end Sejlads eller Flyvning.

Dette lille Tilbageblik i Forbindelse med — eller i Sammenhæng med et Fremsyn — virker ganske overraskende. Men her er hverken talt om Fantasier eller Hypoteser. Man regner med den omtalte Landtunge som en datidig Virkelighed.

Men om man skal regne de Tider med til Amagers Historie, er en Smagssag. I og for sig begynder enhver Ø's Historie med Bibelens Indledningsord: »I Begyndelsen skabte Gud Himlen og Jorden«. Saa langt tilbage kan Menneskeøjne ikke række. Men de her nævnte Vidnesbyrd om vekslende Landhævning og Landsænkning lader sig tage i Øjesyn.

Hvor begynder Amagers Historie? De her paa Øen fundne Gravkamre og de desværre sløjfede Oldtidshøje — Broderhøjene ved Tømmerup, Højene ved Maglebylille, Dragør o. s. v. — beretter om Menneskeliv i fjerne Tider. Absalons Klerk Saxo Grammaticus har ogsaa med Undren tænkt herover, da han i sin »Danmarks Riges Krønike«, der er udarbejdet omkring Aar 1200, skrev disse Linier: »At Danmark i gamle Dage maa have været beboet af Kæmper, har vi Vidnesbyrd om i de overordentlig store Sten, der er anbragt over de gamles Grave og Huler. Skulde nogen tvivle om, at det er sket ved Hjælp af Kæmpekræfter, saa lad ham blot se op paa Toppen af nogle af vore Bakker og sige os, i Fald han kan, hvem der skulde kunne have slæbt saa mægtige Blokke helt derop; thi enhver, som skønner, hvad det er for Underværker, dør er gjort ... o. s. v.« — Saxo formoder, som det er antydnet, at de i hine Tider her boende Mennesker var kæmpestore. De fundne Stenredskaber og Metalsværd, der oftest kun er en god Alen lange, synes imidlertid ikke at stamme fra fantastisk store Kæmper; snarere lader de os ane en Menneskeverden med Typer langt mindre end vor. Men kan vi ikke være enige med Saxo i denne Enkelthed, maa vi til Gengæld dele hans Undren over selve de tilstedeværende, sikre Beviser for hine fjerne Tidens Menneskeliv her.

I ca. 10 Tusind Aar har Danmark været beboet. Rensdyrene jagedes af Jægere, og Fiskere arbejdede ved Stranden. Bjørne, Vildsvin og Urokser strejfede om i Skovene. Da Havet tog store Landstrækninger for c. 7000 Aar siden, blev Klimaet varmere. Eg, Lind og Elm fortrængte Fyrren. For c. 5000 Aar siden begyndte Agerdyrkning, der indførtes Korn, man lavede Lervarer, holdt Køer, Svin, Faar, Heste og Hunde. Affaldsdynger (Køkkenmøddinger) viser, man spiste Østers, Muslinger og Snegle, og der findes Dynger af Knogler. Redskabstøj af Hjortetakker samt Potteskaar, Trækul, sodede Ildsteder, senere Metalting som Vaaben og Smykker, er Efterladenskaber, der levende beretter om en langsomt fremadskridende Kultur. Disse vore Forfædre har vel ikke staaet over Amerikas Urindianere eller Sydhavsøernes Barbarer, men de har efterhaanden faaet en overraskende, ja, i flere Henseender imponerende Færdighed som erfarne Kunstnere i deres Haandværk. De var dygtige Stenhuggere og fine Stenslibere. Ikke saa faa af deres Slibestene har man fundet. Her paa Amager har man endda fundet saa mange samlede Affaldsprodukter fra Tildannelsen af Redskabstøj, at man maa formode, her har været veritable Værksteder. Nordiske Typer paa Stenredskabstøj bredte sig iøvrigt vidt. Her i Landet fandtes særlig megen Flint, og den var af en ualmindelig god Beskaffenhed til Formaålet. Den færdigbehandlede Vare eksporteredes til Sverige og Norge, og Fundene i Tyskland — ja, selv i Finland — beviser, at de danske Stenredskaber ogsaa naaede til disse Egne. Et Land som Sverige havde Sten nok, men ikke saa megen brugelig Flint som Danmark. Man kan saaledes tale om en meget tidlig Haandværksvirksomhed, og her paa Amager fundne Dynger af Flinteaffald fra Stenforarbejdning viser, at Øen ved Flinterenden tidligt deltog i omtalte Industri, ligesom dens Beliggenhed mellem Danmark og den skandinaviske Halvø bevirkede, at Omraadet tidligt blev trafikeret.

Dyssetiden for 4500 Aar siden og Jættestuetiden 3500 Aar tilbage afslutter Stenalderen, og Bronzealderen følger med Klasseforskelle, Handel med Udlandet, — Ploven benyttes, Husdyrholdet udvikles. Nye Indvandrere køber Rav, Pelsværk o. s. v. af Danmarks oprindelige Beboere — Jættestueslægterne — der synker ned til at være en Underklasse. I Tusind Aar — til 500 Aar før Kr. — varer denne Tidsalder. Man finder fra den Tid

Enkeltbegravelser i Egetræskister, hensatte i Høje. Vi ved en Del om Klædedragterne o. lign., til Ligbrænding ca. 1000 Aar før Kr. bliver almindelig. Hermed er vi ved Jernalderen, hvor Sydeuropas græsk-romerske Kultur naar os ad Elben og Oder. Bøndergaarde eller Huse rejser sig, man bygger store Egetræbaade, faar omdrejelig Kværn, rister Runer i Sten og Bøgestave (Bogstav!), danner samlede Landsbyer og rydder Skove. Vikingetiden, 800—1000 Aar efter Kr., danner Jernalderens Afslutning. Amager gemmer lidet fra den Periode. Den var en saa urolig og blodig Tid, at Øen har ligget alt for udsat for Sørøvere, der naar som helst kunde komme til Syne ved Kysterne for at hæрге og plyndre. Det var under de Forhold ikke nemt at finde et Skjulested her, og mange er formodentlig søgt ind mod fredeligere og bedre gemte Egne.

De ældste Amagerdokumenter.

Vi er nu naaet frem til den historiske Tid i egentlig Forstand, den Tid, efterladte Dokumenter — eller senere Afskrifter af dem — beretter om. Det første Stednavn paa Amager, der omtales, er Sundbyerne. Kong Knud den Hellige skænkede ved Gavebrev af 21. Maj 1085 nogle Bol, d. v. s. Gaarde, i Sundbyerne til Kirken i Lund. Tømmerup nævnes i Kong Erik Emuns Gavebrev af 6. Januar 1135, idet han skænkede 2 Bol i denne By til Lundenserkirken. I samme Brev nævnes Taarnby, idet Kongen gav nævnte Kirke samtlige Bol i Taarnby. Endnu skal lige nævnes, at Kong Valdemar den Store overdrog Ærkebiskop Absalon en Mængde Jordegods som Tak for Bispens Indsats i Kampen mod de røveriske Vender, der længe havde plaget vort Land med Drab og Plyndringer. Den kongelige Æresgave omfattede bl. a. Taarnby. Bispens ønskede pavelig Stadfæstelse paa den Bestemmelse, han havde truffet, at han selv vilde raade over sit Gods paa Livstid. Men efter hans Død skulde Roskilde Bispestol arve hans Ejendomme. Pave Urban den Tredie benævner i sit Stadfæstelsesbrev af 21. Oktober 1186 Taarnby som Borgby, et Navn, Byen beholdt gennem 150 Aar. Naar denne ældgamle Amagerby fik Navneforandring fra Taarnby til Borgby, maa dette vist skyldes en af Absalon anlagt Borg. Før havde her staaet et Vagttaarn, hvorefter Byen først var kaldet Taarnby, et Navn, den atter bar midt i det 14.

Aarhundrede. Ved Valdemar Atterdags Død i 1375 eksisterede Store Magleby Kirke. Øen har saaledes haft 2 middelalderlige Kirkebygninger og Kirkesogne. Men den yngste af dem blev desværre ødelagt af Svenskerne, antagelig i 1658. Den nuværende Kirkebygning i Store Magleby stammer fra 1731. Men den oprindelige Kirke var i 1611 bleven ombygget, saa selv om Svenskerne ikke havde afbrændt St. Magleby Kirke, havde den middelalderlige Kirke ikke eksisteret. Den mellemste af de 3 Kirker, der har staaet i St. Magleby — den ene efter den anden — kan vi sikkert danne os et Indtryk af gennem det bevarede Amagersegl fra 1648, (brugt paa Taarnby Apoteks Etikette) hvorpaa er afbildet en Kirkebygning, der ikke kan forestille Taarnby Kirke. Da Billedet næppe skal forestille den ældste St. Magleby Kirke, maa det sikkert være Kirken, der byggedes i 1611, vi har for os. Kirkebygningen fra 1731. — den nuværende — synes at være en fri Gengivelse af den fra 1611.

Foruden de to gamle Sognebyer bør Dragør her særlig omtales som den tredie af Datidens betydelige Amagerbyer. I Øjeblikket tænkes der ikke paa Øens maleriske og særprægede Lilleputby, hvis Torve og Husgavle kan minde om romantiske Skuespils teateragtige Baggrund. Denne Egenskab ved den lille »Købstad«, der ikke naaede at faa Købstadsrettigheder, har ganske vist gjort Byen berømt gennem det Utal af Motiver, Kunstmalerne har hentet til Tusinder af idylliske Billeder. Skridt for Skridt kan man finde Ideer til virkningsfulde Teaterkulisser dernede. Men her tænkes paa Middelalderens navnkundige Dragør, hvor Hanseaterne lagde til med deres Handelskibe for at fylde Markedspladsen med alle Slags Varer og et broget Selskab af plattysktalende Købmandsfolk. Her rejste lange Rækker af Boder sig, langs Stranden Fiskernes Boder, bag dem fra Syd mod Nord Hollændernes, Danskernes og Hanseaternes Pladser, og lidt længere inde snoede de af maleriske Huse omkransede Gader sig med Torve og Hjørnepladser. Her kunde man opleve den store Verden i Købmændenes og Skippernes mangesprogede Indførsels- og Udførselsby, Havnebyen med det livlige Samkvem med rige, fremmede Lande. Langs Kajen laa Skibe med mange Slags Flag, og i Lasten gemtes der forskelligartede Handelsvarer. Sildefiskeriet i Sundet, mest opblomstret med Dragør som et Hovedcentrum, gav sit store Bidrag til det pulserende Liv, der rørte sig ved Amagers

Sydøsthjørne. Her laa betydelige Fiskesalterier og Røgerier, og de fremmede Handelsfolk kom op fra deres Skibe og Boder for at tinge om Prisen paa de danske Varer, som de enten købte for de Penge, de havde faaet ved Salg af indførte Ting, eller de lavede Byttehandeler. Dragørs Borgere delte Særrettigheder med Malmøs, Helsingørs, Skanørs og Falsterbos Borgere, og mellem disse 4 vigtige Øresundshavnebyer krydsede ustandseligt store og smaa Transportskibe under buede Sejl. Det har været et skønt og storslaaet Skue at se disse stolte Sejlere udenfor den stærkt trafikerede Havn, hvis Vigtighed klart fremgaar af flere opbevarede Dokumenter, bl. a. Kong Christian den Førstes Skrivelse af 1475, hvori han kundgør, at de Stude, Hanseaterne opkøbte her i Riget, skulde udføres over Dragør, Falsterbo, Assens eller Ribe. Disse vigtige Havnebyer havde man valgt — hver for sin Landsdel — saa der kunde føres Kontrol med Kreaturudførselen. Saa stort var de fremmedes Antal her, at man byggede Kirker og Klostre ligesom i andre betydelige Byer.

Isabellas Nederlændere.

Paa Overgangen mellem Middelalderen og den nyere Tid foregik der i det danske Kongehus Begivenheder, der greb dybt ind i Amagers Historie. Kong Hans havde sat sin Søn til at være Regent i Norge — fra Aaret 1506 — men den unge Kronprins havde udvist en saadan Appetit paa Livet, at Forældrene med Spænding imødesaa den Dag, da de kunde vide ham i Ægteskabets Havn og se, hvem der skulde bære Danmarks og Norges Dronningekrone. I Norge havde den unge Regent forelsket sig dybt i en ung, dengang uberygtet Skønhed fra Nederlandene. Hun var kommet til Byen i Følge med sin Moder, Sigbrit Villumsdatter, og de to unge mødtes her paa et Bal. En saadan Magt vandt de to Kvinder over Fyrsten, at han tog dem med til Oslo, hvor han ca. 1509 byggede et Hus til dem ved Siden af Akershus Slot. Efter Kong Hans' Død i 1513 tog han dem med til København, idet de var blevet ham uundværlige Venner. At de tidligt har vakt Kongens Interesse for Nederlandene, siger sig selv. Kong Hans og Dronning Christine havde anstrængt sig for at finde en Prinsesse af et anset Fyrstehus til den Søn, der skulde arve Rigernes Kroner, og Enkedronningen vedblev at arbejde herpaa efter sin Gemals

Død. Kong Christierns senere indviklede Kærlighedsforhold maa retfærdigvis ses ud fra det Faktum, at hans høje Stand næppe tillod ham at ægte den Kvinde, han var kommen til at elske. Resultatet af Striden mellem Hensynet til hans Hjerte og hans Krone blev, at han ved Sendefærd bejlede til Prinsesse Isabella af Burgund og Østrig trods Kærligheden til Dyveke, der først døde 1517. Det danske Kongebryllup stod i Bryssel, Nederlandenes daværende Hovedstad, Trinitatis Søndag d. 11. Juni 1514, idet Kongen sendte Mogens Gjø, at han skulde sige Ja paa Brudgommens Vegne. I Foraaret 1515 sendtes en Flaade af Sted for at hente den unge Dronning. Ombord paa det nederlandske Skib »Juliane« og eskorteret af 3 af det gamle Hjemlands Orlogsmænd og 8 danske Skibe førtes hun over Nordsøen til København, hvor Modtagelsen, man gav hende, blev een af de mest fyrstelige i vor Historie. Adskillige Herrer og Damer fulgte Isabella hertil for at blive her til Selskab for hende. Man ønskede ikke, hun skulde længes hjem eller savne noget. En Historieskriver beretter, at hun ligesom Broderen Kejser Karl den Femte var en stor Slikmund, der elskede Bordets Glæder. Derfor skulde den fine Fyrstinde, hvis Familie regerede Østrig, Spanien, Nederlandene m. m., ikke mangle de fra Barn-domstiden i Mekeln og Bryssel kendte Lækkerier. Danskerne kunde imidlertid ikke hamle op med Alkmar- og Eidamegnen m. H. t. Ost eller Smør, lige saa lidt som de kunde servere Grøntsager, der kunde taale Sammenligning med dem, Hoffet var vant til at faa fra Brabant, Flandern eller Nordholland — dersom man hentede dem saa langvejs fra som sidstnævnte Sted. I hvert Fald blev det bestemt, at man skulde indforskrive Mejerister og Gartnere til det danske Kongehus. Disse indkaldte Nederlændere kom i kongelig Tjeneste; de fik det ærefulde Hverv at skulle levere Hoffet deres Produkter, og tillige var det deres Opgave at lære deres nye Landsmænd Havebrug o. s. v. Indvandrerne kom i Aarene 1515—21. Det er velkendt, nogle af dem kom fra Holland; men ikke, at en Del var fra nuværende belgisk Omraade, hvad Skikke, Dragter, Navne, Slægtstegn og fremragende Historikere bevidner. Da man hidtil længe ikke har været opmærksom herpaa, citeres nogle Historikeres Udtalelser:

Belgisk Statsarchivar van den Bussche har i sin Bog: »L'île d'Amac, colonisée par des Flamands« samlet en Del ansete Historikeres Udtalelser om Amagerbefolkningens Herkomst. Et

her i Danmark ukendt Dokument beretter om en Arvesag, Statsarchivar Bussche omtaler paa følgende Maade:

»Men angaaende Tilstedeværelsen af Flamlændere fra Flandern mellem Kolonisterne har vi et Dokument, der attesterer den Sag paa en uomstødelig Maade ..... Jeanne-Thérèse de Cupere de Lombaertzyde, der døde i Nieuport den 22. Juni 1549, blev bl. a. arvet af sin Broder Willem de Cuperes Børn, der var bosat i Danmark »in Amargien«. Disse Børn, 5 i Tal, sendte en Stedfortræder for at gøre sig repræsenteret ved deres Tantes Arveforretning. Dette Dokument fastslaaer i bestemte Ord, at Willem de Cupere og hans Hustru Elisabeth Valejo forlod Landet for at begive sig til Danmark — i Sommeren 1519 — og at de dør var Gartnere og nygifte.« Dargaud siger i sin Bog »Voyage en Danemark«, at »Amager er befolket af en flamsk Koloni — siden 1515. Paa dette Tidspunkt regerede Christian II. Han havde ægtet Elisabeth, Carl V's Søster. Prinsessen var en Slikmund (Gourmande) som sin Broder og meget optaget af Bordets Glæder. Hun talte saa godt med Christiern om Smør, Ost og Grøntsager i Frijsland, at Kongen uden videre bestemte sig til at udbede sig ..... en Flok Landmænd. Han bosatte disse Frijsere paa Øen Amager, og de holdt alt det, som Dronningen havde lovet.« (Side 237.) Denne Forfatter synes ligesom flere andre at vide, at der blandt Kolonisterne baade var Hollændere, Flamlændere og Frijsere. Altmeier bruger Vendingen: »Indbyggerne af denne belgiske Koloni bevarer til Dels deres Forfædres Skikke og Ejendommeligheder«, idet han omtaler Christian II: »der lod komme flamske Landmænd og Gartnere at dyrke Suppeplanter og berede Mælkesager paa samme Maade som i Nederlandene«. (Histoire des relations commerciales, Edit. 1840, Side 57). Sève fastslaaer i »Le Nord industriel et commercial« Side 176, at: »Amager er befolket af Hollændere og Flamlændere, som er beskæftiget med Dyrkning af Køkkenurter«. Og Dr. jur., Statsarchivar, Professor Serrure, der var en lærd og grundig Historiker, konstaterer i »Messag. des Sciences« Bind I Side 180 om Isabella: »vant til at spise Flanderns gode Grøntsager lod hun en Koloni Gartnere og Bønder komme fra Nederlandene«. Flandern var dengang en Del af Nederlandene; men det er Flandern, han udtrykkeligt nævner. Som Rektor gennem en Aarrække for Universitetet i Gent og som tidligere Statsarchivar for Øst-

flandern maa han kunne gøre Krav paa Respekt. Der er adskillige andre lærde Mænds Ord at henvise til; men her tillader Pladsen ikke, at der medtages mere deraf. Jeg tør fremdeles med van den Bussche sige, at: »det er uomstødeligt bevist, at der befandt sig Flamlændere fra Flandern mellem Kolonisterne paa Øen Amager«. Det betydelige flamske Islæt i Amagers Kulturhistorie er ikke nogen Gaade, men en historisk Selvfølgelighed. Naar gamle Vidnesbyrd beretter om en Billedskærer Dirksen med Familie blandt Tilflytterne og om, at han kom fra Mekeln, og naar de fortæller om Arvesager i Flandern som ovenfor citeret, tør det fastslaaes, at nogle af de gamle Slægters Vugge netop stod dér. Tillige kan det paastaas, at det ikke blot var nogle enkelte, der kom fra nuværende belgisk Omraade, men saa mange, at de har formaaet at give det nye nederlandske Kultursamfund paa Amager et tydeligt flamsk Præg, ligesom Waterlænderne medbragte hollandsk Kulturarv hertil.

I 1521 befandt smaa 200 Nederlændere sig som fast bosiddende paa Amager. De havde fortrængt i hvert Fald 136 oprindelige Amagere, som Kongen havde opsagt til at fraflytte Hus og Hjem. De var Fæstere paa kongelig Jord, og selv om Christian II havde raset mod Herremændene, fordi de ikke behandlede deres Bønder godt — og han havde haft Ret i sin Kritik — saa bar han sig ikke selv videre hensynsfuldt ad overfor disse bogstaveligt talt udjagede Amagerfamilier, der først under Frederik I og Christian III fik Lejlighed til atter at kunne flytte ind i de gamle Slægtsgaarde, mens Nederlænderne efterhaanden frit kunde bosætte sig over hele Amager, som Planen oprindeligt havde været. De havde nogle Aar været henvist til som en Slags stavnsbundne at bo i Store Magleby, fra hvilken Tid Byens nye Navn »Hollænderbyen« stammer. Siden søgte de og fik Lov til at bosætte sig i Danskebyerne, og det varede ikke længe, inden der boede flere Nederlændere i det udstrakte Taarnby Sogn end i St. Magleby. Man vedblev imidlertid at betragte St. Magleby som Nederlændernes egentlige By, hvor Befolkningen procentvis var mest præget af disse, og hvor der til 1811 blev prædikeret paa Hollandsk, Flamsk eller Plattysk.

Den lærde Teolog Professor Erich Pontoppidan skriver om Sproget her paa Øen omkring 1764 saaledes: »Sproget an-

gaaende, da have deres Forfædre talet reen Hollandsk, og deri holdet deres Gudstieneste og Rettergang, men ved Tidens Længde er det bleven en Miskmask af Hollandsk, Plattysk og Dansk, saa at ingen Hollænder nu forstaaer dem tilfulde, hvilket sees saavel af deres Anno 1715 udgivne Psalmebog og Catechismo, som af den tilforn anførte Vedtægt, i deres nu brugelige blandede Maal. Af den Aarsag har de ondt ved at faae en Præst, som de kunne forstaae i Begyndelsen og indtil han lærer deres Idiotismum«. Citatets sidste Ord betyder Ejenommelighed. At Amagersproget efterhaanden var blevet noget helt for sig, ses da ogsaa af gamle Dokumenter, der er opbevaret fra Tiden. Om Klædedragten fortsætter han meget malende: »Deres Klædedragt sees her daglig paa alle Gader, dog vil jeg beskrive den for deres Skyld, som ey have seet den. Mandfolkene studse deres Haar af, saa det ikke naar længere end til Skiorte-Kraven, som er særdeles rynket, med en smal Søm, og staaer lidet ud fra Halsen. Fligene paa deres Hatte opfæstes ey, men henge flade og krummes lidet op ad. Deres Stads-Huer ere runde og temmelig store, bestaaende af blaae ulden flosset Garn, saa tunge at de veye vel 10 Pund, disse Huer skulle de, efter gammel Tradition, fordem have brugt som Skiolde og taget dem i den venstre Haand, naar de duellerede paa deres Viis, nemlig med lange Knive.« Efter en længere Beskrivelse af Mandfolkets og Quindfolkets Dragt slutter han: »Naar de ere i fuld Prydelse, skulle de have 8 à 9 Skiorter paa, tilligemed en Pels af hvid Skind, konstig syet og bestukken. De bære gemeenlig sorte Strømper, og Skoe næsten ligesom Mændenes. Deres Hals-Tørklæder eller Kraver have smaae Duske og Knuder i Enderne. Paa Hovedet bærer de aldrende Koner en sort Carduans Hue med Foerværk om.« Mændene har aflagt deres Huer og Susebukser, og Haaret er endnu mere tætklippet end til Skiortekraven. De duellerer heller ikke nu som dengang med lange Knive. Kvinderne har forstaaet at holde fast ved de gamle Skikke. I Beskrivelsen genkendes de endnu ved festlige Lejligheder baarne Halsklæder m. m., og den sorte »Carduans Hue med Foerværk om« hører fremdeles til noget af det skønne gamle, der kendetegner Amager. Ligesom Hollænderne er Amagerne udpræget renlige og propre, hvilket ogsaa Pontoppidan fremhæver: »Udi bemældte deres Klæder, saavel som i Omgang med al deres Arbejde, ere

Amagere i Nationaldragt.

WM. DOUGLAS FOT.

Amagerne særdeles reenlige frem for andre Bønder-Folk, og lade deri intet falde af deres Fædernelands Brug, anset, at de endogsaa til Overflødighed toe, skylle, og skrabe deres Kar og andet Huusgeraad, hvorved deres Mælk og Smør, som til-lige med Have-Urterne, 2 Gange om Ugen offentlig falholdes i alle Kiøbenhavns Gader, fornemmelig paa det efter dem kaldte Amager-Torv, vinder en særdeles Priis, og haver stor Reen-ligheds Credit. Slet saa reenligt synes det ey at kunde gaae til med den Mad, de daglig selv æde, eller i det mindste synes det, at Smagen maatte være underlig for en Uvaant, nemlig nesten al den Mad de æde Ugen igiennem, kaage de om Søn-dagen tilsammen i een eeneste stor Kiedel, og opvarme daglig deraf noget efter Fornødenhed.«

Den her antydede Posegrød, som de gamle Forfattere giver en morsom, men langstrakt Behandling, bruges den Dag i Dag i de gamle Familier, i hvert Fald ved Højtider som Julen,

Fasten og Paasken. Selve Grøden med Tilbehør kendes nu af ca. 500 Københavnerne, der nød den ved en Fest i hollandsk-dansk Forening og Turistforeningen i Ingeniørernes Hus 1. Februar 1938 — Prinsesse Beatrix var lige kommen til Verden — og den hollandske Minister van Kattendijk og Frue spiste som de andre Nederlændere hjemmevant med ved Bordet, omgivet af ca. 130 Amagere i Nationaldragter. Posegrøden er ikke det eneste af gamle Dages Amager, der atter er ved at komme til Ære og Værdighed. Baade i Danmark og i Nederlandene er man ved at vaagne til Forstaaelse af Øens ejendommelige Kultur og Traditioner — det mærkede vi noget af paa vor Flyvetur til Prinsessens Daab i Haag i Foraaret 1938, og Fremtiden skal yderligere stadfæste, at Amager ejer Særegenheder, der ikke maa forsvinde. Dette gælder Klædedragt, Mad, Lege og Festsikke især.

»Danske Folk, som tiene hos dem og antage deres Dragt, vænne sig snart dertil, efterdi de give god Løn«, slutter Pontoppidan sit Posegrødsafsnit. Han fortsætter med en kostelig Karakteristik, der endnu »nogenledes« træffer: »De leve alle tarvelig, gifte ikke deres Børn uden for deres Stand, og sanke gemeenlig stor Rigdom. Leyermaal hører man hart ad aldrig at begaaes imellem dem. Paa deres Brylluper og andre Samquem, leve de tarvelig, sætte ingen Ære i at kunde drikke, og Drukenskab har altid været foragtelig iblandt dem. Derover opnaae de gemeenlig en meget høj Alder, og paa Slagsmaal findes gandske faae Exempler, med mindre det kan være imellem deres Tieneste-Folk. I deres Ord og Adfærd lade de see en Slags Gravitæt, endogsaa naar de tale med fornemmere Folk.« En hollandsk Magister har fortalt mig, at den omtalte »Gravitæt« eller værdige, selvbevidste Optræden, paa Hollandsk »plechtstatigheid«, er typisk den Dag i Dag for Nederlændere. Bønder dernede er anderledes end danske Bønder. De hollandske »Boere« kan være ret overlegne. Det er Amagerne ikke; men de er sikkert nok saa fribaarne som Landboere i Almindelighed. Træffende er ogsaa den gamle Skildring af Evnen til at samle Velstand. Dygtighed, Flid og Sparsommelighed er med Rette kaldt førende Amagerdyder.

Man kan atter give Pontoppidan Ret, naar han fortsætter: »Dog gaaer deres Ærbarhed ey saa vidt, at de jo have adskillige Leege og Dantze imellem sig, samt egne Spillemand«. Fest-

Gamle Trein i Ullerup. WM. DOUGLAS FOT.

glæden blomstrer ved Brylluper og andre glade Sammenkomster. Der synges, der les, og der leges. Ved Bryllupsbordet holdes saa gemytlige og begavede Taler, at man ofte maa undre sig derover. Den naive, men uundgaaelige alenlange Brudeskaal synges med et Humør, der smitter. Først: »Og dette skal være Brudeparret til Ære, Hurra«, derpaa: »Brudeparrets Forældre til Ære, Hurra«, saa Bedsteforældre, Søsken, Naboer, Onkler og Tanter o. s. v., og man kan med en glad

Selvironi over de hinkende Versefødder presse saa lange og saa mange Ord og Navne ind i Melodien, at kun de mest øvede er mundrappe nok til at kunne følge med uden at »blive bagefter«. Men eet kan man være sikker paa, og det er, at de gamle aldrig glemmes ved Familiefestens glade Højtidsbord. Det er bedre at være gammel paa Amager end de fleste andre Steder. Dette gælder ikke blot, naar der skal anvises Hæderspladser ved Bordet. I Hverdagslivet ser man 2, 3 eller 4 Slægtled bo sammen i den gamle Stuelænge, og det gaar mærkværdigvis som Regel godt. Ogsaa dette Forhold skal være ægte »nederlandsk«. Fra de smaa, tætbefolkede Lande har Amagerslægtterne været vant til at kunne enes om Pladsen; dette gælder i Hjem som i Gildehus.

Medens mange af de indendørs Lege er ved at dø bort — Æggedansen — har man i modificeret Form bevaret en Del af de udendørs Skikke, f. Eks. Fastelavnsridningen, der er en Arv efter de flamske »Ommegangs«, hvor man rider fra Gaard til Gaard, synger, spiller og lader sig beværte (undertiden rigeligt). Derimod er Gaasekongen nu en Sagnfigur. Den i Benene ophængte Gaas, hvis Hoved man — ridende i skarpt Trav — skulde rive af, eksisterer heldigvis kun i sørgeligt Minde.

Ved Siden af de hollandsk-flamske Amagerminder, der her kun glimtvis kan gengives, er de svenske af overordentlig Interesse. Her skal der berettes dels paa Grundlag af gamle, skriftlige Kilder, dels efter den mundtlige Tradition, som den er fortalt fra Fader til Søn.

Svenskekongens Taarnbydage.

Svenskeminderne knytter sig især til Taarnby, og eet af de mest dramatiske af dem skal gengives som følger: Menigheden sad i Taarnby Kirke Søndag Morgen den 8. Oktober 1658, da Kirkedøren gik op. Ind traadte Kong Carl X Gustav, der med sin Hær havde gjort Landgang paa Amager. Han var »geleidet af hundrede Svenske Ryttere, af hvilke den største Deel fulgte Kongen, som gik lige op til den øverste Stoel ved Choret, hvor han satte sig imellem Printsens af Sultzbach og Græve Magnus de la Gardie. Der fortælles, at Degnen og hele Menigheden bleve herover saa forbausede, at de alle forlode Sangen, ved den Svenske Konges Ankomst i Kirken«. Men der var een, der ikke blev bange. Det var »Præsten, som da var Hans Jæger, alene fuldførte alle anordnede Psalmer«, og han nøjedes ikke med at synge Salmer for Svenskekongen og hans Krigere. Skønt det ikke var ved Helligtrekongers Tide, gav han sig til at fortælle om 3 Konger, der engang drog af Lande for at finde Ord fra Herren til evigt Liv — »ej som andre fjendtlige Majestæter, der drager ud for at sprede Rædsel og Død blandt Menneskene, deres eget Navn til Ære«. Kongen, der tillige med alle Soldaterne havde hørt andægtigt paa Hr. Hans' Prædiken, »syntes devot«. Da Præsten efter Gudstjenesten traadte fra Alteret, gik Kongen op i Koret, stillede sig udenfor Alterskranken og løftede sin Haand, som vilde han give Præsten en Lussing; men i Stedet lod han Haanden falde haardt paa hans Skulder, rystede ham og sagde: »I er kanské den tapreste Soldat paa Amager. Havde jeg en Hær af Mænd som Eder, turde jeg vel gaa imod en Verden af Fjender.« Hertil svarede Præsten: »Det staar udi Eders fjendtlige Majestæts Magt at gøre mig et Hoved kortere; men saa længe det faar Lov at blive paa sit rette Sted, skal det Død og saltne Pine bruges i Sandheds og Rets Tjeneste.« Over disse Ord blev Kongen vred og sagde: »Paa Grund af Eders overmodige Tale skal Eders Præstegaard blive

lagt i Aske.« Men han tog sig i sin Vrede og tilføjede: »Men paa Grund af Eders mandige Mod vil jeg befale mine Officerer, at de, saa vidt det staar til dem, skal skaane Eders ærværdige Gudshus, Guds hellige Navn til Ære.«

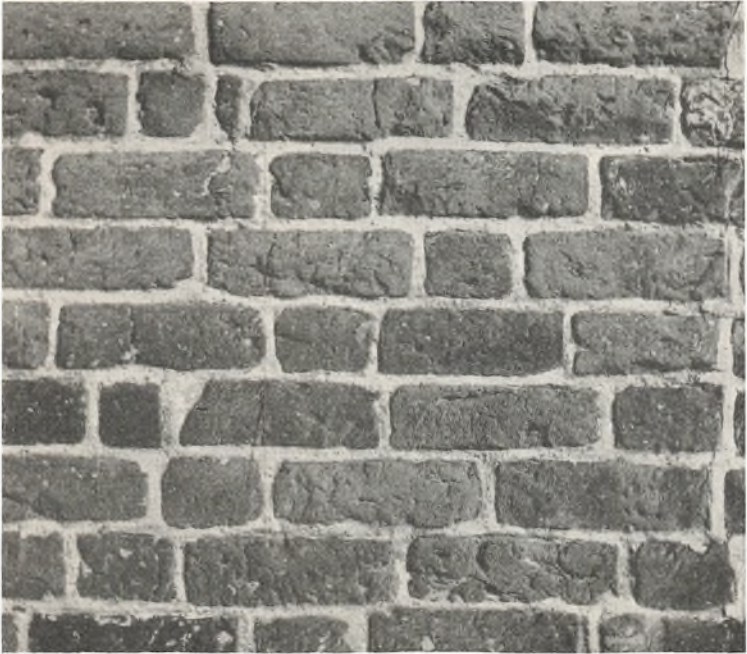
Disse Kongeord, der dengang reddede Taarnby Kirke, skal ikke glemmes. De er her meddelt efter een af Øens ældste Mænds Fortælling. Øens anden gamle Kirke — St. Magleby — blev jævnet med Jorden, og Byerne stod i Flammer. Af Taarnby Sogn glemte Svenskerne kun at brænde 3 Gaarde nede ved Kongelunden, beretter Traditionen. Men Taarnby Kirke fik end ikke et Ar at gemme som Minde om, da Kongen boede her, da hér var svensk Hovedkvarter, og da Kongens Garde laa i Halm paa Taarnby Kirkegulv. Under Taarnet, hvor nu Orgelet er anbragt, var Svenskekongens personlige Rideheste opstaldet, og den øvrige Kirke var svensk Garderkaserne.

Endnu to Kongebesøg og et Dronningebesøg bør mindes. Frederik V overværede 10. August 1748 et Bryllup i Taarnby Kirke (herom en Mindetavle over Stolen, hvori han sad), og vort nu regerende Kongepar Kong Christian X og Dronning Alexandrine præciderede 21. Oktober 1936 ved en højtidelig Festgudstjeneste i Anledning af 750-Aaret for Pave Urban III's Brev af 21.-10. 1186, hvori Borgby, Taarnbys daværende Navn, første Gang omtales.

Vi har nu sat os ind i Hovedtrækkene af Amagers ejendommelige Historie og kender lidt til det Amager, der var. Skal man have fuldt Udbytte af at besøge en Egn, maa man vide noget om, hvad der her er foregaaet. Besøger man det hellige Land, vil man opdage, at det mest »seværdige« er det, der ikke ses mere, og staar man paa Forum Romanum, vil man næppe faa mere end halvt Udbytte af Besøget, hvis man ikke kender lidt til Stedets Historie. Saaledes er det ogsaa med Amager.

Øen rundt.

Men samtidigt kan man spørge: »Hvad er der at se paa Amager i Dag?« Og da kan man med fuld Ret svare, at det Amager, der er, er een af Danmarks mest særprægede Landsdele. Jeg siger: Landsdel; thi Amager kan ikke regnes med til Sjælland paa den Maade, at man kan sige: »Har man set Sjælland, saa ved man ogsaa, hvorledes Amager ser ud.« Nej, denne

Munkeforbandt.

lille Ø er noget helt for sig. Dens Marker er anderledes end andre danske Marker, dens Gaarde danner en egen Type, dens Befolkning ligeledes, og Øens Seværdigheder er ret enestaaende hver paa sin Vis. Derfor skal disse nu beskrives.

Øverst paa Listen staar her ubestrideligt Taarnby Kirke, der omgives af en skøn Kirkegaard med talrige flade, gamle Mindesten, prydede med skønne Udhugninger og hollandsk-flamske Navne; her hviler mellem henfarne Slægter Forfatteren Hans Egede Schack (Fantasternes Forfatter), Provst Theilade (Nini T.s Oldefader), Biskop Jørgen Hjort Lautrup (Lolland-Falsters Stift) og Slægterne Plum, Krøyer og Lützwow.

Før man gaar ind i det gamle Gudshus, bør man lægge Mærke til Kirkemurene, der afgiver et fuldgyldigt Eksempel paa Bygemaade i Slutningen af det 12. Aarhundrede. Man ser Kampestenmure i den gamle Del af Kirken, mens de tre Sidefløje er Munkestensbygninger, byggede i Munkeskiftet — to Løbere og een Binder — som man anvendte i Tiden 12—1400. Polsk

*Taarnby Prædikestol skænket af
Caspar Bartholin 1629.*

Skifte — een Løber, een Binder, een Løber og een Binder o. s. v. — ses ikke, da denne Maade at bygge paa først bredte sig efter 1400. At der ikke er Eksempler her paa Lagskifte — eet Lag Løbere og oven paa dét eet Lag Bindere — siger sig selv, idet denne mere moderne Metode først afløste polsk Skifte omkring 1550.

Nederst i Kirken lægger man Mærke til en solid Egetræs-Tempelblok. Af den blev der stjålet, hvorfor Præsten satte sig paa Vagt om Natten. Tyven kom; men da det var hans

egen Søn, løb Præsten som i Sindsvildelse over i Præstegaardens endnu bevarede Lade og hængte sig. »Som forstenede fulgte Menigheden sin agtede og afholdte Sjælehyrde til Graven.« Af særlig Interesse er de ældgamle Kalkmalerier, der blev overkalkede ved Reformationen, men som for nogle Aar siden er blevet afdækkede, — og Professor Joakim Skovgaards Freskoer i de tre øverste Hvælvinger. Timeglasset, Prædikestolen (skænket af Kirurgen Caspar Bartholin 1629) og Døbefonten, der er fra Kirkens ældste Dage — altsaa over trekvart Aartusind gammel — er ogsaa ejendommelige. Fra Taarnet, hvor der findes et Par store Klokker fra 1678 og 1688, har man en storslaet Udsigt over København, Øresund og Amagers forskellige Byer, ligesom man herfra ser langt ind i Sjælland og Skaane, jævnlige Malmø tydeligt — og Lunds Domkirke i Kikkert. Endvidere bemærker man Amager Travbane og Københavns Lufthavn, der begge — trods Lufthavnens forkerte Navn — ligger i Taarnby Sogn. Store Taarnby-Gartnerier, Kastrup-Fabriker og Magleby-Gaarde breder sig over Øen, hvis to sydligste Kirker, St. Magleby og Dragør, samt Kongelunden ligger lige saa langt til den ene Side som Københavns Cen-

Purrrer (Gartneri i Taarnby).

trum til den anden. Et Besøg i dét Udsigtstaarn, der her er nævnt, og som er Amagers geografiske Midtpunkt, er en Overraskelse, der begejstrer Gæsterne. Den skønne gamle Præstegaard, der delvis er opført af Materialer fra det nedbrudte Hørsholm Slot, er ogsaa værd at betræde. Før man forlader Taarnby, bør man have aflagt et Besøg i eet af de store Gartnerier — det største har over 100 Drivhuse — hvor man selv ved Juletime kan se Vaarens og Sommerens lysegrønne Planter fryde sig, som om de voksede paa Siciliens Sydkyst. Staaende her under Ferskentræerne eller Vinrankerne er det mærkeligt at tænke paa, at man kun befinder sig 6 km fra Københavns Raadhusplads. Gennem Ruderne ser man Gaarde, Gartnerier og Blomstermarker i een idyllisk Frodighed. Men ikke langt herfra begynder de Gader, der er kransede af 4—5 Etagers Huse. Hvert Aar maa Taarnby afgive Plads til Hovedstadens Udvidelse. Det samme har i mange Aar været Tilfældet med Kastrup, hvor der imidlertid snart ikke er flere ledige Arealer tilbage.

Amagermuseet, St. Magleby.

AAGE PETERSEN FOT.

Har man besøgt Taarnby Sogns særlige Seværdigheder: Kirken, et af de store Gartnerier, Travbanen, hvis der er Løb, Tagpapfabriken, og sidst, men langt fra mindst, Flyvepladsen, hvor man kan faa Lejlighed til at bese en Hangar med dens Maskiner og muligvis tage en lille Flyvetur Amager rundt og ind over København — en Oplevelse, ingen Dansker burde nægte sig selv — saa gaar Vejen naturligt til Kastrup, det stærkt voksende Hjørne af Taarnby Kommune, der fra 1918 blev et selvstændigt Kirkesogn med København, Amager Landevej, Lufthavnsvejen og Øresund som Grænser. Her bør man se den snart 200 Aar gamle Kastrupgaard, det gamle Brænderi, Kalkværket, Glasværket (hvis man kan faa Adgang) og een af de andre store Fabriksvirksomheder (Svovlsyren, Væveriet, Plydsfabriken, Glasværket, Elektrolepfabriken, Maskinfabriken, »Kemisk Industri« m. m.). Kastrup er Fabrikernes By paa Amager — et sandt Eldorado for teknisk interesserede. En Afstikker til Saltholmen vil man ikke fortryde. Denne Taarnby Kommunes største Ø er ca. 7 km lang og ca. 4 km bred; Vejen derover er ikke lang — 6—7 km — og om Sommeren opretholdes Baadforbindelse. Her er et ejendommeligt og rigt Dyreliv — Harer, Svaner, Maager, Kreaturer, og en Plante- og Blomsterverden, der kun kan trives, hvor Civilisationen ikke endnu har bredt

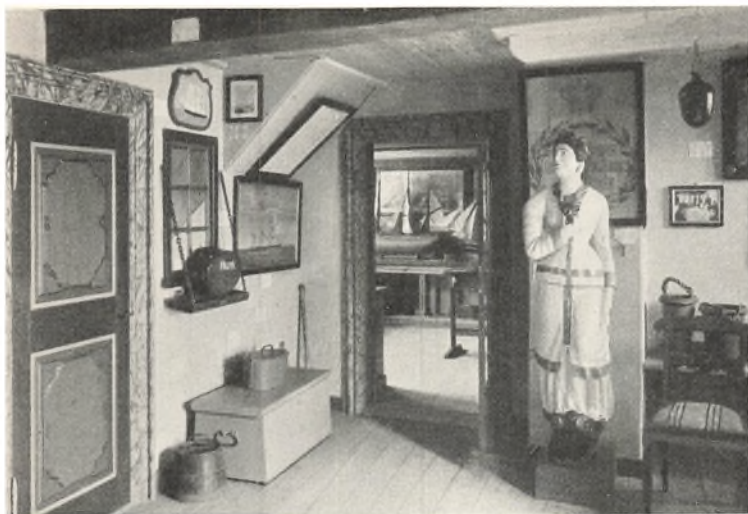
Interiør fra Amagermuseet, St. Magleby.

sig. Paa Øens Nordspids er Mærker af de Smaahuse, man her opførte til de syge under Pesten i 1711. »Kirkegaarden« gemmer Grave fra de Tider samt Krigergrave fra Englænderkrigen i Napoleonstiden. Kalk- og Marmorbruddet og Tomterne efter Hollændernes korte Ophold herovre er ogsaa et Besøg værd.

Nu tager vi til Store Magleby eller, som Byen kom til at hedde i Begyndelsen af Hollænderslægternes Komme, til Hollænderbyen. Her maa man ikke glemme Amagermuseet, der rummer en Rigdom af Møbler, Redskabstøj, Billeder o. s. v., som viser en Del af Øens Historie. Møblerne her og rundt om i Amagerhjemmene paa hele Øen er i saa nær Familie med de hollandsk-flamske, at Fotografier, jeg har optaget her og i de gamle Hjemlande, ustandseligt forveksles, hvis jeg ikke noterer, hvor de staar. Disse Møbler har man ligesom Spænderne og Dragterne længe købt ved de nederlandske Skibe i Dragør, der allerede dengang var af betydelig Størrelse, hvad man kan se paa Skibsmodelafdelingen i Rijksmuseum i Amsterdam.

Kirken er reformert præget. Forbindelsen med Holland er muligvis Forklaringen herpaa. De hertil indvandrede Nederlændere var sikkert Katoliker — de kom før Reformationen. Prædikestolen — Senrenæssance — er skøn, og da den bærer Aars-tallet 1614, maa den have staaet i den Kirkebygning, der blev ødelagt i Svenskekrigen. Egetræskrucifikset fra 1520 er vel næst Døbefonten den ældste Enkelthed i Kirken. Dette og den gamle Altertavle fra 1580 (nu desværre sat ned ved Vaabenhuset til Fordel for en nyere) har ligeledes haft Plads i det forrige Kirkehus; det samme gælder en interessant Stol — Fogdens Stol — med Indskriften: »Schultheis sein Stul, Anno 1611«. Den romanske Granitfont har ligesom Taarnbyfonten Rebsnoning. Paa Kirkegaarden bemærkes et 4½ m højt Sandstensmindesmærke, som Admiral Krieger har rejst til Minde om Kampen ved Falsterbo den 20. Oktober 1808. Salmedigteren H. A. Timm, der har skrevet Nr. 41: »Træd frem, min Sjæl, paa Aarets Morgen«, 469, 490: »Kender du den Livsens Kilde«, 533: »Verdens Børn har mange Venner«, 551: »Bliv hos mig, kære Herre Krist«, 618: »Under dine Vingers Skygge«, og mange i Salmebogen ikke optagne Salmer og Sange, døde som Præst i St. Magleby 1866 (f. 1800), hvor han hviler. Flere af Versene paa Kirkegaardens Gravstene skal han have forfattet.

I 1915 rejstes en Mindesten over Pastor Schmitto, den sidste, der her forkyndte Guds Ord paa det hollandske Sprog — 1811. I den hyggelige Præstegaard, ombygget 1867, fandtes til nævnte Aar den saakaldte Kongestue, der til Christian den Ottendes Tid benyttedes af Hoffet ved Amagerjagterne. Een af de 7 Medailloner, der er vedhæftet Taarnby Brudesølv, er præget til Minde om den sidste Falkejagt paa Amager — »Den 29. Januarii 1771, Christ. VII«. En Mindesten over St. Magleby Præstegaards Hovedindgang bærer Fr. III og Sophie Amalies Navnetræk samt en latinsk Indskrift. Gennem den gammeldags, sirlig holdte Landsby med de pyntelige Gaarde og Huse fortsætter vi til Dragør. Ved Indkørslen til Byen lægger vi Mærke til de hullede Lergrave — ved Gaardenes Opførelse har man hentet Materiale til Lerklining af Murene, og nu fortæller hvert af Hullerne om en tilsvarende Gaard. Ogsaa denne By har sit Museum — mest Skibsmodeller. Idet man besøger Havnen og Molerne, der navnlig virker romantisk om Aftenen, naar Lysene blinker og spejler sig i Vandet, bør man ogsaa lægge Mærke til

Dragør Museum.

SVEN TÜRCK FOT.

Fortet. Dragør Havn og de skønne gamle Huse dør omkring er maaske sammen med Kongelunden det mest romantiske Sted paa Øen. Her rører sig i Aftenens Maaneskin et stiltfærdigt Folkeliv, mens Baadene vugger ved Molen, og Harmonikaens Toner naar det elskende Pars Øren yderst paa Molens Bæk, hvorfra man ser ind mod Byens blinkende Lys bag Ruderne og funkklende Stjerner over gamle Husrækkers Silhuetter. Det er hertil, Øens Romantikere søger, naar Solen har puttet sig bag Kongelundens brede Kroner. Og det er hær, de unge Amagerdigtere tavse drømmer sig ind i Poesiens Rige, naar der snart skal være Bryllup hos Naboen, og Lejlighedssangen derfor skal skynde sig til Trykkeriet. Dragør er Amagerpoesiens Vugge og Øens »Alt Heidelberg«, — her kan man se de lykkelige gaa 2 og 2 paa den lange Mole, og her vandrer den skuffede ensomt rundt, mens hyggelige Stuers Musik og Sang lyder ud til ham paa de smalle Gader og kantede Smaatorve. I Dragør vil man gerne være paa Besøg; men den, der skal bo der, maa passe paa ikke at blive tungsindig; thi saa megen Romantik kan let draabevis liste Vemodet ind i Sjælen og gøre een mere skikket til Drømmerier end til Dagens solklare Travlhed. Altsaa: besøg Dragør — ogsaa om Aftenen, men henfald ikke dertil, og pas paa det dybe Vand, der ligger mørkt tæt under Molen.

Luftfoto af Dragør med Fortet.

NOVICO FOTO.

Mindestenen i Kongelunden.

AAGE PETERSEN FOT.

Dragør Idrætsanlæg er en Omtale værd. For 60 Tusind Kr. har man uden anden offentlig Støtte end den Grund, Kommunen har skænket, rejst en Idrætspark, der skal søge sin Lige i en saa lille By. Og langs Sydstranden, hvor Badeteltene rejser sig som hvide Smaabyer, rører sig et muntert Badeliv, hvor man efter Ugens Slid henter sig Sol og Sommer som Modvægt mod Livet i Byens Kontorer og Fabriker. Færgen Dragør—Limhamn fører i Sommermaanederne mange svenske Turister til Amager.

Over Kartoffelmarkerne langs Sydstranden ser man Kongernes gamle Jagtlund Kongelunden. Hvis dens Træer var Mennesker, der skulde stemme efter Nationalitet, vilde en Afstemningskommission faa en vanskelig Opgave at løse. Det er næsten utallige Arter af Træ, her er repræsenteret — lige fra Egen, Granen, Birken og Bøgen til Enebær og Røn, og lange, tætte Rækker af Buske omkranser de forskellige Skovveje, der gennemkrydser Øens eneste store beplantede Areal. Det var i 1818, Kongelunden blev overladt til Det kgl. Landhusholdningsselskab — paa Jonas Collins Initiativ. 1845 blev den ved E. C. F. Løvenskiolds Medvirken omdannet til kongeligt Fasaneri; men Fasanplagen blev saa stor, at de omkringboende Landmænd saa

sig nødsaget til at beklage sig over de Sværme af Fugle, der hjemsøgte Markerne, hvorefter Amagerne ved Jagt fik Lov til at holde Dyrelivet omkring Skoven nede paa en antagelig Størrelse. Ved Hovedvejen lægger man Mærke til et Par Mindesmærker over de to nævnte Mænd.

Her fra Øens Sydspids (Aflandshage) kan man enten naa tilbage til Hovedstaden ad den snorlige Ny Kongelundsvej eller ad den mere idylliske Landevej gennem Ullerup, i gamle Dage Uglerup, Viberup, Skjelgaarde og Tømmerup til Øens Hovedfærdselsaare Amager Landevej. Øens Strandveje vil forhaabentlig med Tiden blive gennemført helt rundt. Men iøvrigt er Vejforholdene herude fortræffelige saavel for Bilister som for Cyklister og Fodgængere. Og den Dag, København og det øvrige Land til Fulde opdager Amagers Rigdomme paa kulturelle, historiske og folkelige Ejendommeligheder, vil den allerede meget betydelige Turiststrøm yderligere tiltage. Liggende i de blomsterrige Vejgrøfter eller i Kongelundens Skovbryn kan man føle sig langt ude paa Landet, mens man ser Skibene gaa for fulde Sejl bag de frodige Marker, der skjuler Vandet, saa det ser ud, som om Skibene gik hen over Agre og Hegn. Mens Maagerne i hvide Skarer følger efter Plovmanden, skrigende og skældende hverandre ud, idet de slaas om Ormene, dunderer Amagers store, sølvglinsende Flyvemaskiner lavt hen over vore Hoveder og minder os om Turismens herlige Idé.

KIRKERNES INVENTAR

Af VICTOR HERMANSEN

REFORMATIONEN herhjemme er gaaet mærkværdig fredeligt til. Der synes ikke at være nogen, som har sat Livet ind for at bevare den gamle Tro, og mere end een Billedstorm kendes vistnok ikke. Og alligevel spiller Reformationen en stor Rolle for vore Kirkers Udseende. Ikke saa meget for Bygningernes Vedkommende, thi de blev uden større Ændringer overtaget og gør jo Tjeneste den Dag i Dag. Men Kirkernes Indre blev forandret. Visse Stykker maatte udgaa som »papistiske« og andre, som den protestantiske Gudstjeneste krævede, maatte anskaffes af nyt, men det skete ikke med det samme og ikke med eet Slag. Afviklingen foregik langsomt og var først tilendebragt et Par Menneskealdre eller mere efter 1536.

Hvad der i vore Kirker er bevaret fra den katolske Tid er da i første Række de gamle Døbefonte, i de fleste Tilfælde lige saa ærværdige af Alder som selve Bygningerne, de staar i. De behøvede ikke at udskiftes, thi Daaben var i Tiden nærmest efter Reformationen ikke anderledes i sin ydre Form end før. Det lille Barn blev helt neddykket i Fontekummen, og Sjællands første Superintendent Peder Palladius indskærpede derfor ogsaa i sin Visitatsbog, at Fonten skulde holdes ren og tør, naar den ikke blev brugt — der maatte ikke staa skiddent Vand i den — og først naar en Dannemands Barn kom til Kirke for at døbes, skulde Degnen eller Klokkeren slaa en Spand Vand eller to i Fonten. Og betænksomt tilføjede Palladius, at om Vinteren maatte man varme den ene Kedel Vand, saa at det var lunkent, thi »Daaben er given vore Børn til deres Sjæls Salighed

og ikke til deres Legemes Skade og Fordærvelse«. Senere gik man over til kun at overøse Barnets Hoved med Daabsvandet, og man kunde derfor nøjes med at anbringe et Messingfad oveni Kummen, men ellers var der ingen Grund til at kassere Fonten. Kun hvis man alligevel skulde have en ny Font, gav man den en afvigende og til den nye Skik mere svarende Form; det gælder eksempelvis Smedejerns Fonten, som Rentemester Henrik Müller og Hustru i 1665 gav til Kornerup Kirke.

Af andet middelalderligt Kirkeudstyr, som man uden videre kunde fortsætte med at bruge og som derfor findes i ret stort Tal, er der Alterstager og Røgekar; de sidste dog i protestantisk Tid anvendt som »Ildkar« til at hente Gløder i, naar man skulde tænde Alterlysene.

Ogsaa Kirkeklokkerne blev direkte overtaget af Lutheranerne, og mange af dem bærer stadig de katolske Helgennavne og Paakaldelser. Naar der dog ikke er flere middelalderlige Klokker bevaret end Tilfældet er, har navnlig de to store Klokkeskatter, som blev indkrævet 1528 og 1601, formindsket Bestanden. Det kostbare Metal fristede Øvrigheden, der paa denne billige Maade kunde skaffe sig det nødvendige Raastof til Støbningen af Skyts. Senere bevirkede det almindelige Slid, som Aarhundreders Brug naturligt forvoldte, og navnlig den ihærdige Sørgeringning over Enevoldskongerne, at adskillige Klokker revnede og maatte ages til Hovedstaden for at omstøbes. Men selvom en Landsbykirkes Klokker derfor bærer en nyere Tids Indskrifter, kan det altsaa godt være den gamle Malm, der endnu lyder ud over Sognet.

Var det grove Metal stærkt efterstræbt, maatte Kirkernes Guld og Sølv naturligvis være det i endnu højere Grad. I Løbet af det sekstende Aarhundrede blev der indsmeltet betydelige Mængder Ædelmetal, men yderligere bevirkede senere Tidens nødvendige Fornyelser og Udbedringer, at der nu næsten ikke findes noget middelalderligt Altersølv tilovers. Er der endelig bevaret et enkelt Stykke, en Alterkalk, er den i hvert Fald omdannet, idet det lille Alterbæger, som var tilstrækkeligt, saalænge den katolske Præst var den eneste, der nød Nadveren under begge Skikkelser, maatte erstattes af et større, som kunde bruges af den protestantiske Menighed ved Altergangen.

De udskaarne Krucifikser, der var anbragt paa en Bjælke henover Korbuen, lod man ogsaa blive paa Plads, fordi — som

en fynsk Landsbypræst udtrykte sig i 1631 — »det dog til en Amindelse og gudelig Erindring om Kristi Pine og Død paa Korset beholdes i vore Kirker«. Ja, saa stærkt følte man, at det hørte med til Kirkernes Udstyr, at man, hvis det viste sig nødvendigt, fornyede de gamle Krucifikser i Løbet af det syttende Aarhundrede. Først efter Aar 1800 blev de fjernet fra deres oprindelige Sted og som Regel henslængt paa Kirkens Loft. Mange gik til Grunde eller blev mer eller mindre ødelagt ved denne ublidde Behandling, men i den sidste Menneskealder er de middelalderlige Figurer atter kommet til Hæder og sømmeligt anbragt i selve Kirkerne. Enkelte Steder findes den oprindelige Ordning dog endnu, saaledes i Sorø, hvor Claus Bergs vældige sengotiske Krucifiks hænger over det

Smedejerns Font fra 1665 i Kornerup Kirke.

langt yngre Korgitter, og i Landsbykirken Smerup paa Stevns. Af de bevarede Krucifikser gaar kun faa — indenfor det her behandlede Omraade af Sjælland — tilbage til unggotisk Tid før 1300, men baade ved deres Ælde og navnlig ved deres Vidnesbyrd om vor hjemlige Billedskærerkunsts nære Forbindelse med Samtidens ypperste, den franske Skulptur, fortjener de al Opmærksomhed. Kristusfiguren i Lille Hedinge (paa Stevns) og Krucifikserne i Søstrup (ved Holbæk), Sneslev (ved Ringsted) og Fjenneslev kan nævnes som Eksempler. I sidstnævnte Kirke kan man fore-

tage en interessant Sammenligning, idet der her tillige er et sengotisk Krucifiks, et Arbejde af Claus Berg, oprindeligt hørende hjemme i Holme Kloster paa Fyn, men ved Istandsættelsen af Fjenneslev Kirke (1873) købt hertil og anbragt paa Alteret. Hovedmængden af Krucifikserne tilhører Sengotikken, Aarhundredet før Reformationen, og er paavirket fra Tyskland. Udfra stilistiske Bestemmelser lader nogle af dem sig sammenstille som Arbejder af lokale Værksteder. En Gruppe er særlig repræsenteret paa Stevns (f. Ex. Smerup), en anden er blevet henført til en Billedskærer, der vistnok sad i Næstved. Andre, lidt ældre Skæringer stammer fra en Mester, som antagelig har boet i Roskilde. Det drejer sig om Korstolene i Domkirken og i Ringsted S. Bents Kirke. At de er blevet bevaret her, hænger sammen med, at de efter Reformationen blev brugt af Latinskolerens Disciple, som daglig samledes til Bøn og Korsang i Kirken, men dog ogsaa ind imellem fik Tid til at skære deres Navne i det gamle Træværk. Roskilde Korstolene er dateret ved en lang latinsk Indskrift, som fortæller, at de er gjort i Aaret 1420 paa Bekostning af Biskop Jens til Bod og Frelse for Dronning Margretes og hans Farbroder Biskop Peder Lodehats Sjæle. Paa Sydsiden er det Gamle Testamente fremstillet, paa Nordsiden det Nye Testamente. Ringsted-Stolene har ingen Indskrift, men Sammenstillingen af de to Motiver, der her er valgt som Prøve, viser klart, at de maa være af samme Billedskærer, omend lidt yngre end Domkirkens.

Tre Ting var, efter Palladii Ord, saa nødvendige for den protestantiske Gudstjeneste, at var de ikke herinde i Kirken, »da maatte I — Menigheden — vel selv være herude«. Den første var Prædikestolen, den anden Fonten og den tredje Højalteret. Og ligesom hver Kirke havde nok i een Prædikestol, saaledes havde hver Kirke ikke heller flere Altere behov end Højalteret. Derfor burde alle andre Altere fjernes, thi de hørte til »den rette vildfarende Lærdom, som Paver og Munke førte om Helgens Paakaldelse og om den løgnagtige Skærsilds Pine«. Rundtom i Kirkerne stod der endnu, da Palladius en halv Snes Aar efter Reformationen nedskrev sin Visitatsbog, mange Sidealtere, som »Papisterne« vilde holde ved Magt i Haab om, at den gamle Tid atter vilde vende tilbage. Palladius troede dog ikke, at det vilde ske, og gav Anvisning paa, hvorledes Kirkeværgerne skulde forholde sig. Det Sidealter, der var nærmest ved Præ-

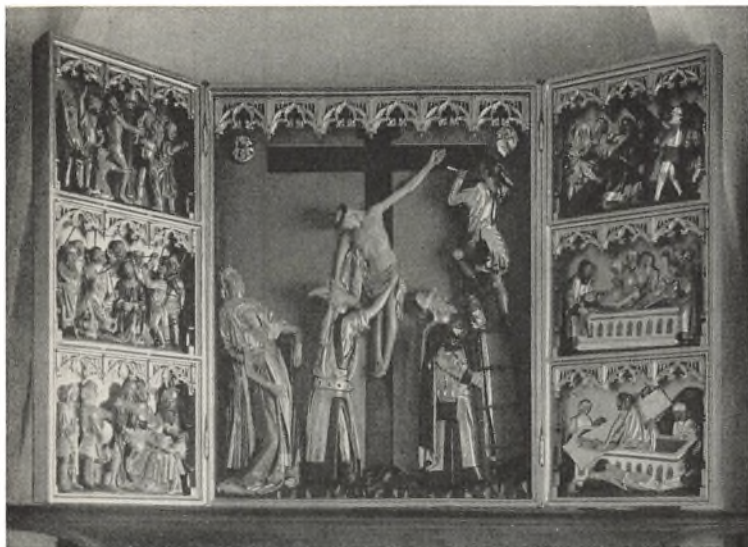

Sengotisk Korbucrucifixs paa gammel Plads i Smerup Kirke.

Kristi Tornekroning og Noas Ark. To af Reliefferne paa Roskilde Domkirkes Korstole fra 1420 og forneden de samme Emner fremstillet paa Korstolene i Ringsted Kirke.

dikestolen, kunde de erstatte med en Stol, hvor alle de i Sog-
net, »som Gud har lagt sin Haand paa, at de er tykhøre« —
tunghørige siger vi nu — kunde staa og des bedre høre Guds
salige Ord. Tavlerne eller Billederne, som havde været paa Side-
altrene, kunde Værgerne slaa op paa Væggene, at de kunde
være »gode Enfoldiges Spejl, som de kan se sig i, naar de véd,
hvem samme Billeder er gjorte eller malede efter«. Kun de
Billeder, som man havde gjort Søgning til og hængt Voksbørn
og Krykker for, skulde borttages og opbrændes, og de Klæder,
man havde hængt paa Figurerne, skulde man give til de Syge
i Sognet eller til Helliggejsthus i København. Det gik dog ikke
allevegne saa hurtigt med at faa dette gennemført, thi saa sent
som i 1606 maatte der udstedes et Kongebrev til Bønderne i
Krogstrup (Horns Herred) om at fjerne et Billede af den hel-
lige Dionysius, som de »til visse Aarets Tider med synderlig
Zirat og Klædedragt lod ornere«. Ellers blev Kampen mod Side-
altrene ført til Bunds, saaledes at der ikke mere findes noget be-

Sengotisk Fløj-Altartavle i Pedersborg Kirke.

varet i Midt- og Østsjælland, men de sidste forsvandt først efter 1800. Af middelalderlige Højalter-Tavler er der heller ikke ret mange tilbage her, men Præsteindberetningerne fra 1750'erne og fra Tiden omkring 1810 nævner adskillig flere. De to, der endnu er i Brug, Pedersborg-Tavlen fra o. 1475 og Kornerup-Tavlen fra o. 1500, har sikkert faaet Lov til at blive, fordi deres Fremstillinger var Korsfæstelsen og Apostelen Andreas' Legende.

Et ejendommeligt Eksempel paa Efterlevelsen af Palladii Paabud om at anbringe de gamle Skæringer paa Væggene — og det tilmed fra en langt senere Tid — har vi i Jyllinge Kirke ved Roskilde Fjord.

I en Ramme af barokt Bladværk, der foroven krones af to Engle, er indsat tre Relieffer fra en sengotisk Altartavle forestillende Kristi Fødsel, Hellig tre Konger og Omskærelsen, og forneden oplyser en forgyldt Indskrift om Tavlens flerdobbelte Formaal:

Den hellige Trefoldighed til Ære,
 De Enfoldige og Ungdommen til Lære,
 Der efter og Jyllinge Kirke til Ziir,
 Her under er de, denne Tafle giir
 Nicolay Wroe Magdalene Wroe
 Hafniæ die 1 Novembris Ao. 1600.

Sengotisk Floj-Allertavle i Kornrup Kirke.

Giverne var den velstaaende københavnske Silke-, Ulden- og Lærredskræmmer Nic. Wroe og hans Hustru født Wigant. Da de blev gift omkr. 1682 og døde henholdsvis 1726 og 1708, maa Slutningsdateringen rettes til 1690 eller 1700, hvad der ogsaa stemmer Rammeværkets Stilpræg. Værd at mærke er det forøvrigt, at han som Kirkeældste for Sct. Petri Kirke ogsaa lagde en betydelig historisk Interesse for Dagen.

Den første Menneskealder efter 1536 har da, saavidt vi kan se, i udstrakt Grad ladet de katolske Tavler blive paa Kirkerens Hovedaltere, men i Slutningen af 1500'erne kom der en bevidst Reaktion mod Udsmykningen med udskaarne Billeder. Man ivrede imod dem, fordi Befolkningen stadig viste dem Ærbødighed, og forlangte dem fjernet til Fordel for Malerier af Nadveren eller Korsfæstelsen eller Tavler med »herlige Sentsener af den hellige Skrift«. Særlig nidkær var Christian Mac

*Relieffer fra en sengotisk Allertavle indfullet i en Barok Ramme fra o. 1700
og ophængt paa Væggen i Jyllinge Kirke.*

Alpin, som i Løbet af et Par Aar fik Landsbykirkerne under Sorø Kloster til at erstatte de middelalderlige Alterprydelser med nye »Katekismus-Tavler«. I 1592 fik Stenmagle en saadan og i 1593: Alsted, Bromme, Gyrstinge og Munke-Bjærgby, alle inddelte i Felter med malede Skriftsteder og Nadverordene paa Latin, Dansk og Plattysk. Desuden meddelte en latinsk Indskrift, at »da den papistiske Overtro omsider svandt og fuldstændigt veg for Evangeliets Lys, lod Christian Mac Alpin, den første Forstander for den berømmelige Sorø Skole, i Frelsens Aar 1593 paa Kirkens Bekostning denne Tavle gøre, bestemt til Herrens Bord i Stedet for de raadne Afgudsbilleder«. Hvem der har været Mester for disse retroende lutheranske — næsten kalvinske — Altertavler, véd vi ikke, og vi har næppe nogen Mulighed for at klare dette Spørgsmaal, da de alle er sporløst forsvundne. Den gamle Skolemand, som var saa grum mod Middelalderens Værker, er selv blevet indhentet af Skæbnen, og hans Arbejder har ved Aar 1850 overalt maattet vige for nye. En Forestilling om Typen paa de Mac Alpinske Tavler kan vi dog danne os ved at se paa beslægtede Opbygninger som f. Eks. Sigersted (fra 1596), der i de seneste Aar er ført tilbage til sin oprindelige Skikkelse, efter at den i nogen Tid havde været omdannet og forsynet med et af Fru Ingemanns Billeder. Ogsaa Haraldsted-Tavlen (fra 1601) er i sit Skema bygget som en Katekismus-Tavle, men Skriftstederne er her blevet erstattet med Malerier af Lidelseshistorien. Den danner derved baade i Tid og Type en Overgang til de rigt udsmykkede Altertavler i 1600'erne.

Naar Palladius i sin Tale om det Kirkeinventar, som den protestantiske Gudstjeneste absolut maatte kræve, nævnte Prædikestolen som det første Stykke, var det ikke en betydningsløs Oprensning, hvor de enkelte Dele kunde bytte Plads, men Udtryk for en Væsensforskel mellem den gamle Ordning og den nye. I den katolske Gudstjeneste er Messeofret det centrale, i den lutherske er det Forkyndelsen, eller for at sige det paa en anden Maade, som i sin Kortfattethed dog er omtrent rigtig: Alteret afløses af Prædikestolen. Andetsteds forklarede Palladius Sagen saaledes, at Prædikestolen havde sin Plads mellem Fonten neden i Kirken og Alteret oven i Kirken, for at Sognepræsten, naar han prædikede Vor Herre Jesus Kristus rent og klart til Menighedens Salighed, da beviste han sin Lærdom med de to

Haraldsted Kirkes Kor med Monstranhus fra 1527 og Allertavle fra 1601.

højværdige Sakramenter. Derfor slog han den ene Haand ned til Fonten og den anden op til Alteret, der stod paa hver sin Side af Prædikestolen som de to Kerubim stod omkring Pagtens Ark. Prædikestolen skulde være opbygget oven over alle andre Stole, »Guds salige Ord til Hæder og Ære« og saaledes, at ethvert Menneske — hvor det ellers havde sit Stolestade i Kirken — kunde se sin Sognepræst under Øjen. Den skulde staa ved den søndre Side op til et Vindu, »Sognepræsten tilgode om Vinteren og besynderlig naar hans Øjne falmer og dummes«.

At der i den katolske Tid har været en Slags Prædikestole i Landsbykirkerne, synes at fremgaa af Palladius Udsagn — han siger nemlig, at de nye Prædikestole ikke skal være »Bogstole eller Hivgipper nede paa Jorden«, underforstaaet: som de hidtil havde været —, men der er ikke bevaret nogen af dem. Det er da næppe heller et Tilfælde, at Landets først daterede Prædikestol (fra Pjedsted, nu i Nationalmuseet) netop bærer Aarstallet 1536. Fra en lidt senere Tid, fra omkring 1550, er de ældste indenfor vort Omraade (Skibbinge ved Præstø og Kirke-Skensved, Nord for Køge, begge i gotisk Manér); derefter følger Ung-Renaissance-Stolene i Haslev og Valsøllille (begge fra 1579) og derpaa en Gruppe, der stammer fra en Billedskærer i Roskilde.

To af dem er udført paa Foranledning af den bekendte historiske Skribent Morten Pedersen, der var Sognepræst til Roskilde Domkirke og Annekskirken i Vindinge og som tillige var Patron for Snoldelev Kirke. Begge Stolene (den i Vindinge er fra 1589, medens Snoldelevs er fra 1594) har en ensartet Udsmykning med Relieffer af Kristi Daab, Ordets Forkyndelse og Nadverens Indstiftelse — altsaa netop de tre Ting, Palladius fremhævede — og dertil i det fjerde Felt en latinsk Indskrift om Stolens Tilblivelse. Medens Daabs- og Nadverbillederne gengiver de nytestamentlige Scener, er Fremstillingerne af Prædikenen hentet fra Samtiden og derfor i kulturhistorisk Henseende af stor Værdi. Vindinge-Relieffet viser en Prædikant i almindelig borgerlig Dragt staaende paa en Prædikestol af samme Type som den, paa hvilken Relieffet er anbragt. Tilhørerne danner en Gruppe til højre, med Kvinderne siddende i Forgrunden, medens Mændene staar bagved. Man lægger særligt Mærke til en af Kvinderne, som har medbragt en lav trebenet Stol, og til en anden, som enten er faldet i Tanker eller i Søvn,

*Lutheransk Prædiken i en Landsbykirke.
Relief paa Prædikestolen fra 1589 i Vindinge Kirke.*

og til den unge Mand, som staar med sin rundpullede Hat i Haanden og andægtigt lytter til Præsten. Snoldelev-Relieffet viser en lignende Tilhørerskare og her har endda en Hund listet sig med ind i Kirken.

Det almindelige var, som nævnt, at Prædikestolene blev anbragt ved et Sydvindue, men i nogle Tilfælde har man givet dem en særlig Placering. I Fjenneslev, hvor Stolen (fra omkr. 1590) nu staar paa Sydsiden, véd vi, at den i 1682 blev flyttet hertil fra sin oprindelige Plads, som var midt paa et Pulpitur (Lektorium) tværs over Korbuen, og i Munke-Bjærgby fandtes Stolen (fra 1595) opbygget paa samme Maade endnu saa sent som i 1758. Ogsaa i Valløby var Prædikestolen fra første Færd en saadan Lektorieprædikestol og her er vi saa heldige at have bevaret den Kontrakt, som Birgitte Rosenkrans til Vallø i 1591 sluttede med Snedkeren om Arbejdet. Det beskrives i alle Enkeltheder, og vi kan følge, hvorledes Mester Hendrik Reineke fik sin Løn udbetalt i Rater. Selve Ordningen, som ogsaa kendes fra Hyllested Kirke ved Skelskør (Stolen fra 1605 blev flyttet 1737) og som endnu kan ses enkelte Steder i Jylland, havde middelalderlige Forbilleder i visse store Kirker, men havde kun en stakket Blomstringstid. Den var vistnok lidet praktisk, i hvert Fald mere kostbar og virkede maaske ogsaa noget stødende — det var jo dog sin Sag at se Præsten staa paa det Sted, hvor Billedet af den Korsfæstede fordm havde haft sin Plads.

Egentlig burde Peder Palladius have nævnt endnu en fjerde Ting, som den nye Gudstjeneste krævede, nemlig Stolestaderne. Før Reformationen fandtes der vel undertiden murede Væg-bænke, ligesom der ogsaa i Slutningen af Middelalderen nævnes Stoleværk, men ved Christian den Andens gejstlige Lov eller Loven for Landet (1521) blev det paabudt, at alle Stole og Bænke i Landsbykirkerne skulde borttages. Stolene i Koret var dog undtaget, og i Købstadkirkerne fik desuden Borgmester og Raad Lov til at beholde deres. Om Udrensningen blev fuldtud gennemført, er en Sag for sig, men i hvert Fald er ikke bevaret ret meget af førreformatorisk Stoleværk, og det, der er, er af udpræget gejstlig Art: Korstole, Prælatsæder, Degnestole. Er det imidlertid kun et ringe Antal, er de til Gengæld af udmærket Arbejde og vidner om Sengotikens Træskærerkunst. Særlig rigt er den repræsenteret i Haraldsted Kirke. Som Sognekirke for Knud Lavards Kapel, »til hvilket der i fordums Tid havde

været megen Afladssøgning«, var der saa rigelige Midler til Raadighed, at man i Begyndelsen af 1500'erne kunde sætte store Byggeforetagender i Værk. Saaledes blev bl. a. Kirkens oprindelige Kor nedbrudt, en ny stor Østforlængelse opført og helt igennem forsynet med nyt Inventar. Foruden Højalteret var der her to murede Sidealtre, som først blev fjernet i forrige Aarhundrede. Da det ene af dem, Sct. Jørgens Alter, blev nedbrudt i 1816, fandt man en Relikviekapsel med en Pergaments-seddel, men Skriften var desværre saa ødelagt, at man kun kunde læse: »Anno 1514 Sct. Mikkelsdag«, det vil sikkert sige Aaret for Korets Udvidelse. Alterprydelserne er forlængst forsvundet (Højaltertavlen blev, som nævnt, erstattet af den nuværende i 1601), men det øvrige Udstyr er endnu i Behold. Langs Sydvæggen staar paa sin oprindelige Plads en Korbænk med rigt udskaarne, gotiske Greneværks-Fyldinger i gennembrudt Arbejde, ifølge sin Indskrift »fuldført Sct. Annas Dag 1520 af den ærværdige Mand Hr. Hans Poulson, dette Steds Præst«. Degnestolen har lignende Rankeværk og desuden det karakteristiske sengotiske Foldeværk eller Pergaments-Ornament, samt paa Gavlene Biskop Lage Urnes Vaaben og et Bomærke vistnok for Ærkedegnen i Roskilde. Monstranshuset er et endnu elegantere Arbejde, kronet af et højt gennembrudt Spir, og dateret til 1527; og endelig stammer Korbuekrucifikset, som endnu i 1824 hang paa sit gamle Sted, fra omtrent samme Tid. Men yderligere anskaffede man i 1525 en ny Dørfløj til Skibets søndre Indgang, med samme Mærker som Degnestolen, og prydet med Foldeværk og navnlig med ypperligt skaaret Løvværk. Hvem der har gjort disse fortræffelige Arbejder, er ikke overleveret, men Sporene peger mod Stiftets Hovedby, mod Roskilde, hvor Lage Urnes Prælatsæde i Domkirken maa være udgaet fra samme Mesters Værksted som Haraldsted-Døren.

De øvrige Snitværker (Korbænk, Degnestol, Monstranshus) har hidtil været henført til et Køge-Værksted, men adskilligt tyder paa, at det snarere bør henlægges til Roskilde. Det har ogsaa leveret Skæringer til andre sjællandske Kirker, saaledes Prælatsædet i og Monstransskabet fra Store Hedinge; Degnestolen fra 1525 i Tostrup (mellem Ringsted og Holbæk) med Relieffet af Sct. Katharina; Degnestolen fra 1533 i Stenmagle (mellem Sorø og Ringsted); Korgitteret i Køge Bykirke og navnlig det interessante Stoleværk sammesteds med de mange

Haandværker-Bomærker; Stolestaderne fra 1546 i Sigersted (ved Ringsted); Prædikestolen i Kirke-Skensved (mellem Køge og Roskilde), og Dørfløjene i Lille Hedinge og Højerups gamle Kirke paa Stevns, sidstnævnte dateret 1557. Et fælles Kendetegn er det rigt vekslende Foldeværk, hvor Stavene gerne er formede som en Pil (se f. Eks. en af Fyldingerne paa Højerup-Døren). Værkstedet er altsaa begyndt i katolsk Tid, men har uanfægtet af Reformationen fortsat sin Virksomhed et godt Stykke ind i den protestantiske Periode. Karakteristisk er det, at de første Arbejder, der udføres her efter 1536, netop er to Sæt Stolestader.

Det var den nye Gudstjenestesik med de lange Prædikener, som gjorde det nødvendigt at skaffe Menigheden Siddepladser, og skønt Stoleværket, efter senere Tiders Opfattelse, var højst umageligt, maatte allerede Palladius indskærpe sine Tilhørere, at de ikke satte sig saa godt til Rette, at de faldt i Søvn under Forkyndelsen. Det var dog ikke blot den sjællandske Menighed, som trængte til en saadan Paamindelse, thi i 1645 bød Christian den Fjerde alle Lensmændene, at de skulde tilforordne nogle, »som kunde gaa rundt om udi Kirkerne med lange Kæppe at slaa dem paa Hovedet, som sover, og saaledes holde Folketaarvaagen til at høre desto flittigere Prædiken«. Fra Regeringens Side var der ogsaa, allerede i Frederik den Andens Tid, blevet truffet Foranstaltninger til Ordningen af Stolestaderne. I 1577 bød Kongen, at den Uskik, som fandtes i Vor Frue Kirke i København, hvor »Mandspersoner mangesteds staa i Stole sammen med Kvinderne og Kvinderne med Mændene«, skulde afløses af den Orden, som alt var indført i Roskilde Domkirke. Efter den skulde Mændene staa for sig, og da Vor Frue Kirke var »saa godt som Hovedkirken for andre her i Riget«, skulde den paa dette som paa andre Omraader være et Forbillede til Efterfølgelse. Det skete ogsaa og endnu overholdes mange Steder den gamle Skik, at Mændene har deres Siddepladser mod Syd i Kirken og Kvinderne deres mod Nord. Vanskeligere var det at regulere den menneskelige Æresyge, og Tingbøgerne vrimler derfor af Stridigheder om Stolestaderne. De fornemste Pladser var længst mod Øst, nærmest ved Alteret, og derefter sank Værdigheden jo længere man rykkede tilbage i Kirken. Der var derfor en bestandig Kamp om at faa saa anselig en Stol som muligt, og havde man faaet den, da

at hævde den. Man undsaa sig ikke for at værgе sin Ejendomsret med Næverne, og utallige Retssager drejer sig derfor om Slagsmaal og Skældsord i Kirkerne. Rækkefølgen i Stolestaderne afspejlede Samfundets sociale Lagdeling, med Adelsmanden, der ogsaa tit var Kirkens Ejer, i Herskabsstolen nærmest ved Koret, og derefter Gaardmændene, Husmændene og bagest i Kirken de ugifte Folk og Karlene. Ofte var det nødvendigt for at skaffe den fornødne Plads, at man yderligere opførte et Pulpitur nede i Vestenden, og her fik Ungdommen sit Sæde, men de fleste af disse Opbygninger er i Løbet af det nittende Aarhundrede atter blevet fjernet. Nogle af dem bar maledе Indskrifter, som formanede de ungdommelige Tilhørere saaledes:

I unge Folk, hvis Sted paa Pulpituret falder,
 Lad se, I tager til i Visdom som i Alder,
 For alting frygter Gud og hører Herrens Ord,
 Som er det ypperste paa denne Verdens Jord.
 Hvo som det nemmer ung, han aldrig det forglemmer,
 Men finder Trøst deraf, naar Døden Hjertet klemmer,
 Saa kommer flittig hid og samler denne Skat,
 Indtil I sige skal al Verden gode Nat.

Fra Tiden omkring 1550 og gennem den følgende Menneskealder præges Kirkeinventaret ikke længer af de sengotiske Motiver, men Billedsniderne anvender nu en Ornamentik, der henter sine Forbilleder i den italienske Renaissance, dog ikke direkte, men saaledes som den var omformet i Tyskland og Nederlandene. Man opgav det gennembrudte Arbejde og udskar Akantus-Bladværket i selve Fyldingerne. Med særlig Dygtighed og Forkærlighed anvendte man denne Planteornamentik, men Figurfremstillingen magtede man ikke saa godt og lod den gerne indskrænke sig til Hoveder set i Profil. Denne hjemlige Ung-Renaissance er ret sparsomt repræsenteret i vort Omraade af Sjælland, men Prøver paa den kan f. Ex. ses i Haslev Kirke. Prædikestolen her er dateret 1579 og er efter sit Stilpræg antagelig et Arbejde af en Næstved-Snedker, Mester Hans, som ogsaa har efterladt sig andre Værker. Prædikestolen bærer et latinsk Skriftsted, som paa Dansk genfindes paa andre Stole: »Raab højt, spar ikke, opløft din Røst som en Basune.« Man mærker ligefrem den djærve, nidkære Forkyndelse gennem denne Paamindelse og tvivler ikke om, at Menigheden her er blevet holdt

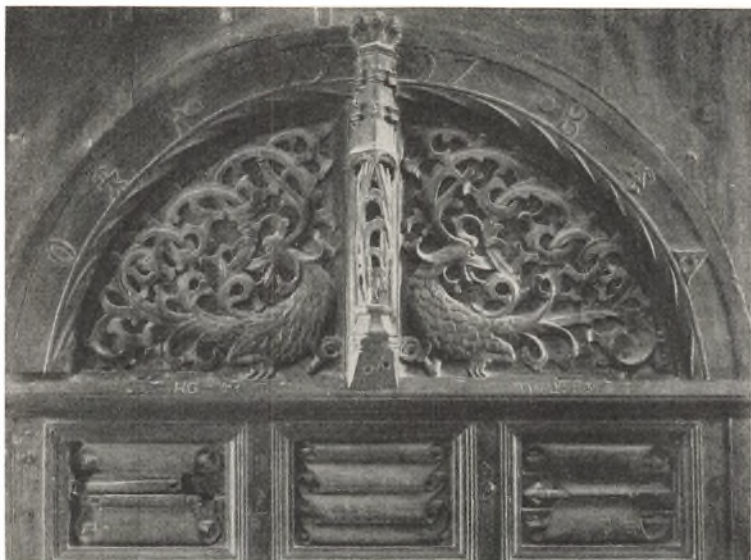

*Degnestol fra 1525 i Tostrup Kirke
med Relief af Sct. Katharina.*

vaagen. Interessant er Haslev-Stolen forøvrigt ved at bære to Adelsvaaben, som er velkendt fra Danmarkshistorien. Det ene er for Oluf Mouritsen Krognos, der ejede Hovedgaarden Bregentved i Sognet, det andet for hans Hustru Anna Hardenberg, Frederik den Andens Ungdomselskede. Da Hr. Oluf var død i 1573, vil det alt-saa sige, at Prædikestolen er bekostet af Anna Hardenberg i hendes Enkestand og at hun sikkert har villet mindes sin afdøde Ægtefælle ved ogsaa at lade hans Vaaben komme med. Paa anden Maade véd vi, at hun sørgede for hans Eftermæle, idet hun i 1575 lod opsætte det prægtige Epitafium for ham (og sig selv) i Ringsted Kirke og sammesteds lod udhugge en anselig Gravsten med Figurer af dem begge. I Haslev findes desuden Dele af en Herskabsstol fra 1562 med Vaaben for Eline Gøye og hendes to Mænd, Mourits Krognos (Fader til Oluf Mouritsen) og Vincens Juel;

endvidere Stolestadegavle, der ligeledes er i Ung-Renaissance.

I Slutningen af Middelalderen havde Altertavlerne (som Eksamplerne fra Pedersborg og Kornerup viser) faaet Form af et fladt Midterskab, der kunde lukkes med to bevægelige Fløje, og i alle tre Rum var der under gotiske Baldakiner anbragt ud-skaarne Figurgrupper og Enkeltpigurer, rigt straalende med Forgyldning og kraftige, klare Farver. Paa Fløjenes glatte Ydersider var der alene Malerier. Alt efter som det katolske Kirkeaar krævede det, blev disse Fløjaltertavler aabnet eller lukket,

Overdelen af Døren, fra 1557, i Højerup gamle Kirke.

og hvor man beholdt de gamle Tavler, blev man længe ved at følge denne Skik. Endnu i 1654 fortælles saaledes om den »meget ypperlige, kunstig udskaarne, kostelige, vel forgyldte Altertavle i Roskilde Domkirke, hvis Lige ud af Kunst man næppe véd af at sige«, at »den ikke oplades til at se uden paa de tre store Højtider og Søndagen Jubilate, som er aarlig Markeds Tid. Men formedelst dens kostelige og meget kunstige Arbejde og store herlige Staffering, da, naar der kommer enten udenlandske Herrer og Fyrster eller Gesandter og andre Fremmede af Rigerne Indbyggere og andre, tillades dem, at den oplades, og de, som forstaar sig paa Kunsten og Arbejdet, kan ikke nok berømme og love den«.

I mere end et Aarhundred efter Reformationens officielle Gennemførelse levede middelalderlig Skik og Brug altsaa i bedste Velgaaende i en af Landets Hovedkirker. Men Efterretningen har ogsaa Interesse paa anden Maade, idet den er et Vidnesbyrd om, at Roskilde Domkirke tidligt var en Turistattraktion og at man paa Stedet søgte at imødekomme de Besøgendes Videbegærlighed.

En særlig protestantisk Altertavle-Type prøvede man, som

allerede nævnt, paa at danne ved de saakaldte Katekismus-Tavler, men den fik ikke nogen større Udbredelse eller længere Levetid, og fra omkring 1600 vendte man atter tilbage til de rigt udskaarne Alterprydelser. Man nærede nu ikke mere nogen Frygt for, at de skulde give Anledning til Billeddyrkelse. Men man forlod den gamle Skabs-Type med Fløjdørene og opbyggede Altertavlen som en fast arkitektonisk Søjlestilling, der dannede Rammen for Udskæringerne. De første Tavler i hjemlig Høj-Renaissance blev formet som Portaler med Søjler af jonisk, korinthisk eller toskansk Orden, med Karyatider og Hermer og med Ornament, der i sidste Instans var laante fra Antikens Bygninger. Prædikestolens enkelte Fag fik en tilsvarende arkitektonisk Udformning, og som Dekorationselement blev Akantus-bladet erstattet af Kartouchen og Kassetteværket. I Felterne blev der malet Skriftsteder og Billeder eller anbragt Relieffer, især af bibelske Emner, men man kunde dog ogsaa i enkelte Tilfælde træffe en ganske afvigende Udsmykning. Foruden den allerede omtalte Fremstilling af en lutheransk Prædikant og hans Menighed, som findes paa Vindinge-Stolen, kan man anføre et Par andre Eksempler. Prædikestolen i Ringsted fra 1609 har i Storfelterne Relieffer dels af de fire Evangelister dels af de fire Elementer: Ilden, Jorden, Luften og Vandet, med latinske Underskrifter. Og Prædikestolen i Roholte fra 1599 har i to af Felterne Portrætter af Reformationens betydeligste Mænd. Det ene Billede skal efter Underskriften forestille »D Philip Melanthe«, det andet, som gengives her, endda selvste »Dotter Morten Luther«.

Høj-Renaissancen behersker Kirkeinventaret herhjemme fra o. 1585 til o. 1615 og er karakteriseret ved sin rolige Figurstil, Værkernes klare Opbygning og Leddeling, og Ornamentikkens nøje Overensstemmelse med de klassiske Forbilleder. En jonisk Søjle paa et dansk Træskærerarbejde fra o. 1600 er saaledes, for blot at nævne eet Træk, slet ikke nogen daarlig Prøve paa den Stil, hvis ypperste Repræsentanter ellers maa søges saa fjernt fra os baade i Tid og Sted.

Men fra o. 1615 begynder Sen-Renaissancen at sætte ind for derefter o. 1625—30 at udvikle sig til Bruskarokken, der har Herredømmet til o. 1660. Figurerne bliver stærkere bevæget baade i Stillingerne og i Ansigternes Minespil; de bliver drama-

Stolestader fra 1546 i Sigersted Kirke.

tiske og optræder, selvom de er anbragt i Rammeværket, som Tilskuere til og Deltagere i Hovedfelternes Fremstillinger. Ornamenterne skifter Karakter, bliver knudrede og bruske (deraf Navnet paa denne Stilperiode), Volutterne bliver skæve og forvredne, Søjleskafterne bliver snoede, Listerne bølgede og flammede, og samtidig med at Ornamentikken breder sig ud over Snitværkerne, mister disse deres oprindelige Struktur og Arkitekturen i dem sprænges og tilsløres. Den dekorative Virkning af Renaissance- og Barok-Inventaret blev yderligere fremhævet ved en broget Staffering med rigelig Anvendelse af Lasurer, d. v. s. Farver malet ovenpaa Guld- eller Sølvgrund.

I Christian den Fjerdes Dage skete altsaa den største Forandring med vore Kirkers indre Udsmykning. Indtil da havde man klaret sig med det katolske Inventar og forøget det med de absolut nødvendige Stykker, men nu kappedes Menighederne om at udstyre deres Gudshuse med rigt udskarne, farvepran-

*Prædikestolen fra 1579 i Haslev Kirke
med Adelsvaaben for Oluf Mouritsen Krognos
og Anna Hardenberg.*

Fra Hendrik Reineke stammer Sangerpulpiturerne (1586) og nogle Stolestader i Høj-Renaissance Stil, men den overvejende Part af det enestaaende velbevarede Stoleværk er fra 1620'erne, i begyndende Brusksbarok, og skyldes forskellige Billedsnidere. Den førende blandt dem var den unge Hans Holst, som ogsaa var Mester for Prædikestolen (udført 1619—23 og malet 1624) og som skilte sig saa godt fra dette Arbejde til sin Fødebys Kirke, at han blev kaldt til Hovedstaden og kom i de Højlærdes Tjeneste. I 1624 leverede han de endnu bevarede Prædikestole i Universitetets Kirker i Ganløse (Nordsjælland) og Sæby (ved Tissø) og paatog sig samme Aar at gøre en ny Altertavle til selve Vor Frue Kirke i København, men dette hans Hovedværk blev ødelagt ved Branden i 1728. Efter at han var flyttet bort fra Køge, synes der ikke i Byen at have været nogen, som man kunde betro den sidste Opgave: at forny Altertavlen, og man henvendte sig derfor til Holbækmesteren Lorentz Jørgensen. Paa ti Vogne blev de mange Dele ført fra Værkstedet til deres fremtidige Blivested og først efter at man havde

gende Altertavler, Prædikestole og Stoleværk. Saa vidt gik det, at Roskilde Landemode i 1598 maatte gribe ind og formane Præsterne og Kirkeværgerne til ikke at sætte Kirkerne i for store Udgifter ved disse Nyanskaffelser. Senere Tider har vel atter tyndet noget ud i Mængden af disse Træskærerarbejder, men stadig er det dog i de fleste Kirkerum Værkerne fra denne pragtfulde Tid, som giver Hovedakcenten. Stærkest fornemmer man Stemningen i Køge Kirke, der i en sjælden Grad har faaet Lov til at beholde sit overdaadige Inventar.

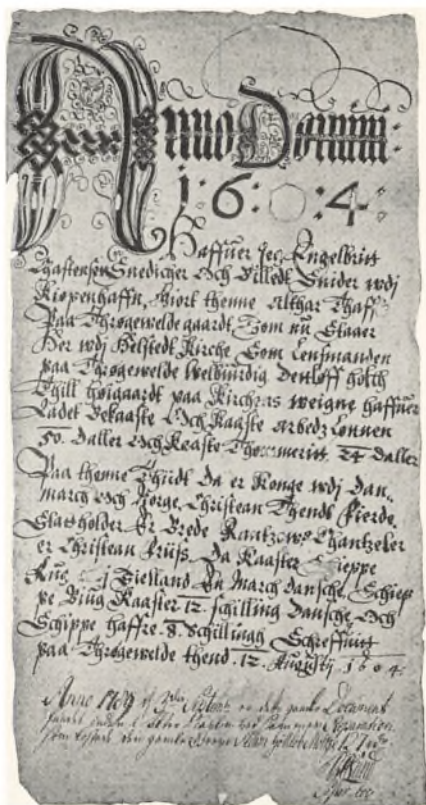
foretaget en Prøveopstilling i 1653, blev de samlet til den nuværende Helhed. Hvad selve Altertavlen kostede, synes ikke at være antegnet, men billig kan den ikke have været, naar man hører, at Stafferlingen alene blev betalt med 350 Daler plus 40 Daler i Drikkepenge, da Arbejdet var færdigt i Eftersommeren 1654.

Denne Del blev udført af en lokal Maler, Contrafejeren Bartholomæus Papropzki, efter Navnet at dømme en indvandret Polak, som første Gang nævnes i 1644, da han var Sergeant i Køge Borgervæbning, og som derefter var bosiddende i Byen til sin Død i Januar 1660.

Af Landsbykirkernes Inventar lader ogsaa adskilligt sig henføre til bestemte Værksteder og Mestre. Særlig godt afhjemlet er Altertavlen i Hellested Kirke paa Stevns. Paa et Blad Papir, som har været gemt inde i Tavlen, staar der nemlig (omskrevet til Nutids Dansk): »Anno 1604 haver jeg Engelbritt Chastensen, Snedker og Billedsnider udi Kjøbenhavn, gjort denne Altertavle paa Tryggevældegaard, som nu staar her udi Hellested Kirke, som Lensmanden paa Tryggevælde, velbyrdig Ditlev Holck til Højgaard paa Kirkens Vegne haver ladet bekoste, og kostede Arbejdslønnen 50 Daler og kostede Tømmeret 24 Daler. Paa denne Tid da er Konge udi Danmark og Norge Christian den Fjerde, Statholder er Brede Rantzow, Kansler er Christian Friis. Da koster en Skæppe Rug i Sjælland en Mark Dansk, en Skæppe Byg koster 12 Skilling Dansk og en Skæppe Havre 8 Skilling. Skrevet paa Tryggevælde den 12. August 1604«. Og senere er forneden paa samme Blad tilføjet: »Anno 1789 den 3. September er dette gamle Dokument fundet inden i Alter-

*Portræt af Morten Luther
paa Prædikestolen fra 1599 i Roholte Kirke.*

Dokument om Forsærdigelsen af Hellested Kirkes Allertavle i 1604.

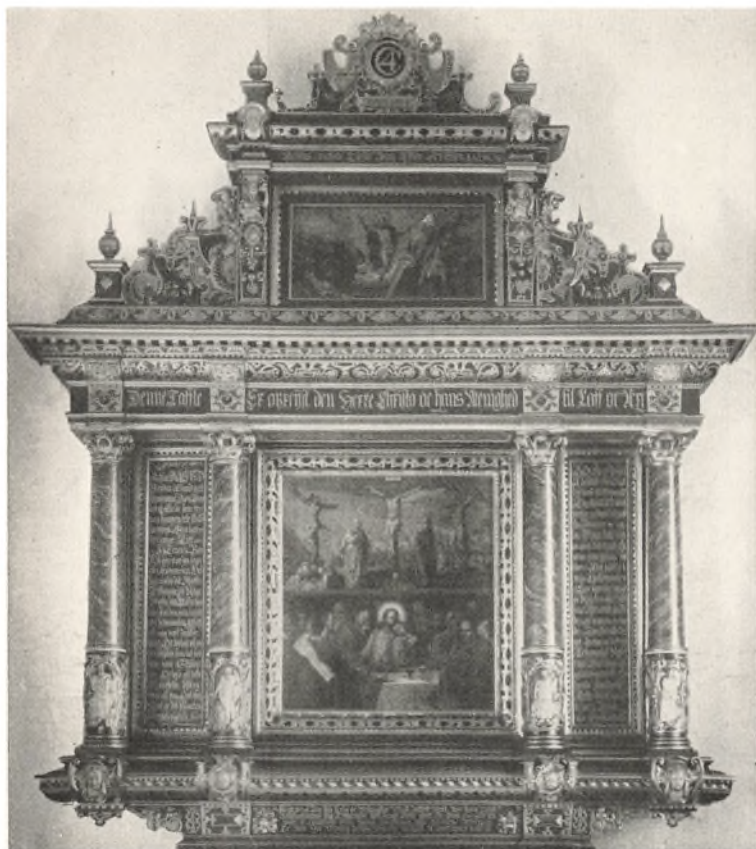
tavlen ved sammes Reparation, som kostede den gamle Greve Adam Gottlob Moltke 127 Rdl. B. C. Lund, Pastor Loci«. Tavlen selv bærer desuden nogle malede Indskrifter, som fortæller, at »Anno 1604, den Tid ærlig og velbyrdig Mand Ditlev Holck var Kgl. Majestæts Befalingsmand paa Trykgevælde, blev denne Tavle gjort og Anno 1610 er den malet og stafferet efter hans Forordning paa Kirkens Bekostning og var Hr. Morten Jensen Hedredsprovst og Sognepræst samme Tid«. Der er altsaa gaaget seks Aar, i hvilket Kirken har maattet samle de fornødne Midler til at lade Tavlen male. Til Mester Engelbert maa endvidere — udfra Stilsammenligning med dette sikre Arbejde — henføres en

Række Snitværker i andre af Stevns' Kirker.

Gennem Regnskaberne kan vi ogsaa i adskillige Tilfælde følge alle de Besværligheder og Udgifter, som den enkelte Kirke havde ved Fornyselsen af sit Inventar. Som Eksempel vælger vi Jyllinge, der for Aarene 1617 og 1618 giver særlig fyldige og værdifulde Oplysninger. De mange Aftaler, som de to Kirkeværgere maatte træffe med Haandværkerne i Anledning af de nye Inventarstykker, medførte et saadant ekstra Slid paa deres Fødtøj, at Kirken fandt det rimeligt i 1617 at forære dem hver et Par Sko til 3 Mark »for deres Umage paa Kirkens Vegne«.

Det begyndte med, at den ene Klokke var gaaget i Stykker og derfor maatte omstøbes, men da dette skulde ske hos Kgl. Maje-

Altartavlen i Hellested Kirke, af Engelbret Chastensen 1604.

stæts Kobbergæder i Helsingør, blev det en ret omstændelig Sag. Man maatte først have Klokken ned fra Taarnet og lod derfor lave en særlig Vinde til at hejse den ned med, og da man ikke havde det nødvendige Reb, maatte det lejes. Alle Sognemændene blev kaldt til Hjælp ved dette Arbejde og fik for 4 Mark Øl til Opmuntring og Styrkelse, men det har maaske ikke været nok, thi i hvert Fald gik Klokken nu helt itu og Stykkerne blev derefter læsset paa to Vogne og kørt til Helsingør. Her gik Arbejdet saa langsomt fra Haanden, at de Jyllinge Mænd blev utaalmodige og sendte et Bud, der kostede 2 Mark, op for at høre, om ikke deres Klokke snart var færdig. Først i 1618 kom den tilbage i sin nye Skikkelse — Omstøbningen alene kostede

150 Sletmark — og nu blev den kørt paa een Vogn, forspændt med fire Heste. Senere kom den atter paa Rejse, idet den i 1763 blev omstøbt af Kgl. Hofklokkestøber M. C. Troschell i København.

I 1618 fik Kirken ogsaa en ny Prædikestol til Erstatning for en ældre. Paa fem Vogne hentede man Stolen og Haandværkerne i Roskilde, og i syv Dage opstillede nu Mesteren og hans to Svende deres Arbejde i Kirken. Til Mad og Øl fik de hver 12 Skilling om Dagen, og da Værket var endt, fik Svendene yderligere 4 Mark i Drikkepenge, inden de blev agtet tilbage til Domkirkebyen. Denne Gang kunde de forøvrigt nøjes med to Vogne, og vi maa tænke os, at Mesteren kørte alene i den forreste, medens Svendene kom bagefter i den anden. Mester selv fik 400 Sletdaler for at gøre Prædikestolen »af sit eget Tømmer og paa sin egen Bekostning«, men det, der er det interessanteste ved denne Anskaffelse, er, at Stolen endnu staar i Kirken, og at Billedsniderens Navn er opført i Regnskabet. Med denne Viden er det nemlig muligt at samle en Række Arbejder omkring denne Kunstner og at følge hans Levnedsløb. Ganske vist var visse Træk af hans Virksomhed blevet stillet sammen, inden denne Oplysning dukkede op, men saalænge han endnu var navnløs, havde man kun kunnet betegne ham som »den fine Roskildemester«, forøvrigt en træffende Karakteristik af hans elegante Arbejde i Modsætning til andre samtidige, men grovere Skæringer. Brix Snedker i Roskilde var det Mesternavn, Jyllinge-Regnskabet havde bevaret, og da det først var blevet kendt, viste det sig, at han ogsaa var nævnt andre Steder. Hans fulde Navn var, saaledes som han selv underskriver sig: Brix Michgell, og Stavemaaden kunde tyde paa, at han var indvandret hertil fra Nordtyskland. I 1611—12 gjorde han sine Mesterstykker og blev optaget i Roskilde Snedkerlaug, og derefter havde han sit Værksted i denne By til 1627, der er det sidste Aar, hans Navn forekommer i Lensregnskaberne. Antagelig er han da afgaaet ved Døden kort efter. Hans Virksomhed omfatter mindst fjorten Prædikestole og tre Altertavler og omspænder i Tid Aarene 1618—26, i Sted Egnen omkring Roskilde. Hans Stil kendes navnlig i Figurbehandlingen, som har en Række karakteristiske Enkeltheder, men dertil viser han en rig Opfindsomhed i Kompositionen af Rammeværket omkring Storfelternes Relieffer. Selve Emnerne for disse sidste danner derimod en

fast Serie: Kristi Gravlægelse, Opstandelse, Himmelfart og Dommedag. I Skildringen af Den yderste Dag følger han det middelalderlige Skema, med Kristus tronende i Skyerne mellem Jomfru Maria og Johannes Døberen, og derunder Engle, som blæser i Basuner og kalder de døde op til Dommen. De fortabte trækkes af Djævlene ind i det opspærrede Helvedes-Gab, medens Engle fører de salige (med Eva som Forgrundsfigur) op til den evige Glæde. Men dertil lader han Figurerne paa Rammen omkring dette Relief tage Del i Handlingen. Foroven anbringer han Retfærdighedens Gudinde, med Sværd

*Felt af Prædikestolen i Skuldelev Kirke
af Brix Snedker.*

og Vægtskaal, men uden Bind for Øjnene, og flankerer hende af to Engle med Basuner, og de to »Karyatider« fremstiller han dels som en Engel ved de frelstes Side, dels som en Djævel, der med sin Fork geskæftigt hjælper til at genne de fordømte ind i Flammerne. I Ornamentikken begynder han med Høj-Renaissance Elementer, men i sine senere Arbejder gaar han over til Sen-Renaissancen og Bruskarokken. Flere Værker fra den følgende Tid i Roskilde-Egnen maa tilskrives hans Elever, men hans Indflydelse rækker videre, idet den betydeligste Billedskærer indenfor den jyske Bruskarok, Peder Jensen Kolding, maa have lært af ham.

Men Mester Brix var, som sagt, ikke den eneste Billedskærer i Roskilde i det andet og tredje Aarti af 1600'erne. Snedkerlaugets Protokol, Kirkeregnskaberne og de bevarede Arbejder ude i Kirkerne lader os knytte Navne og Værker sammen og gør det muligt for os af de mange Enkeltheder at udsondre visse Billedsnideres Produktion. Saaledes blev Anders Nielsen Hatt

optaget i Lauget samme Aar som Brix, fik allerede det næste Aar sin første Læredreng og oplærte derefter en Række Drengene »baade med Høvlen og at skære«, indtil han omkring 1625 forsvinder af Laugsbogen. Da hans Virksomhed heller ikke kan spores udover denne Tid, er han sikkert død. Hans Arbejder er ikke saa betydelige, hverken i Teknik eller Antal, som Brixes, men derfor ingenlunde at agte ringe, og han maa ogsaa i sin Samtid have været ganske anset, siden han er blevet benyttet af Domkapitlets Herrer ved Udsmykningen af deres Landsbykirker. Derved forklares det, at hans Værker foruden at findes i Oplandet ogsaa forekommer i Kirker, der ligger saa langt fra Roskilde som Fuirendal.

Medens Anders Nielsen utvivlsomt var en Hjemfødning, var en senere Billedskærer Caspar Løbbeke (Lybækker?) sikkert ligesom Brix en indvandret Nordtysker. Han blev optaget i Roskildelaug i 1638, levede endnu i 1672, og uddannede i den Tid adskillige Læredrengene, deriblandt to af sine egne Sønner. Hans Værker repræsenterer Bruskarokken og er for nogles Vedkommende ganske ejendommelige. I Roskilde Domkirke findes som bekendt et af de ypperste Kunstsmedarbejder, vi har: Gitterdørene foran Christian den Fjerdes Kapel med den selv-følede — men berettigede — Mestersignatur: »Caspar Fincke bin ich genant, dieser Arbeit bin ich bekant.«

Dette har Mester Løbbeke villet vise, at han — som ogsaa var en Caspar — kunde gøre lige saa godt i det Materiale, han arbejdede i, dengang han (1655) fik overdraget at udskære et Gitter for Trollernes Kapel i Domkirken.

Og saa tilfreds var man med dette hans Værk, at da man to Aar senere sluttede Kontrakt med ham om at lave den endnu bevarede Fontelukkelse til Sorø Kirke med gennembrudt Arbejde, skulde den være »efter den Manér, som udi Hr Niels Trolles Begravelse gjort er i Roskilde«. Og endelig i 1664 lod man ham lave et lignende Gitterværk for Kragernes Kapel i Domkirken.

Som Stiftets gejstlige Hovedby har Roskilde sikkert lige fra Middelalderen været Hjemsted for en Række af de Billedskærere og Snedkere, som — hvad enten vi nu kender deres Navne eller ej — lever videre i deres Værker ude i de midtsjællandske Kirker.

Men Roskilde var dog ikke den eneste By, hvor der boede

Altartavlen i Veterslev Kirke af Abel Schroder.

dygtige Billedsnidere. Næstved og Holbæk tæller ogsaa stærkt med og maa derfor nævnes her.

I Næstved herskede gennem et helt Aarhundrede (o. 1575—1675) en ualmindelig frodig Kunstnerslægt, hvis Arbejder vel navnlig findes i Sydsjælland, men som dog ogsaa har været virksom langt udenfor dens snævrere Hjemegn. Af Abel Schrøder den ældre, der døde i 1602, er saaledes Herskabsstolene fra 1586 i Grubbernes Sognekirke Kongsted, medens Prædikestolen i samme Kirke fra 1619 skyldtes hans Søn og Efterfølger Ejler Abelsen Schrøder (død i Slutningen af 1620'erne) og viser Udviklingen fra Høj-Renaissancen til Sen-Renaissancens Stilformer. Værkstedet fortsattes af Ejlers Broder, den navnkundige Abel Schrøder den yngre, der sikkert var født i 1602 efter Faderens Død og derfor opkaldt efter ham. Fra 1634 til 1676, da han døde, var Mester Abel Organist ved Sct. Mortens Kirke i sin Fødeby, men allerede fra 1627 véd vi, at han ogsaa med Dygtighed haandterede Billedskærerjernet. Ialt kendes der over et halvt Hundrede betydelige Værker af ham, deriblandt saa pompøse som Holmens Kirkes Altertavle (1661) og Prædikestol (1662), ja selv i sine sidste Aar udstrakte hans Virksomhed sig til norske Kirkers Udsmykning. Han fører Stilen videre til Bruskarokken og staar som den ypperste Repræsentant for denne Epoke, virtuost beherskende sin Teknik og bestandigt fornyende sig selv i Kompositionen af sine Arbejder. Indenfor vort Omraade findes der Prøver paa hans Kunst i Herregaardskirken Gunderslev og i den gamle Valfartskirke Ondløse, hvor Prædikestolen bærer hans Signatur.

Abel Schrøder har selv om sit »ærlige Haandværk« sagt, at »dem, som har haft mit Arbejde behov, har jeg gerne tjent dermed, saa jeg haaber ingen med Skel skal have derfor over mig at klage«, og man tør maaske genfinde denne hans beskedne Tjenstvillighed — som ikke bragte ham økonomiske Fordele — i den Omstændighed, at de færreste af hans Værker er signerede. Han kunde jo meget vel være dem bekendt, men han har altsaa ikke i Almindelighed ønsket at fremhæve sig selv, og naar han endelig forsyner et Arbejde med sit Kendingstegn, sker det uden Brask og Bram. Man skal se meget godt efter for at opdage hans Bomærke; det findes f. Ex. udskaaret som Ornament paa Bindet af en Bog, som en af Figurerne holder i Haanden, eller

Felt af Prædikestolen i Nørre Jernløse Kirke, et Arbejde af Lorentz Jørgensen 1679.

Slyngtraadene i en Frugtklase kan kunstfærdigt danne hans Forbogstaver.

En udtalt Modsætning til Mester Abel er hans Samtidige, Lorentz Jørgensen. De første kendte Arbejder af ham, fra 1644, findes paa Langeland, men de følgende Værker, fra 1645 og videre frem, staar i sjællandske Kirker, navnlig i Eggen omkring Holbæk. Forklaringen er ligetil, idet Lensmanden paa Tranekær, Kristoffer Urne, som havde bestilt de langelandske Arbejder, i 1645 blev forlenet med Dragsholm, og Lorentz Jørgensen er da flyttet med ham og har bosat sig i Holbæk. De sidste Værker fra hans Haand er dateret 1679 og han er antagelig død kort efter 1680 i Landsbyen Kvandløse, hvor han boede den sidste halve Snes Aar af sit Liv. Hans Virksomhed omfatter mindst tolv Prædikestole og fjorten Altertavler og tæller herimellem Størværker som Køge-Tavlen (1652—54), og i 1671, paa Abel Schrøders gamle Dage, gjorde han endog Indpas paa dennes Enemærker, idet han leverede Prædikestolen til Sct. Peders Kirke i Næstved. Med Selvfølelse kalder han sig i Indskrifterne paa sine Arbejder for »kunstrig Lorentz Billedhugger«, men trods sin fremragende tekniske Kunnen, viser han ingen synderlig Udvikling. Han er til det sidste stærkt afhængig af sin Læremester, Billedskæreren Hans Gudewerth i Eckernførde.

Efter den Kraftudfoldelse, som Christian den Fjerdes, tildels ogsaa Frederik den Tredjes Tid betegnede i vore Kirkers indre Udstyr, viser de følgende Aarhundreder sig paa dette Punkt mindre givende, ja ikke saa sjældent har de direkte forringet det overleverede ved uheldige Istandsættelser og tarvelige Nyanskaffelser. I de seneste Tider er Sansen for Kirkerummenes værdige Udsmykning dog atter vaagnet, og med Menighedernes økonomiske Selvstyre er Ansvarsfølelsen for det gamle Inventars Bevarelse taget til. Man har forstaaet — og ladet sin Forstaaelse give sig Udtryk i betydelige Ofre —, at det gamle Kirkeinventar foruden at tjene sin egentlige Opgave tillige er Vidnesbyrd om vigtige Epoker i vor Kunsthistorie og almindelige Kulturudvikling. Derfor vil ogsaa udensogns Folk, naar de kommer forbi en af vore gamle Kirker, kunne have Udbytte af at standse en Stund ved den. Skade kun, at det undertiden er saa besværligt at slippe ind.

GAMLE LANDBYGNINGER I ØST- OG MIDTSJÆLLAND

Af H. ZANGENBERG

MED rivende Hast forsvinder de gamle Gaarde med alle deres Oplysninger om vort Lands Kulturhistorie, og det er ikke for meget sagt, at det er en national Pligt at studere dem saa grundigt som muligt, inden det er for sent, en Pligt, som ikke kan opfyldes ved nogle faa Fagmænds Arbejde, men kun derved, at de mange yder deres Hjælp.

Saaledes skrev en Museumsmand i 1916, og et lignende Synspunkt var tidligere fremsat af to af Nationalmuseets Inspektører. Tiden har vidst at give d'Hrr. Ret i deres Synspunkt paa hele Udviklingen fra den Tid indtil nu. Ser man nøjere efter paa hele det Omraade, som her skal omtales og som indbefatter en meget lille Del af Egnen Nord for Holbæk, den sydligste Del af Horns Herred, og Nordsjælland fra Jyllinge til Herlev, der mod Vest begrænses af en Linie, som gaar over Tune—Sonnerup og i næsten lige Linie ned til Roholte, Syd for Faxø Ladeplads, vil man ikke nu kunne finde en eneste gammel Gaard fra Slutningen af 18. Aarhundrede eller Tiden fra før Udskiftningen. Disse Gaarde, hvis Kendemærke var den lave, hvide, ujævne Væg, snart med større eller mindre Buler og snart med forskellige Hulheder i Yderfladen, alt efter som Leret havde fæstet sig til Træværket i Muren, og hvor man ofte kun med Besvær kunde finde selve Bindingsværket under Hvidtekalken, naar da ikke Bindingsværket blev røbet af de gennemstukne Bjælkehoveder, som her og der kunde titte frem under Tagskægget (se Billedet af Kongsgaarden, Side 172). Derover hævdede sig saa Straataget eller maaske Rørtaget, grønt og mosgroet, og aller-

*Guardside af Gaarden fra St. Magleby Sogn
(Hollenderbyen paa Amager), Sokkelund Herred, Københavns Amt.*

HUGO MATHIESSEN FOT.

øverst blev Taget ligesom sammenholdt af de krydsstillede Kragetræer, hvis Opgave naturligvis kun var den at fastholde den løst paalagte Tagrygning af Halm, der dog ogsaa paa et endnu tidligere Tidspunkt har kunnet være af Græstørv paa sine Steder. En Modsætning hertil ser vi i gamle Gaarde paa Amager, hvor Stolperne og Træværket er trukket frem ved Overtjæring, og hvori Stuehuset viser et særligt Træk, som maaske kan være opstaaet tilfældigt, men som dog paafaldende minder om Dørgavlen ved Husene i det slesvigske Nordfrisland og de frisisk paavirkede Vesterhavsoer. Paa nogle af Gaardene paa Amager er nemlig opbygget en Kvist over Stuehusets Indgangsdør til Forstuen, og denne Kvist dækkes med et ret spidst Vinkeltag, saaledes som det ses paa Billedet af Gaarden i store Magleby paa Amager foroven. At de samme Dørkviste eller Dørgavle genfindes paa de i senere Tider opførte grundmurede Stuehuse synes at vise hen til, at det er en gammel Byggeskik man her har for sig, og som maaske er blevet indført paa Amager af Hollænderne, hvis Efterkommere traditionstro har fastholdt den, selv om man erstattede den gamle Tids Bindingsværk med den nyere Tids Grundmur.

Brugen af Grundmur paa Amager er imidlertid ikke saa gam-

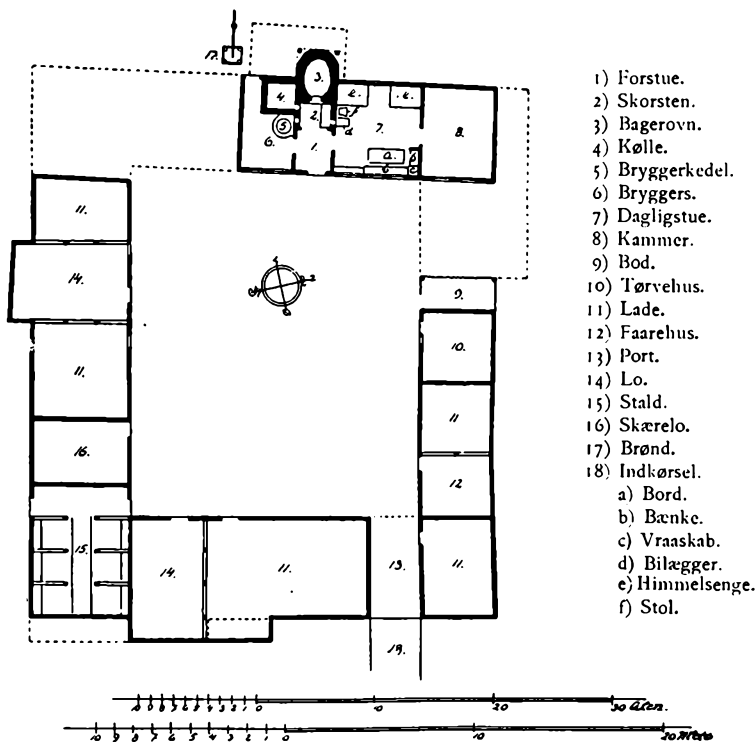
*Gaardside af en Gaard i St. Magleby Sogn,
Sokkelund Herred, Københavns Amt.*

HUGO MATHIESSEN FOT.

mel som andre Steder i Københavns Amt, hvor man allerede ved Udskiftningen i 1765—67 havde anvendt Grundmur f. Eks. ved 3 af de udflyttede Gaarde paa det Bernstorfske Gods, faa Kilometer Nord for det Omraade, som behandles i Artiklen her. Nogen Lighed mellem Amagers Gaarde og de almindelige gamle sjællandske Gaarde viser sig forøvrigt i det Ydre paa nogen anden Maade. Naar Amagergaarden har den høje Bræddeovergavl, som man ogsaa genfinder paa det store Omraade Vest for Amager, saa er dette sikkert kun en Gentagelse af Skikken fra den almindelige gamle sjællandske Gaard. Men ved denne sidstnævnte Gaard gik Bræddegavlens helt ned til det saakaldte *Vandbrædt*, der var anbragt paa, og skulde beskytte Gavlbjælken og Undergavlens mod Regnvandet fra Bræddeovergavlens. Bræddegavlens kom sikkert efter den dukkede Gavl (se Billedet af den dukkede Gavl fra Højelse, Side 173), som utvivlsomt er en af de ældste Former for den sjællandske Gavl. Dukkerne, der gerne var snoet af Ærtehalm, lagdes i Rækker oven paa hinanden ind mellem de lodrette Staver, der var anbragt i Gavl-tømmeret ligesom ved de lerklinede Vægge. Mellem hver tredje eller fjerde Lag af Dukkerne vandt man en Kæp om Staverne og bankede den fast ned over Dukkerne, hvorved disse blev liggende paa deres Plads.

Bindingsværket i den gamle sjællandske Gaard var meget beskedent, og mærkeligt nok har man selv i Skovegnene ikke kunnet skaffe sig det Egetømmer, som var den Træart, der var bedst egnet og mest nødvendig til Bindingsværk. Oftest har man maattet erstatte dette udmærkede Materiale med indført Fyr, ja hist og her endog med Bøg og El, hvad der naturligvis i høj Grad har nedsat de gamle Bygningers Evne til at modstaa Klimaet og Tidens ødelæggende Indflydelse. Har man endelig anvendt nyt Tømmer til Bindingsværket, har dette Tømmer ligesom ved en Gaard i 1709 i Faxe-Stevns Herred været bygget af »grønnt Thømmer aff Skofven«, som er blevet skaaret paa de 3 Sider af den saakaldte Langsav, der betjentes af to Savskærere. Naar man dertil føjer, at Bindingsværket i Gaardene paa det her omhandlede Omraade har været baade tømmerfattigt og at Tømmeret var spinkelt, er det let forstaaeligt, at der nu praktisk talt ikke findes flere af de gamle Gaarde fra hin Tid. Set fra et praktisk Synspunkt er der maaske ikke heller nogen Grund til at beklage dette, men i Betragtning af, at disse Gaarde egentlig var de sidste Udløbere af den Byggekultur, der begyndte med Oldtidshuset, som vi alle i den sidste Tid paa Nationalmuseet har vist en saare velfortjent Opmærksomhed, burde vi jo nok have bevaret nogle faa af de gamle sjællandske Gaarde fra Tiden før Udskiftningen paa deres oprindelige Pladser, saaledes at den Byggekultur, der kom til Syne i disse Bygninger, kunde have vist os de Fremskridt i Byggemaaden, der naturligvis er sket fra Jernalderen og til 1780erne, altsaa til Udskiftningens Begyndelse. Trods disse Bygningers beskedne og jævne Ydre, har man sikkert ogsaa mangt et Sted haft svært ved at forlige sig med at de forsvandt fra det sjællandske Landskab, og en Del af den ældre Generation har maaske følt det som et Savn, naar snart den ene og snart den anden af disse gamle, hvidkalkede og straatækte Gaarde jævnedes med Jorden. Stilfærdigt, uden at virke paatrængende over for sine Omgivelser, laa de nu der fra gammel Tid og sammen med dem forsvandt en Mængde historiske Oplysninger, uden at der har været nogen virkelig Forstaaelse af, hvad der ved disse Nedrivninger gik tabt. For at blive klar over paa hvilken Maade en saadan gammel firelænget Gaard var indrettet, anføres her en Synsforretning fra atten Hundrede og tyve, hvori Bygnings-Besigtelsen lyder saaledes:

1. Stuelængen bestaaende af 8 Fag og et Fag Lyde (Tilbygning til Siden af Huset, — her over Bagerovnen, —) bygget af Ege-Undertømmer nogle faa Stykker undtagne og Fyrre-Overtømmer undtagen en Sparre som er af Bøgetræe, klinede og murede Vægge, Straaetag, belagt i Rygning med Tørv, indrettet fra nordre Ende 2 Fag til et Kammer, deri 2 Fag Vinduer, det ene Fag i Træsprodser med Beslag; for Kammeret en rødmalet Dør med Beslag, 3 Fag til en Stue, heri 3 Fag Vinduer og et enkelt, og for Stuen en rødmalet Dør med Hængsler og Klinke-tøj, 1 Fag til Forstue, deri en muret Skorsteen og Bagerovn med Skuur, for Forstuen 2 Halvdøre med Beslag og den øverste med Laas og Nøgle, 2 Fag til Bryggerhuus deri en Jordkiølne (til at tørre Malt paa, bygget paa Jorden i Modsætning til dem, der indrettedes paa Loftet over Bryggerset) med Flager og for Bryggerhuset 2de Halvdøre med Beslag. Over dette Huus er

- 1) Forstue.
- 2) Skorsten.
- 3) Bagerovn.
- 4) Kølle.
- 5) Bryggerkedel.
- 6) Bryggers.
- 7) Dagligstue.
- 8) Kammer.
- 9) Bod.
- 10) Tørvehus.
- 11) Lade.
- 12) Faarehus.
- 13) Port.
- 14) Lo.
- 15) Stald.
- 16) Skærelø.
- 17) Brønd.
- 18) Indkørsel.
- a) Bord.
- b) Bænke.
- c) Vraaskab.
- d) Bilægger.
- e) Himmelsenge.
- f) Stol.

Grundplan af en Gaard i Sigerlev, Store Hedinge Landsogn, Stevns Herred i Præsto Amt.
Maalt i 1923 af H. Zangenberg.

*Gaardinterior af Kongsgaarden i Lejre,
Allerslev Sogn i Voldborg Herred, Københavns Amt.*

KR. HUDE FOT.

Loft — hvoraf over de 4 Fag er gammelt og brystfældigt. I den nordre Ende en klinet og i den søndre Ende en dukket Gavll (se Gavlen fra Højelse, Side 173). Denne Længde i nogenledens god Stand.

2. Den nordre Længde bestaaer af 6 Fag bygget af Fyrre Over- og Under-Tømmer, murede Vægge, Straaetag belagt i Rygningen med Kragetræer, indrettet fra Vestre Ende 2 Fag til Tørvehuus, der for en Dør med Beslag, 2 Fag til Lade, 2 Fag til Faarehuus der for en Dør med Beslag. I Vestre Ende var opsadt en Bod (her en Tilbygning med risflettede Sider og Halvtag over) og Østre Ende sammenbygget med Østre Længde. Denne Længde i maadelig Stand.

3. Den østre Længde bestaar af 11 Fag og 4 Fag Lude (Lyde), bygget af forskelligt Under- og Overtømmer, Straaetag, belagt i Bygningen med Kragetræer, klinede og murede Vægge, indrettet fra nordre Ende 2 Fag til Lade, der for en liden Dør med Beslag, 2 Fag til Portrum, der for Port og Laage med Beslag, 5 Fag til en Lade, 2 Fag til en Loe, der for 2 Halvdørre med Beslag, i nordre Ende en dugget (dukke) Gavll og i søndre Ende sammenbygget med Søndre Længde, denne Længde i maadelig Stand.

4. Den Søndre Længde bestaaende af 13 Fag og 2 Fag Lyde,

bygget af forskelligt Under- og Overtømmer, Straaetag, belagt i Rygningen med deels Tørv og deels Kragetræer, klinede og murede Vægge, indrettet fra østre Ende 4 Fag til Stald og deri 3 Hestebaase og 3de Qvægbaase, der for 2 Heeldøre med Beslag, 2 Fag til en Skiæreløe derfor 2 Halvdøre med Beslag, 3 Fag til en Lade 2 Fag til en Løe, der for 2 Halvdøre med Beslag, 2 Fag til Lade. I Vestre Ende en dugget Gavl og i Østre Ende en Skraægavl. Denne Længde i god Stand.

Det er en ganske udmærket Beskrivelse som

vi faar her af Gaarden i ældre Tid, men senere Tider har vidst ved Tilbygning at omdanne Gaarden saaledes, at man har stort Besvær med at kende den igen (se de punkterede Linier paa Grundplanen). Naar der i Synsforretningen omtales Fag forstås dermed Afstanden mellem to lodrette Stolper i Bindingsværket i samme Side. Somme Steder er Hovedindgangsdøren til Stuehuset markeret paa særlig Maade, undertiden ved en Inskription i Tømmerstykket lige over Dørkarmen, den saakaldte »Dørhammer«, som f. Eks. i en Gaard i Høje Taastrup, der lød saaledes:

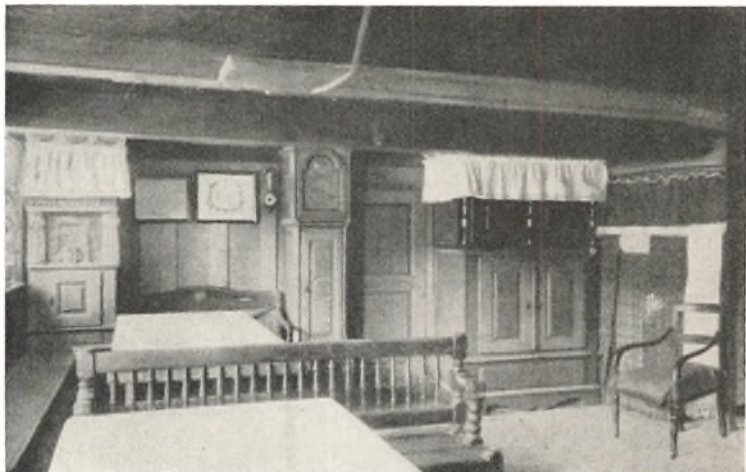
O GODE GUD VI BEDER DIG AT DU BEVARE DETTE
HUUS FRA ILD OG UVEIR FARE DIG TEL ÆRE OG OS
TEL GAVEN DET BEDER VI I IESU NAVN AMMEN
ANNO AARET 1843 ANDERS NILSSEN KIRSTEN
SØRENS DATTER.

CHR. AX. JENSEN FOT.

*Dukket Gavl fra et Hus i Højelse, Højelse Sogn,
Ramso Herred, Københavns Amt.*

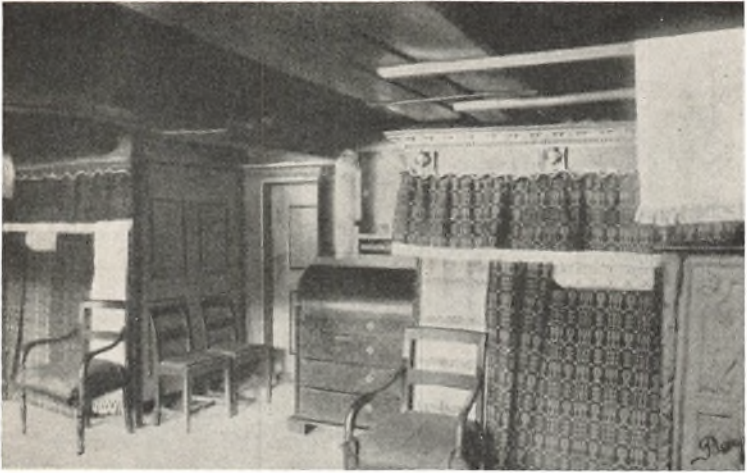
*Hedebostue i en Gaard i Karlslunde, Tune Herred,
Københavns Amt.*

S. BAY FOT.

Paa en lignende Dørhammer fra Egøje i Herfølge Sogn læstes ACH IESU TENCKE AL TID PAA OS TIL DET BEDSTE HSK KHS 1705 (her var et Skjold med Bomærke) DEN 28 JULIUS.

Paa nogle Gaarde var der undertiden bygget en lille Forstue, (det saakaldte Bislag) som vi f. Eks. ser det paa Billedet af Kongsgaarden i Lejre, paa andre Gaarde kunde der være tilbygget et Kammer til Bislaget og herover rejste sig en lodret Gavl, saaledes at et saadant Bislag blev til en hel Tilbygning paa Siden af Længen. Paa Grundplanen af Gaarden fra Sigerslev ser vi Sammenhængen mellem Ildstederne Køkkenarnen (2), Bagerovnen (3) og Køllen (4), en Ordning, der har været kendt paa Sjælland allerede i Midten af det 17. Aarhundrede, altsaa i 1650'erne. Senere synes Jernovnen i Stuen, og Bryggerkedlen i Bryggerset at være blevet tilføjet det samlede Komplex af Ildsteder, som indtil vor Tid var saa almindelige for den gamle sjællandske Gaard.

Paa hele det store Omraade som omfattes af denne Artikel vil vi se, at der er en stor Forskel naar vi kommer indendørs i Længerne og betragter selve Stuerne, idet Hedebøegnen har sin Form, Skovsboerne eller Stevnsbaggerne, — som de ogsaa kaldes, — og ligeledes Amagerne har derfra afvigende Former. Ved den gamle Hedebostue fandtes altid en Bænk langs hele

Hedebostue i en Gaard i Karlslunde, Tune Herred,
Københavns Amt.

S. BAY FOT.

Vinduesvæggen og mange Steder var denne Bænk delt saadan, at den øverste Del, nærmest Bordendebænken, var en almindelig fast Bænk, medens den nederste var en Gaasebænk. Hvad der imidlertid særprægede Hedebostuens Stue fremfor andre af vore Bondestuer, var de 2 Borde foran Bænkene, og imellem Bordene var »Foldebænken« anbragt. Det »øverste Bord« ved Bordendebænken var beregnet for Husfaderen og Gæsterne, naar der var kommet saadanne til Gaarden, og det »nederste Bord« var da udelukkende for Tyendet. Foldebænkens Rygstød kunde altsaa drejes saaledes, at Bænken kunde benyttes snart ved det øverste, og snart ved det nederste Bord. Til Hverdagsbrug var Husbondens Sæde paa Foldebænken ved Bordenden for det nederste Bord, og her som andre Steder spiste Husmoderen og Pigerne staaende, langs Bordets ene Side, medens Karlene, Husmanden og Drengen sad paa Langbænken foran Vinduet. Over Vinduerne ved Langbænken kunde der være anbragt en »Ræk« til Tallerkenerne, og disse Rækker kunde da ogsaa være udsmykkede, ja endog bære Inskription, som f. Eks. i en Gaard i Glostrup, hvori var indskaaret:

DIT HAAB TEL GUD DU ALTHI SETTE OG HAANEM
ALTHI HAR I HU SAA KAN DV VÆRE VIS OG
SEKKER DET GAAR ALTHI VÆL I DIT HUS

I Hjørnet mellem Lang- og Bordendebænken stod det saakaldte »*Stolpeskab*« (se Billedet), hvori Husbonden gemte sine fåa Dokumenter og Optegnelser. Paa den anden Side af Bordendebænken stod »*Klokken*« eller »*Sejerværket*«, der begyndte at vise sig i 1780erne i Bøndergaardenes Stuer, dog ikke straks som 8 Dages Uhr, men som Døgnuhre. Disses Art belyses af Skifteprotokollerne, som Eks. »et Stue Uhr af Træ med Messing Takker«, »og et Nørrenberg Træ Uhr med grønmalet futteral«.

Langs den anden Ydervæg i Stuen stod Himmelsengene. Foran disse kunde der være høje Skamler til at træde op paa, og Sengene var anbragt i hver sit Hjørne ved Tværvæggen. Pladsen imellem dem kunde være optaget af et Skab, og andre Steder kunde der staa en Dragkiste med et Vindue over, mellem den ene Himmelseng og ved Bilæggerovnen kunde der paa Tværvæggen mod Skorstenen staa en »*Hønseskab*«. Om Stuens øvrige Udstyr skal vi blot fæste os ved, at Gulvet var lerstampet, idet Bræddegulvene først omkring 1850erne vandt rigtig Indpas i Bondestuerne. Panelerne kunde være grønmaledede med røde Lister, Vinduer og Lofter mørkeblaa, og de ikke panelede Vægge var hvidkalkede. Paa Siden af Bjælkerne var anbragt Hylde, hvorpaa »*Siebøtterne*« (Mælkefadene) var stillet. Undertiden kunde der findes et Par Armstole og en af de saakaldte »*Pyramider*« eller »*Tavlet*«, en Slags trekantet Reol til Glas, Krus og Kopper m. m., var gerne anbragt paa Væggen ved Siden af Bilæggerovnen.

Ved festlige Lejligheder var Stuen særlig udsmykket med Tekstiler, syet i Hvidsøm, den saakaldte Hedebo-syning, som hører til noget af det skønneste af vort Lands kvindelige Husflid. Stolpeskabet prydedes med »*Skabsstumper*«, der blev bundet om Stolperne, og paa Skabets Gesims-lister anbragtes et »*Skabklæde*«. Under Tintallerkenene i Rækken over Bordendebænken kunde være anbragt et »*Panelklæde*«, og over Ovn anbragtes »*Knagdugen*« eller »*den dobbelte Knædug*«, som den ogsaa kaldtes.

Sengenes »*Omhang*« var vævede i smukke Drejls-mønstre i røde, grønne og blaa Farver, og ved den Hjørnestolpe af Sengen, som vendte ind mod Stuen, anbragtes det hvide udsyede »*Hængeklæde*« eller den enkelte »*Knædug*«, som den er bleven kaldt i nyere Tider. At Indretningen af Hedebo-stuen er gam-

*Øverstestue fra Fløng Møllegaard, Fløng Sogn,
Somme Herred, Københavns Amt.*

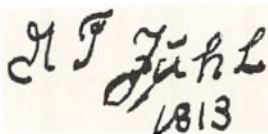
FOT. UBEKENDT

mel, ser man f. Eks. af et Skifte fra Egnen omkring Herløv, hvor Bohavet i Dagligstuen i 1648 beskrives saaledes: »Et vraaskab i stuen med 2 laase 15 dl. — 2 skiver, 2 slagbænke, kiste-bænk og andre bænke dør med 2 paneler 12 dl. — 1 jernovn 20 dl. — Nok en jernovn til Kristen Mikkelsens i Tibberup 15 dl. — Bænkeklæder og hynder i stuen 4 dl.«.

I Kraft af sine smukke Tekstiler var Hedeboestuen en af de skønneste og den mest festligt smykkede Stue i vore Bøndergaarde ved Højtiderne. Paa Side 174 og 175 ses en saadan Stue, hvor dog forskellige Dele af Bohavet tilhører en nyere Tid. Naturligvis ses i Hedeboegnen flere af de Rum, som vi genfinder ved andre Gaarde, f. Eks. ved den tidligere omtalte Gaard i Sigerslev. Skorstensrummet er det Rum, vi kalder »Stegerset«, og udenfor dette ligger Bryggerset. Paa den anden Side af Dagligstuen kommer derefter undertiden et saakaldt »Mellemkammer«, og udenfor dette »Øverstestuen«, hvori der kunde være en Himmelseng og jernbundne Kister, men undertiden dog ogsaa andre Møbler, saasom Skabe, Dragkister og maaske en Slagbænk. Øverstestuen kunde ligesom Dagligstuen ogsaa være panelklædt, men denne Skik er dog sikkert ret sen

og er næppe indført i Bøndergaardene førend efter 1800 Tallet (se Billedet af Øverstestuen fra Fløng, Side 177).

Vender vi os nu fra Hedeboegnen mod Gaardene paa Amager, vil vi baade se Lighed og Forskel. Den Gaard, som vi ser paa Billedet Side 168, stammer fra selve Store Magleby og synes ikke at være meget ældre end fra 1813, idet en Inskription i en Dørhammer i Østlængen lyder saaledes:

H. J. F. L.
1813

Der hører dog, til Trods for den sene Opførelse, vistnok ogsaa af Stuelængen, en Del karakteristiske Træk, som er saa typiske for Amagergaardene. Yderst mod Øst findes her en Stue, som tidligere menes at have været Sovekammer, derefter kommer det Rum, som sikkert oprindeligt har været den daglige Stue, med Vinduer i Ydervæggene mod Gaard og Have, derefter følger Forstuen med bagved liggende Køkken, og ved Siden heraf et Mellemkammer med Nedgang til Kælderen under et Par skraatliggende Lemme, og derefter ligger yderst i Længen: Storstuen eller »op paa Kælderen«, som den almindeligt kaldtes. Denne Grundplan har, hvad Stuehuset angaar, adskillig Lighed med den gamle Gaard, der benyttes som Museum i samme By, men her kommer yderst et Bryggers, derefter følger Forstue og Køkken, og ved Siden af disse to Rum ligger Dagligstuen paa 3 Fag, gaaende fra Ydervæg til Ydervæg. Dernæst Mellemkammeret med sin Kældernedgang, som før omtalt, dog fraskilt et Spisekammer, og endelig Øverstestuen, altsaa »op paa Kælderen«. Ved denne Gaard er der dog sket en Tilføjelse, idet der i en Udbygning mod Havesiden er indrettet en Aftægtsstue med vedliggende Spisekammer. Gaardene i Høllænderbyen paa Amager var som Regel meget ens indrettede, og Storstuen paa Amager havde som oftest en Dør midt i Gavlen, og en saadan ses paa Billedet af den Stue, som Amageren Jan Wybrandtsen skænkede Dansk Folkemuseum (den ses paa Billedet Side 179). Hvad der her lægges Mærke til, er det overordentlige fine Snedkerarbejde ved saavel Døre som Paneler, hvori Fyldingerne er indlagt med fremmede Træsorter i Stjerner og Rosetter. Det viste Billede af denne Stue giver desværre

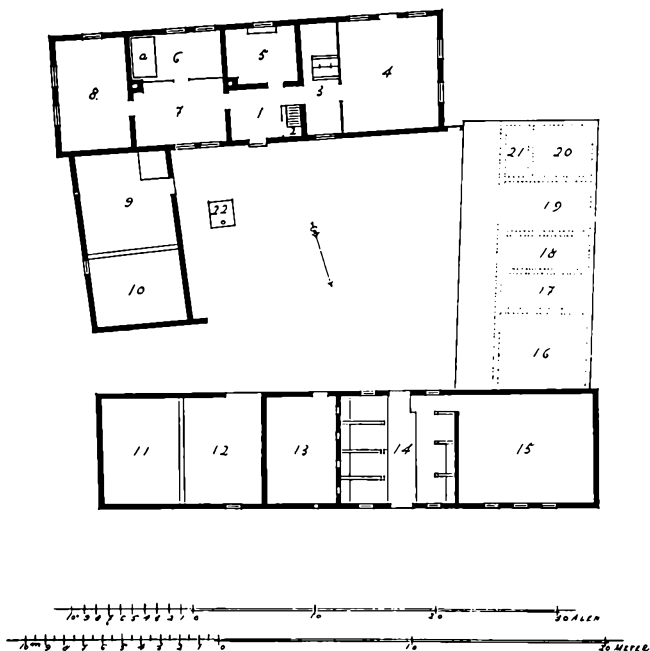
FOT. UBEKENDT

*Jan Wybrandtsens Stue i St. Magleby paa Amager,
som den var opstillet i det gamle Folkemuseum, da dette fandtes paa Vesterbrogade.*

ikke noget korrekt Indtryk af en saadan Øverstestue, men Grunden hertil maa søges i de trange Forhold, hvori Folkemuseet i sin Tid arbejdede. Yderligere maa hertil føjes, at i selve Dagligstuen var Væggen om Bilæggerovnen næsten altid beklædt med glaserede Fliser, hollandske Tegels, med bibelske eller andre Billedfremstillinger.

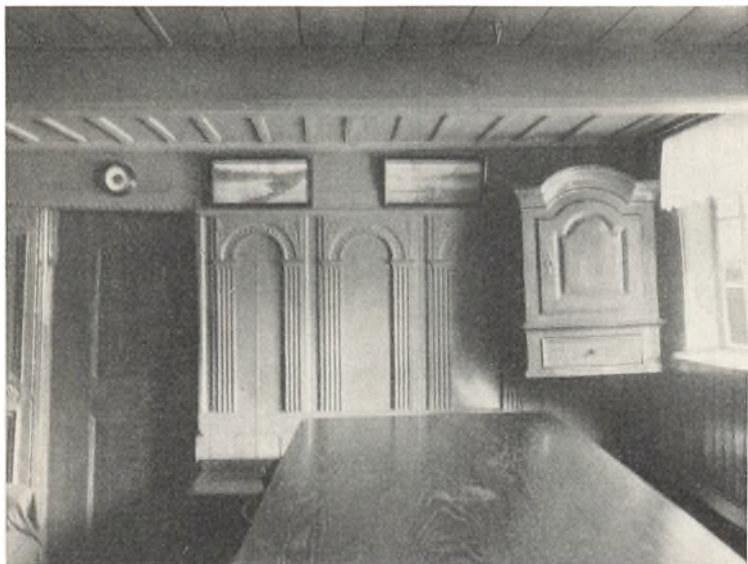
Hvis man rigtigt lægger Mærke til de gamle Amagergaarde, vil man overalt finde de to Rækker tjærede Sidebaand og de lodrette Stolper for hvert Fag. Kommer man længere ned, Syd paa Vest for Amager i det her beskrevne store Omraade, vil man ved Gaarde, især omkring Midtsjælland, se, at visse af Længerne er opførte af stampet Ler (det saakaldte Pisé eller Wällerwänd), hvilke Vægge kunde være af en Alens Tykkelse og af 3 Alens Højde. Det var en Byggeskik, som her og dér forsøgte i Udskiftningstiden i den Tro, at det skulde være billigere end Bindingsværket, men naturligvis viste sig at være meget dyrere end dette.

Forresten er det mærkeligt saa faa Rum i Beboelsen, man har kunnet nøjes med, naar man kommer ned i Sydsjælland og i Skovboegnen (Stevns). Saaledes var f. Eks. et Hus i Sjolte ved Bredeshave, der tidligere var Møllehus, i 1792 i Følge en Synsforretning bygget af »7 Fag Bindingsværk meest af Egestolper og Løsholter, Bjælker af Fyhr, Leidestkr. af ask og fyhr, Sparrer af Ask og bøg, samt lægter af fyhr og Elle, 2de Riisgavle og klinede Vægge og Halmtag. — I denne Bygning er trende Fag indrettet til Stue, et fag til Kiøcken, to fag til Loe og Stald og et til Faarehus, desuden en Skorsteen og Bagerovn, aldt for-

Grundplan af en Gaard fra St. Magleby Sogn (Hollænderbyen paa Amager), Sokkelund Herred, Københavns Amt. Maalt i 1932 af A. Ludvigsen og H. Zangenberg. (Se Tekst S. 178.)

- 1) Forstue. 2) Trappe. 3) Mellemstue. 4) Storstuen („op paa Kælderens“). 5) Køkken. 6) og 7) Oprindelig den daglige Stue, med Vinduer mod Gaarden og Haven. 8) Sovekammer (tidligere?). 9) Lo. 10) Nuv. Følhus, der op til grænser Gadeporten. 11) og 12) Lader. 13) Tærskelo. 14) Stald. 15) Lade. 16) Vognport. 17) Høns. 18) Karlekammer. 19) Brændehus. 20) Svinehus. 21) Sandhus. 22) Brønd.

*Stue (Dagligstuepanel) fra en Gaard i Pebringe,
Karise Sogn, Fakse Herred, Præstø Amt.*

H ZANGENBERG FOT.

synet med fornødne Dørre og Vinduer, og Loft over tre fag...« Bemærkelsesværdigt er det sidste, at der kun er Loft over 3 Fag, rimeligvis over Stuen, baade Køkken, Lo og Stald har altsaa savnet dette. I Almindelighed var dog Gaardene adskilligt større, som vi allerede har set det ved Gaarden fra Sigerslev (se Grundplanen, Side 171), men det er, som om Stevnsboen eller de saakaldte Stevnsbagger har yndet Udbygninger paa deres Længer i højere Grad end Hedeboerne har gjort det.

Man ser vel ikke dette straks, naar man kommer over Køge Aa, som danner Skellet mellem Hedebo- og Skovboegnen, ligesom Skovbostuen naturligvis ikke straks viser sig i Gaardene. Den gamle Skovbo- eller Stevnsstue afveg ikke saa meget fra den almindelig kendte Bondestue, Væggene var som Regel panelklædte, i hvert Fald paa de 3 af Væggene, og langs Bænken foran Vinduerne stod Bordet, altsaa i Krogen mellem Vinduesbænken og Bordendepanelet. Bordendepanelet kunde være udstyret paa forskellig Maade, det der er vist paa Billedet foroven stammer fra den Gaard, som Frilandsmuseet i Lyngby har erhvervet, og viser et meget rigt udskaaet Panel fra Renaissance-tiden, og som vel nok ikke oprindeligt har været be-

H. ZANGENBERG FOT. 1910

*Stueløngen i Gaarden i Maarso,
Hagested Sogn, Tusse Herred, Holbæk Amt.*

stemt for denne Stue, men i senere Tider er kommet andet Steds fra og blevet opsat og tilpasset hertil. Selvfølgelig savnede Stevnsstuen ikke sit »Seirverck« (Stueuhr), der kappedes med Ovnens om at være det dyreste Stykke Bohave i Bondens Stue.

Vinduerne i Gaardene var for det meste blyindfattede, men i nyere Tid erstattedes de med Rammer med Træsprodser (engelske Vinduer). I tidligere Tider malede man Vindueskarmene røde og Rammerne blaa, og kun een Ramme i hver Stue kunde lukkes op ifølge et Paabud fra 1830, hvor det blev paalagt Præsterne at tilse, at dette Paabud blev overholdt.

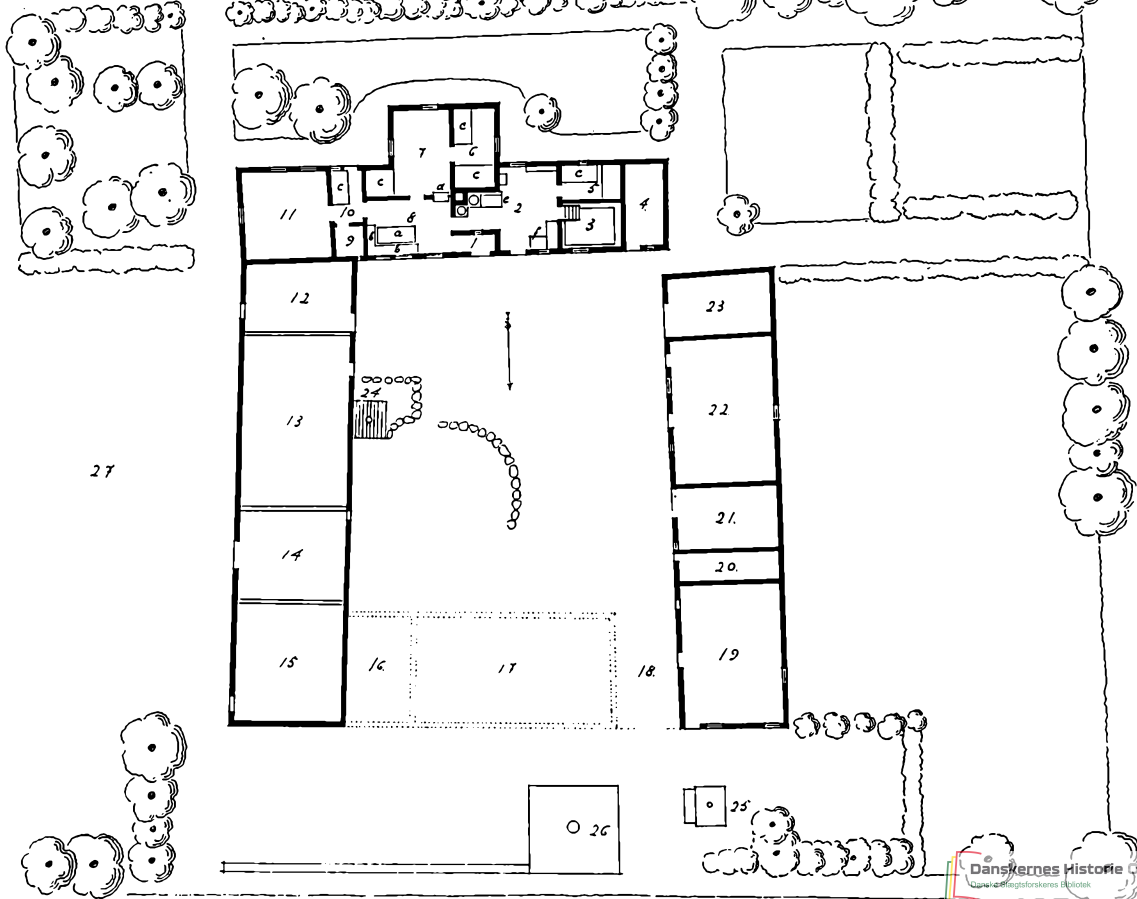
Vi har tidligere beskæftiget os med Grundplanerne i Gaardene, især dem fra Østsjælland, vi vil nu se paa, hvorledes en Grundplan af en Gaard fra den nordligste Del af det her omtalte Omraade er indrettet, nemlig »Storgaarden« i Maarsø By i Hagested Sogn. Af den gamle Gaard findes nu kun 3 af Længerne, ganske vist i omdannet Stand, og den 4de Længe, Nordlængen, er helt ny ombygget, men det er dog muligt ved den Undersøgelse, som Forfatteren af denne Artikel foretog for Folkemuseet i 1918, at danne sig et Begreb om, hvorledes Gaarden tidligere har set ud. Stuehuset, som er den nordligste Længe, stam-

Grundplan af en Gaard
i Maarso, Hagedsted Sogn,
Tusse Herred, Holbæk Amt.
Maalt i 1918 af H. Zangen-
berg. Til Stuehuset senere
bygget et Korshus, som ses
paa Tegningen.

1) Forstue. 2) Køkken. 3) Kælder.
4) Brændselsrum. 5) Rum med
Sengesteder (Pigekammer)? 8)
Dagligstue. 9) Spisekammer.
10) Kammer med Dør til Haven.
11) Øverstestue. a) Bord. b) Bæn-
ke. c) Sengeesteder. d) Bilægger-
ovn. f) Vask.

Mellem Stuen og Vestlængen
ses Kætten.

12) Lade. 13) Lade. 14) Lo.
15) Lade. 16) Foderlo. 17) Ko-
stald. 18) Port. 19) Hestestald, un-
dertiden med Indsidderbeboelse
yderst i Enden af Længen. 20)
Selekammer. 21) Faarehus. 22)
Svinestald. 23) Vognport. 24)
Brønd. 25) Brønd. 26) Ajlebe-
holdermed vedliggende Mødding.
27) Tidl. Stakkehave.

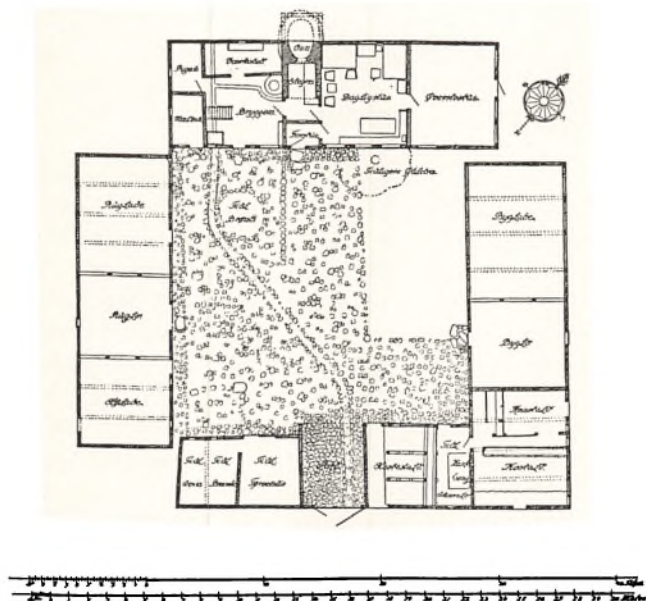

mer sikkert fra Midten af 1700 Tallet, og Østlængen er vistnok ligesaa gammel. Nordlængen blev nedrevet og genopført i 1912. Til Stuelængen er nu bygget en Korsstue, som ikke oprindelig har været der, hvori er indrettet en Stue og et Sovekammer, som har frataget en god Del af de oprindelige Rum i Stuehuset. Dette sidste er iøvrigt inddelt saaledes, at der yderst mod Øst ligger en »Øverstestue« paa 3 Fag med 2 Vinduer i Syd og et i Gavlen mod Øst. Op til Storstuen ligger et Spisekammer og et Kammer med Dør ud til Haven, dernæst kommer Dagligstuen med Bordet langs med Vinduesbænken under Vinduerne ud til Gaarden, og dette har sikkert oprindeligt været en Stue gennemgaaende fra Ydervæg til Ydervæg, og med Gulv af Egeklodser. Op til Dagligstuen ligger Køkkenet, ogsaa paa 3 Fag, og sikkert oprindeligt, ligesom Dagligstuen, gaaende fra Væg til Væg, men fraskilt en Forstue, hvis Dør i Nordvæggen vender ud til Gaarden. Her op til ligger mod Nord en Kælder med bagved liggende Rum, øjensynlig med Sengesteder, en Stue, som maaske har været brugt til Pigekammer i ældre Tid. Rummet alleryderst i Længen, mod Vest, har sikkert været brugt som Brændselsrum. Mellem Stue- og Vestlængen er der en snæver Passage paa ca. 1,25 m's Bredde, der ofte kunde være lukket med en Laage, den saakaldte »Kætlaage«. Vestlængen fra Nord til Syd var saaledes indrettet, at der nærmest Stuelængen fandtes en Vognport (nu Huggehus) paa 2 Fag, dør op til laa en Svinestald paa 5 Fag (ligesom nu), og derefter fulgte Faarehus og Selekammer. Saa kom yderst mod Nord en Hestestald, og i Enden af Længen var ofte paa Egnen indrettet en Beboelse til en »Indsider«. Boligen bestod af Stue, og et Køkken i eet Fag. Den gamle Nordlænge var indrettet saaledes, at der mod Vest var en Port paa 2 Fag, derefter en Kostald paa 5—6 Fag, og en Foderlo paa 2 Fag nærmest Østlængen. Denne sidste, altsaa Østlængen, var indrettet som Ladelænge med 4 Fag mod Nord, derefter 3 Fag Lo, 6 Fag Lade og øverst oppe mod Stuelængen 4 Fag Lade. Mod Vest laa den tidligere Stakkehave. Iøvrigt fremgaar Gaardens almindelige Omgivelser af Tegningen. Rundkreds i Gaarden viser hen til, at der tidligere har været en Hestegang. Og Tegningen giver iøvrigt et fortrinligt Billede af, hvor hyggelig en saadan gammel sjællandsk Gaard kunde være i sit Anlæg.

Vender vi os fra Gaarden i Maarsø og ser paa en anden

Gaard fra det omtalte Omraade, maa det blive den Gaard, som indtil 1926 laa paa Gevninge Bymark og hørte til Lindholm Gods, der skænkede Gaarden til Frilandsmuseet ved Lyngby. Den blev ved Udskiftningen i 1787—88 flyttet ud fra Gevninge By, og undergik ved Udflytningen i hvert Fald een væsentlig Forandring, idet Stuelængen tidligere synes at have haft Bislag — efter Tømmeret i Ydervæggen at dømme — men dette blev ikke genopført ved Udflytningen. Gaarden er firelænget, og baade Stuelængen og den ene Ladelænge er fritliggende, men de to andre, der baade er Lade- og Staldlænger, er sammenbyggede. Gaarden er her undtagelsesvis drejet en kvart Omdrejning, saaledes at Stuehusgavlene vender mod Nordøst og Sydvest. I 1836 foretoges den første Brandtaksation, og da der gennem denne faas et godt Billede af Gaardens Bygninger, gives den her :

A. Stuehuset, Øster, 10 Fag, 9 Alen dyb, Ege Bindingsværk, klinede Vægge og Straaetag, Loft over alt, indrettet til Stue, Kammer, Kiøkken og Bryggers, 250 rdl.

Grundplan af en Gaard ved Lindholm i Gevninge Sogn, Voldborg Herred.
Maalt i 1926 af H. Zangenberg.

B. Den søndre Længde, 11 Fag, 9 Alen dyb, af Blandings Tømmer, indrettet til Loe, Lade og Stald, 160 rdl.

C. En vestre Længde, 9 Fag, 8 Alen dyb, af samme Materiale, men meget daarlig, til forskelligt Brug, 40 rdl.

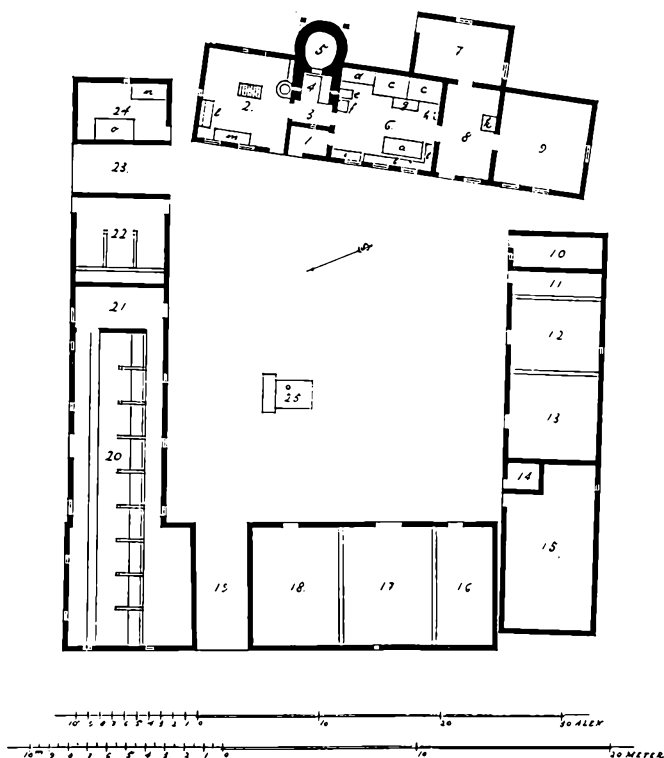
D. En nordre Længde, indrettet til Loe og Lade, 120 rdl.
Tilsammen 570 rdl.

Forsvarlig indrettet mod Ildsvaade og ey forhen forsikret.

Indtil 1854 synes der ikke at have været foretaget nogen Ændring af Gaarden, men i 1866—68 er der ombygget noget paa Stuelængen, idet der er blevet indsat Paneler i Dagligstuen og Øverstestuen er blevet tilføjet et Fag, saa den nu blev 3 Fag stor. Mærkeligt ved Gaarden var dette, at den var Fæstegaard indtil 1926, og det turde vel være den sidste Fæsteafløsning, der blev foretaget i Danmark, da den af Brugeren samme Aar afleveredes til Ejeren. Iøvrigt ses Gaardens Inddeling og Indretning af selve Opmaalingen, som blev foretaget af Forfatteren af nærværende Afhandling, og den vakte en ret betydelig Opsigt, da den ifjor ved den store Udstilling paa Bellahøj blev genopstillet, som den fandtes nede paa Lindholms Marker. Naturligvis var det ikke muligt paa Bellahøj at give Gaarden de samme Omgivelser som den havde, da den laa ved Lindholm, ligesom ogsaa Brolægningen savnedes, ligeledes Møddingen, der laa Vest for Gaarden i betænkelig Nærhed af det Vandhul, der i seneste Tider erstattede den gamle Brønd i Gaarden.

Drager vi længere Syd paa i Omraadet og ser paa Gaardene der, standser vi ved Fogedgaarden i Lellinge, utvivlsomt en meget gammel Gaard. Langs med Landevejen er der et stensat Hegn, der er sat omkring Møddingen, som er ret bred og lang, idet den naar fra Hegnet og indtil Længens Ydervæg og langs Gærdet, helt hen til Indkørselen. En mægtig Møddingplads, som man altsaa maatte passere, førend man kom til Gaardens Port og derfra ind paa Gaardspladsen. De to af Længerne, Staldlængen langs Gaden og en Ladelænge langs Vestsiden, der var temmelig bred, var sammenbyggede, men dog adskilte ved en »Tofteport«. Stuelængen, altsaa den østlige Længe, var fritliggende ligesom Sydlængen, hvilken sidste ogsaa var indrettet som Ladelænge. Den egentlige Indgangsdør førte ind i Forstuen, der laa i Skorstensfaget, og herfra kom man ind i selve Dagligstuen. Vinduesvæggen var optaget af en Gaasebænk nærmest Indgangsdøren, og langs de øvrige 2 Vinduer og Bord-

endebænken stod en Langbænk, uden at der dog fandtes noget »Vraaskab«. Mellem Lang- og Bordendebænken foran Vinduesbænken og langs denne, stod et Bord, og man mærker herpaa allerede at være kommet fra Hedebo- til Skovboegnen. Op til Bordendebænken fandtes en Dør og ved Siden af denne et Uhr. Ved Væggen modsat Vinduerne stod to Himmelsenge med Gavlene imod hinanden, uden Mellemrum mellem Sengene, og derefter stod en Kiste. Ved Skorstensvæggen var anbragt en Bilæggerovn og ved Siden af denne, lige indenfor Indgangsdøren, stod en Stol, hvorpaa den Vejfarende kunde sætte sig, naar han kom

Grundplan af en Gaard i Lellinge, Bjæverskov Herred, Præsto Amt.
Maalt i 1924 og 1926 af H. Zauggenberg.

1) Forstue 2) Bryggers. 3) Gang. 4) Skorsten. 5) Bagerovn. 6) Dagligstue. 7) Udbygning. 8) Mellemstue. 9) Øverstestue. 10) og 11) Brænde og Tørv? 12) og 13) Lade. 14) Høns. 15) Lo og Lade. 16) Lade. 17) Lo. 18) Lade. 19) Port. 20) Stald. 21) Skærelø. 22) Hestestald (3 Heste). 23) Indkørselsport fra Gaden. 24) Karlekammer. 25) Pumpe og Vandingsstrug.

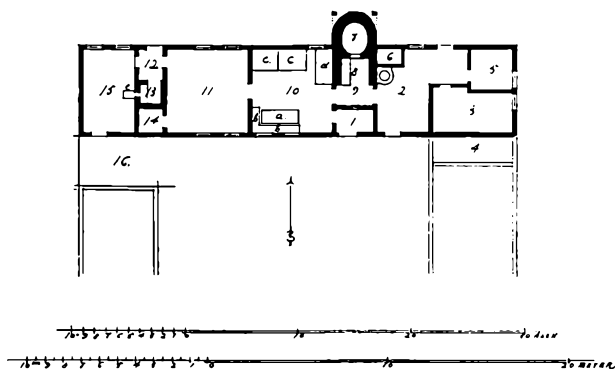
paa Besøg og ikke hørte Egnen til. Skorstenen og Skorstensrummet var indrettet, som man almindeligvis finder dette ved de gamle Bøndergaarde, og heller ikke her var der, som det undertiden kunde være Tilfældet, nogen Pynt eller Udsmykning paa »Skorstenshammeren«, d. v. s. det Stykke Træ, der bar Skorstensmuren fra Loftet og op til Skorstenspiben. Bagerovnen stak som sædvanlig sin runde Hvælving udenfor Ydervæggen, og paa den anden Side Skorstenen laa Bryggerset med indmuret Bryggerkedel, Trappeopgang til Loftet omtrent midt i Rummet, og en Udgangsdør ved Siden af de 2 Vinduer ud mod Gaardspladsen. Længen var ret bred, nærmest $3\frac{1}{2}$ Fag, og desuden var der til Mellestuen mod Haven bygget en ret stor Udbygning, som muligvis i sin Tid har været brugt til Gæstekammer eller maaske til Økonomi. Op til Dagligstuen var altsaa Mellemkammeret med Dør ind til Udbygningen og med et Vindue og en Dør ud mod Gaardspladsen. Herfra var der Forbindelse med en Dør til Øverstestuen, der havde to Vinduer ud mod det aabne Rum, »Kættten«, mellem de to Længer: Stuelængen og Sydlængen.

Sydlængen, der som tidligere nævnt ogsaa var fritliggende, var inddelt fra Øst med 2 Fag, muligt anvendt til Brænde og Tørv, derefter fulgte en mindre Lade paa $2\frac{1}{2}$ Fag med en »Glug« imod Syd, derefter endnu en Lade af samme Længde som Ladens Bredder, og derefter en Lo paa 3 Fag og en Lade af samme Størrelse. I Kættten, mellem denne og Vestlængen, fandtes ingen Aabninger, og selve Vestlængen var Gaardens bredeste, nemlig ca. 4 Meter. De første af Rummene var indrettede til Lade, Lo og Lade. Begge Laderne havde Døre ud mod Gaardspladsen, Loen derimod en Lem i den vestlige Side. Op til disse Rum laa en Port paa to Fag og derefter kom en meget stor Kostald fordelt baade paa Vestlængen og Nordlængen. Op mod Kostalden var der en Skærelø, og derefter en Hestestald for 3 Heste. Denne Stald var anbragt op mod Porten, og paa den anden Side af denne Port (Indkørselsporten) laa Karlekammeret. En meget stor Have laa op til Gaarden mod Syd og heri fandtes en ret sjælden Beplantning, deriblandt en mægtig høj og kraftig Buksbumhæk, der førte fra Midten af Øverstestuens Gavl mod Syd. I Havens Sydvesthjørne laa en gammel Vognbod, saaledes som man almindeligt finder disse ved gamle Gaarde, overdækket med en Halmdyng. Halmdyngen

var ikke saa sjældent den Havre, som skulde bruges til næste Aars Saasæd, som var sat i Stak herpaa.

Den sidste Form for Længer som her skal omtales er den saakaldte »Ravnegaard« i Thybjerg, og det er endog kun Stuehuset, vi skal se lidt nøjere paa. I den tilgrænsende Sidelænge mod Vest er indrettet en Port og i Længens vestlige Ende findes formodentlig en Aftægtsstue paa 2 Fag med vedliggende Køkken og Skorsten. Derefter følger en 3 Fags Øverstestue med Vinduer mod Nord og Syd. (Sydsiden er Gaardspladsen), og derefter følger Dagligstuen med Vinkelbænk og Bordet parallelt med 2 Vinduer ud mod Gaardspladsen. Selve Bordendepanelet havde 3 pragtfulde udskaarne og tidligere bemalede Fyldninger, derefter fulgte Døren op til Øverstestuen, og langs Væggen mod Nord, modsat Vinduesvæggen stod 2 sammensatte Himmelsenge. Op mod disse var et Vindue i Nordvæggen, og langs Skorstensvæggen, der var Tværvæg, var anbragt en Slagbænk. Paa Siden af Slagbænken, altsaa Dagligstuens Skorstens-Væg, var anbragt 2 Døre, hvoraf den ene førte ud til selve Skorstenen med tilbygget Bagerovn og Kølle, samt indmuret Bryggerkedel, og den anden førte ud til en Forstue med Vindue ind imod Skorstensrummet og Indgangsdøren ud mod Gaardspladsen. Derefter fulgte et Bryggers paa 2 Fag med

Grundplan af en Gaard, udflyttet fra Thybjerglille, Thybjerg Sogn, Præsto Amt.
Maalt i 1921 af H. Zangenberg.

- 1) Forstue til Gaarden. 2) Bryggers. 3) Pigekammer. 4) Hønsesus. 5) Kælder, 6) Malkølle. 7) Bagerovn. 8) Skorsten. 9) Gennemgang til Bryggerset. 10) Dagligstue. 11) Øverstestue med Vinduer mod baade Have og Gaardsplads. 12) 13) og 14) Køkken, Skorsten og Spk. 15) Aftægtsstue? 16) Port.

Sydsiden af DANSK FOLKEMUSEUM FOT.
 Hovedbygningen til Svanelejegaard
 (Nabogaard til Rødegaard eller Røde kro),
 Sundbyøster, i Taaruby Sogn.

Vindue ved Siden af Kølen og Dør ud mod Gaarden. De 3 yderste Fag af Længen mod Øst indeholdt en mindre Kælder og en Udgang til Haven, samt et Pigeværelse. Rummet i Østlængen op til Pigeværelset optoges af et Hønseshus.

Foruden de her omtalte Landbygninger, der alle er Bøndergaarde, skal nævnes nogle Bygninger indenfor Omraadet, som dels tilhører Bondehusene og dels er Huse og Bygninger, som i gamle Dage ikke saa sjældent saas i Landsbyerne.

I Sundbyerne paa Amager laa den saakaldte »Dyvekes« eller »Svanelejegaard«, en Gaard med en 2 Etagers Hovedbygning, som i den sidste Halvdel af 1600'rne vistnok af og til var Bedested for Hoffet, naar der blev holdt Svanejagter ude paa Amager. Gaardens Historie synes iøvrigt ret ofte at have været knyttet sammen med Nabogaardens, den saakaldte »Rødegaard« eller »Røde kro«. Et Billede af Hovedbygningens Sydside ses foroven. Og foruden Hovedbygningen laa der mod Syd en anelig firelænget Gaardsplads, indrammet af to Sidelænger og et Bindingsværks-Forhus med en rundbuet Port, og Porten samt det gamle Forhus eksisterer ihvertfald endnu i sin gamle Skikkelse.

Hvad der ogsaa tilhørte det gamle sjællandske Landskab, var »Stubmøllen«, og af og til kunde man vel se en saadan, omend de har været sjældne her paa Øen i mange Aar. Paa Side 192 ses et Billede af den gamle Stubmølle fra Kimmerslev Sogn i Ramsø Herred, Københavns Amt, saaledes som den saa ud i dens Vel-

magtsdage, da den laa oppe paa Bakken over Kimmerslev Sø. En saadan Mølle hvilede paa den saakaldte »Stenbjælke«, der var anbragt oven paa det lodrette Tømmerstykke »Stubben«, der naaede fra Stenbjælken og omtrent ned til Jorden i Mølleomgangen omkring Møllen. Stubben, der var af Eg, var tildannet af eet eneste Tømmerstykke, ca 26" (68 cm) i Kvadrat. Forneden støttedes Stubben af en Krydsfod, der hvilede paa Stenfundamenter, og om Stubben drejede man hele Møllen rundt, saa at Vingene kunde komme i rette

Malkølle fra N. ZANGENBERG FOT.
Bunnerød, Alslev Sogn, Fakse Herred, Præsto Amt.

Stilling mod Vindretningen. Af og til, og ligesom Stubmøllerne ikke særlig hyppigt, kunde man naturligvis ogsaa se en Vandmølle, og en saadan fra Borup Egnen i Kimmerslev paa Svenstrup Gods i Tidsrummet omkring 1917, ses paa Billedet, Side 193. Øverst ses Bagsiden af den ene af Længerne mod Haven, der er omgivet af Møllens »Bagvand«, saaledes som dette ikke saa sjældent saaes ved vore gamle Vandmøller. I det væsentligste var der i en saadan Mølle indrettet omtrentlig det samme Antal Kværne og til lignende Brug som de, der var anbragte i Stubmøllen, dog manglede gerne »Gryn« eller »Skallekværnen«, hvorpaa Byggrynene blev fremstillede. Til Gengæld var der, forinden Vandet naaede det egentlige Møllehjul, just ved denne Mølle anbragt et saakaldt »Stampeværk«, der bestod af 4 lodret staaende Egeklodser, »Stamperne«, som ved Hjælp af et Valseværk, drevet af Møllehjulet skiftevis løftedes op af og faldt i et svært Trætrug, hvori det hjemmegjorte Vadmel eller Klæde blev gennemfugtet af Vand m. m. og ved Hamrenes Hjælp blev gennemstampet og gjort tæt og fast. — Med Vandmøllerne var ofte forbundet et Landbrug,

*Kimmerslev Stubmølle,
Ramsø Herred, Københavns Amt.*

FOT. UBEKENDT

hvad der nok kunde være tiltrængt, da Vandmøllerne efter gammel Lov og Hævd ikke maatte bruges i Tiden mellem St. Hans- og Mikkelsdag. Man kunde derfor ikke saa sjældent finde Udhuslængerne i Vandmøllerne indrettede som almindelige Landbrugsbygninger, og fraset Møledammen, som ofte var ret betydelig og kunde ligne en mindre Sø, samt Trærenderne og Hjulet, adskilte forøvrigt de gamle Vandmøller sig ikke synderligt i det Ydre fra de almindelige Bønderbygninger i Landsbyerne. Forskellen i Anbringelsen af

selve Møllehjulet — alt eftersom der anvendtes »Overfalds-« eller »Underfaldsvand«, — kunde dog selvfølgelig ændre adskilligt paa Møllernes og Bygningernes Udseende, især i selve Møllehusets Ydre, idet disse Bygninger, efter Vandforholdene, snart kunde være een, snart to Etager høje.

Til de Huse, som man sjældent savnede i den gamle Landsby, var Sprøjtehuset, der husede Sognets Sprøjte, der forøvrigt sjældent var i en saadan Stand at den var brugelig ved en Ildebrand. Indtørrede og utætte var jo de fleste, netop Egenskaber, som var til Sprøjstens største Fordærv. Bygningerne til dem kunde være af udmuret Bindingsværk med Bræddetag over eller af Grundmur og teglhængte, men det hører vel til Sjældenhederne endnu i vor Tid at finde dem bevarede og byggede saaledes som i Trørød, hvor de gamle Vægge var ret svære og lerstampede, og Taget pyramideformet og straatakt. Huset ligger, som nævnt, endnu paa sin gamle Plads.

Af de mange Ildsteder, der samledes omkring den sjællandske Gaards Skorsten, var som tidligere omtalt, Malt-Køllen, og den-

nes Brandfarlighed har man tidligt været opmærksom paa. Endog allerede i 1789, da Amtmændene skulde indsende Beretning til Rentekammeret om de Bygningsmaader, der brugtes i Danmark, nærede man visse Betæneligheder over for dem. Køllen var som bekendt Ildstedet, hvorpaa »Grønmalten«, den spirende Byg til det hjemmebryggede Øl, tørredes og gennemrøgedes. Trods Erkendelsen af Brandfarligheden, varede det dog en rum Tid, inden Køllerne blev

Kimmerslev Vandmølle H. ZANGENBERG FOT.
set fra Haven, Ramso Herred, Københavns Amt.

Kimmerslev Vandmølle set fra Gaarden,
Ramso Herred, Københavns Amt.

H. ZANGENBERG FOT.

Hus i Ortved, Vigersted Sogn, Ringsted Herred i Sorø Amt.

H. ZANGENBERG FOT.

nede for et mindre Landbrug, og selve Beboelsen var ikke saa lidt i Lighed med den, man saa i Bøndergaardenes Stuehuse, omend Boligerne her knapt var saa rigt udstyrede som i selve Bøndergaardene. I Størrelse kunde Husene variere fra 6 og op til 13 Fag.

En anden Hus-Type, mere beregnet paa Smaakaarsfolk, var de saakaldte »Indsiddershuse«, som oftest enlængede Smaahuse med en overmaade beskeden Bolig, og undertiden lidt Udhusplads til Brændsel, ja ikke saa sjældent bestod Indsidderhuset af to sammenbyggede Boliger i een Bygning, indrettede saaledes, at hver Bolig havde en Stue og et Køkken, samt et Brændehus. Køkkenerne laa Side om Side eller bagved hinanden i Midten af Huset, saa at de aabne Skorstene samledes i en fælles Skorstenspipe, hvori Skillerummet mellem Skorstenene kun var ført et kort Stykke op oven over Stueloftet. En saadan Skillevæg kaldtes en »Tunge«. Mange af de almindelige Huse kunde være beboede af Landsbyernes Haandværkere, f. Eks. Skomagere, Skræddere, Hjulmanden og »Hucheren«, det gamle Navn for Tømreren, desuden Vævere og Smedene, der dog gerne levede i større Velstand og havde deres Værksted liggende i en særskilt Bygning, Smedjen, der meget ofte satte sit særlige

Præg paa den gamle Landsby, og var Samlingsstedet for Landsbyens Folk. Til Sjældenhederne hørte det sikkert at finde 3-længede Hus- eller Boelsstæder saaledes som Forfatteren af denne Artikel i 1917 fandt det i Ortved ved Borup paa Midt-sjælland, langs Landevejen fra Ringsted til Roskilde. Huset var ikke oprindeligt trelænget, men bestod af en Beboelse paa Køkken med Skorsten og Bagerovn samt foranliggende Forstue. Paa den ene Side af Køkkenet laa et Fag med Udgang mod Haven, paa den anden Side Skorstensfaget laa en 3 Fags Dagligstue med 3 Vinduer mod Skrænten langs Landevejen, og der op til stødte et 2 Fags Kammer i Gaarden. Ud for Dagligstuens Vinduer stod en Brønd med Brøndværk og Vippe, og i Længen mod Bryggersfaget mod Køkkenet, der oprindeligt udgjorde et stort T sammen med Boligen, var indrettet Lø, Lade og Tørvehus. Senere er der til denne Bygning føjet en Stald til 3 Kreaturer og et Faarehus, der begge laa mod Vest og ud mod Haven. Op til Kammeret i Beboelsen og i Retning imod Skrænten var senere tilføjet en mindre Beboelse med Køkken, og heri aaben Skorsten, et Kammer og et Tørvehus. Huset havde dukket Gavl mod Landevejen, og Husets Udseende mod Landevejen fremgaar af Billedet, Side 195.

— — —

Som tidligere bemærket er der efterhaanden forsvundet saa mange gamle Bøndergaarde i vort Land, men maaske mest paa Øst- og Midtsjælland, at det vilde volde stor Vanskelighed at oplede blot een nogenlunde helstøbt og fuldgyldig Repræsentant for en saadan Gaard, og skulde der et eller andet afsides Sted gemme sig noget i den Retning, kan man med største Sikkerhed gaa ud fra kun at finde Brudstykker, og ikke nogen samlet Helhed. Men selv Brudstykker kan jo ogsaa give værdifulde Oplysninger, som maaske endnu ikke kendes, og naar man tænker paa at den gamle Byggeskik vel bedst af alt giver Udtryk for vor gamle Bondekultur, der har været i en stadig Udvikling næsten indtil det sidste halve Aarhundrede, da vor Tids Industrialisering saa at sige overklippede Forbindelsen med den gamle Udvikling, er der selvfølgelig den største Anledning til at være agtsom over for de faa og fattige Rester, der endnu maatte være tilbage, og som yderligere maatte kunne forøge vor Viden om Bønderbygningernes Byggeskik.

HERREGAARDE I MIDT- OG ØSTSJÆLLAND

Af OTTO ANDRUP

FRÅ ældgammel Tid har det danske Land været som spækket med Ridderborge og Væbnergaarde. I Aarenes Løb er de fleste forsvundne, slagtede til Bøndergaarde, udstykkede videre til Husmandsbrug eller helt opslugte af Naboerne. Igenem Tiderne har Stat og Kongemagt paa den ene Side og Kirken paa den anden været de værste Fjender. I Nærheden af disse to Samfundsmagters Centrer tynder Adelsbesiddelsen altid ud. Derfor er der nu ingen Herregaarde i Nordsjælland og kun faa mellem København og Roskilde. Større Kræfter har fejlet her. Endnu en Omstændighed er værd at bemærke: Udviklingen nær Hof og Hovedstad. Den krigsmæssige Borg forsvinder, den gemene Adels Gaard glider bort med Enevælden; Embedsadelen vælger sig helst nær Hovedstaden Basis for dens Pengeanbringelser i Jordegods, indretter sig Gaardene som Lyststeder i landlig Ro, men nær Residensen og dens lokkende Spil af Muligheder. Til sidst bygger den nye Tids adelige Stormænd, de, der sad nærmest ved den stadigt ydende Kilde, Embederne og Sportlerne, sig deres mægtige slotlignende Herresæder. Derfor var Godstilbehøret her ofte paafaldende ringe; det var jo ikke Jorden, som skulde bære Omkostningerne ved de høje Herrens Liv. Senere skulde denne skæbnesvangre Misforstaaelse give Anledning til megen Jammer.

En Del Minder er dog endnu tilbage af gamle Gaarde, og endnu straalder Grevskabernes Hovedbygninger; næsten hver Egn har sine Herresæder, som den med mere end lokal Stolthed viser hen til.

Roskilde Egnens Herregaarde.

Roskilde, det sjællandske Kleresis Hovedsæde, havde forstum rigt Jordegods ikke mindst nær Byen selv, og da Besiddelserne ved Reformationen kom i Statens Eje, blev det kun faa Herregaarde, som atter vandrede ud i privat Besiddelse.

Midt inde i Roskilde, men i Himmelev Sogn, ligger dog en Herregaard, dør hvor Sortebrødrenes Kloster havde været. 1679 ejedes den af en Thott, faa Aar efter af en københavnsk Assessor og derefter af en Vinhandler, som saa 1698 solgte den til de to danske Helteenker, Niels Juels Hustru, Margrethe Ulfeldt, og General Niels Rosenkrantz's Hustru, Berte Skeel; de gjorde Sortebrødregaard med dens Tilliggende af 231 Tdr. Land Hartkorn til et fornemt Jomfrukloster, Danmarks ældste, og det eksisterer endnu. De gamle Bygninger, som delvis gaar tilbage til Reformationstiden, og som i sig indeholder endnu ældre Materialer, huser en Priorinde og 8 Konventualinder, alle af dansk Adel eller Døtre af en Mand i en af de tre højeste Rangklasser. Der er dog sket mange Forandringer med Gaarden fra de ældste Tider, og en Tilbygning fra 1906 er taget i Brug som Bolig. Klosteret rummer en Del smukke Minder fra Stifterindernes Tid. (Tilgængelige efter Henvendelse paa Klosterets Kontor). Til Klosteret hører en Have, Parken »Klostermarken« og den smukke Parkhave »Berte Margrethe Anlægget« (fra 1904). De er aabnede for Offentligheden og danner tilsammen en af den smukke gamle Bys store Tillokkelser.

Egnen mod Øst, mod København, er næsten raseret for Herregaarde. Dog træffes Spor af de gamle Borge og enkelte Nydannelser. Nu markerer kun »Brydegaarden« i *Ledøje* den herlige Borg, som en Herremand paa Valdemar Sejrs Tid byggede sig, og hvorfra han kunde gaa ind i sit eget Kapel over den egentlige Kirke. Den mærkelige to Etagers Kirke staar endnu; Borgen forsvandt, efter at den paa Margrethes Tid var kommet i Roskilde-Bispens Eje. — Nær *Ledøje* laa *Rytteborg*, Snubbernes Eje; ogsaa denne Gaard kom til Bispen og Riget, men solgtes 1542 af Kongen til Urnerne, og hed da Raarupgaard. Den sidste Urne-Ejers Enke, Kathrine Sehested, førte den ved sit nye Ægteskab over til Ahlefeldterne, men gav den ogsaa Navn: *Kathrinebjerg*. Her boede senere Grosskanslerens Broder Overhofmarskal Christian Frederik v. Holstein med sine smukke Døtre, der blev gift med Hovedstadens fornemste Stands-

personer, og herfra dirigeredes det store Hjælpetog med Slukningsredskaber til København under den store Brand i 1728; Hjælperne maatte pænt vente udenfor Byens Port, til det blev Morgen. »Nøglerne var bragt til Kongen selv paa Slottet,« blev der sagt Fra den indvandrede tyske Adel kom Ejendommen, som saa meget andet Gods i denne Egn, over til Medlemmer af den ny danske Embedsadel-Familie, der samlede sig Besiddelser nær Hovedstaden. Den købtes af Overpræsidenten Jacob Benzon, og han oprettede Gaarden til et

Det genrejste Snubbekors.

Stamhus for Slægten; men Baandet hævedes og 1789 købte Forpagteren den for 100.000 Rdl., han solgte det meste af Godset og en Del af Herregaardsjorden; hundrede og tredive Aar derefter betaltes Resten af Besiddelsen med omtrent i Million. Den kendte Hotelejer og Oldermænd i Slagterlauget, Anders Jensen, er nu dens Herre. Men om de tidligere Ejere vidner *Snubbekorset*, ved den oprindelige Roskildevej; det rejstes 1230 af en Snubbe i Jubel over det Mirakel, at hans Hustru her sundt havde født ham en Arving, og da han desuden gav Domkirken to Gaarde til dets evige Vedligeholdelse, blev det stadig bevaret, omend fornyet, indtil 1815, da det forsvandt. Men det blev 1903 genrejst, under Nationalmuseets Tilsyn, og efter Martin Borchs Tegning.

Nord for Ledøje ligger *Edelgave*, Madsen-Mygdals Ejendom. Den lille By med det klingende Navn Rompe, havde kun to Gaarde, og de tilhørte Kongen; dem gav Frederik III Admiral Henrik Bielkes Hustru, Edele Ulfeldt. Hun samlede sig herom en Herregaard paa 200 Tdr. Hartkorn, og den fik hendes eget Navn. Hovedbygningen er dog senere, fra ca. 1790. I over 100 Aar var Gaarden i Tuteinernes Besiddelse.

Nær Edelgave ligger Voldstedet paa »Smørholmen«; som det meste Gods paa Roskilde Kanten kom denne Gaard i Middelalderen i Kirkens Eje.

Ogsaa Syd for den nuværende Roskildevej kan man træffe enkelte Herregaarde. Ovenfor er det omtalt, at Benzonerne særlig havde kastet deres Øjne paa denne Egn. En halv Snes Kilometer Øst for Roskilde, vestligst i Greve Sogn ligger *Gjeddesdal*, som Holger Vind 1672 oprettede af Paarupgaardene og som hans Hustru Margrethe, Ove Gjeddes Datter, gav Navn. Gaarden blev 1706 solgt til Geheimeraad Niels Benzon, og den gik indtil 1741 fra Haand til Haand indenfor den Familie; saa ejedes den af Viceborgmester Klöcker i København, der gjorde den til et Stamhus, hvad man dog ikke respekterede, og saa gik den videre i Handelen, til den 1822 kom i Slægten Valentiners Hænder, og derefter fik Klang som Mønsteret paa veldrevet Landbrug. Hovedbygningen er fra 1918. I over hundrede Aar ejede denne Slægt den; nu besiddes den af M. Nymann.

Medens Peder Benzon havde Gjeddesdal oprettede han af en Del af Gaarden en ny Herregaard i Torslunde Sogn, og den fik Navnet *Benzonsdal*, men allerede 1740 gik den ud af Slægten; 1757 kom den i den store Vinhandler Barfreds Eje, og saa blev ogsaa den gjort til et Stamhus; men delte Skæbne med de fleste andre Stamhuse fra den Tid; det blev ophævet, og Benzonsdal kom atter i Handelen. Fra 1853 har Baroner Lerche ejet den. Heller ikke her er Hovedbygningen gammel.

Nær ved den, ca. 13 km Syd for Roskilde i Ørsted Sogn, ligger en fjerde af de Benzoners Gaarde. Den oprettedes 1722 af Peder Benzon og fik Navnet *Benzonseje*. Det gik den som de øvrige Benzongaarde, kun kort Tid blev den i Familien. Senere blev den i 18de og 19de Aarhundrede handlet meget. Etatsraad Hans Holme ejede den ved Aarhundredskiftet, og den fik af hans Enke nyt Navn, *Risbyholm*, den solgtes ved hendes Død til den landskendte ejendommelige Storeksportør af Kreaturer N. P. Nielsen, der her byggede en Flagstang saa høj, at han kunde se Flaget fra Toget, naar han tog fra og til Tyskland. Gaarden var ham dyr, men for Købesummen oprettedes Etatsraad Holmes Legat for Enker og Døtre af Landmænd paa Sjælland udenfor Bondestanden. Nu ejer Direktør C. Udsen Godset. Ogsaa Nabogodset *Vibygaard* har været i Benzonerne Eje, men her staar vi overfor en rigtig gammel Herregaard,

som har eksisteret fra de ældste Tider. Den nævnes allerede 1315 og ejedes af en Sparre, og først i Christian IV's Tid, da Pengene faldt trangt for Landadelen, solgtes den af en Ætling, en Sparre, til Rentemesteren Sten Beck, og nu havde en Række store Embedsmænd efterhaanden Besiddelsen. 1681 fik den som Ejer en Mand af anden Ekstraktion, Griffenfelds Uven, den lærde Professor Chr. Nold. I den følgende Periode ejede ogsaa Frederik IV den, han lod den gaa videre til Peder Benzon, og derefter kom den til de nye Landbonavne fra Ridefogedkredsen, Neergaardene og Qvistgaardene; 1758 sælges den for 31.000 Rdl. I 1827, noget formindsket, for 85.400 Rdl., 1846 for 232.000 Rdl., 1852 for 255.000 Rdl. og 1883 for 735.000 Kr. Deraf ser man klart Pengeværdiernes Fald. Den gamle Borg lod Peder Benzon nedbryde, den nuværende Hovedbygning er fra Frederik VII's Tid. Ejeren hedder I. B. Berthelsen.

En Milsvej Vest for Roskilde, udad Holbækvejen, finder man nær Landets mindste Kirke en lille Herregaard, *Kornerupgaard*.

Dens Historie er den sædvanlige i denne Egn: Adelsgaarden, som skænkes til Kirken, ved Reformationen Kronens Eje, hvorfra den paa Frederik III's Tid overgaar til Henrik Müller, Rentemesteren, der samlede sig Gods i Roskilde Len. Den kom med hans Datter, Anna Catharine, til Dr. jur. Caspar Bartholin, af en af de nye Regeringsslægter, og ejedes saa indenfor denne Kreds af Embedsmænd, fra 1720—46 af Lars Benzon; han solgte den til Joh. Ludvig Holstein, som lagde den under Ledreborg.

Johan Ludvig Holstein var kun langt ude i Slægt med Frederik IV's Grosskansler og han delte derfor ikke den Unaade, som Christian VI viste Familierne omkring Anna Sophie Reventlow; tværtimod blev han maaske den Mand herhjemme, som Majestæten viste mest Tillid, i hvert Fald ved Siden af Schulin. Han stammede fra Meklenborg, hvor han havde Familiegodser, men følte sig stærkt knyttet til Danmark og solgte til Kongens Tilfredshed sine Stamgaarde for at købe Jord her, og Kongen, som lagde megen Vægt paa, at hans gode Mænd fik deres ordentlige Ferie i landlig Ro, omend ikke for langt fra Hovedstaden, saa han dog stadig kunde have dem ved Haanden, lykønskede ham varmt, da han besluttede at slaa sig ned i den skovrige Egn nær Roskilde. Holstein var 1735 bleven Oversekretær i Danske Kancelli, det vil omtrent sige Minister for alt undtagen

Udenrigssagerne, Krigsvæsenet og Finanserne; det gav Arbejde, men ogsaa Magt og Indtægter.

Det er egentlig ganske kuriøst indirekte at konstatere Færdsmidlernes Udvikling i 17. og 18. Aarhundrede ved Lyststedernes Afstand fra Residensstaden. Christian IV's »Lyststed« Rosenborg laa lige udenfor Voldene; Frederik IV rykker ud til Frederiksberg, Prins Carl til Blaagaard, Ulrik Frederik Gyldenløve til Gyldenlund. Saa udvides Cirklen; Overhofmarskal Holstein bor paa Kathrinebjerg, Iver Rosenkrantz paa Ryegaard, Plessenerne ved Lindholm og Selsø. J. L. Holstein vælger Ledreborg, Danneskiold-Samsøe Søllerød, og derefter kommer Schulin med Frederiksdal, og i den følgende Periode kan Ministrene vælge fjernere liggende Godser, som A. G. Moltke med Bregentved, Otto Thott med Strandegaard og Gaunø og Schimmelmann med Hellebæk.

Ude i Lejreeggen, hvor en lille Aa med stejle Skrænter snor sig gennem et meget smukt, kuperet og skovklædt Terrain, og hvortil Aarhundreders Tradition, maaske fejlagtigt, havde henlagt de gamle danske Kongers Domicil, hvad der gav Egnen Klang i lærde Øren, laa Lejregaard, egentlig som større Ejendom en Nyskabelse, oprettet af den ovenfor omtalte Rentemester Henrik Müller, som for Kronens Gæld havde faaet sig saare meget Hartkorn i Roskilde Amt udlagt og tilforhandlet sig mere, bl. a. Udlejregaard, af Københavns Magistrat, der atter havde faaet det af Kongen. Han byggede her en Gaard og skænkede den til sin Datter Drude, der var gift med Amtmand Thomas Fincke. Hun boede her og tog Faderen, for hvem det var gaet tilbage, til sig i hans Alderdom, og begge døde paa Lejregaard; senere kom den i Lindenovernes Eje og blev 1740 solgt til Johan Ludvig Holstein, som straks tog fat paa at omforme det enkle, men solide Hus til et Herresæde, passende for en saa fornem Herre. Der byggedes til i bægge Ender af Huset, og Facaderne ændredes, Balkonerne opsattes i Stil med dem i hans Palæ i Stormgade; man tog fat paa Opbygningen af Sidefløjene, og overfor Hovedbygningen rejstes paa »Fæhusene« et højt Taarn—det nuværende Taarn er en senere Afløser. Arkitekten var Overlandbygmester Johan Cornelius Krieger, den bekendte Havearkitekt, og man forstaaer da ogsaa, at Haveanlægget Syd for Hovedbygningen med dets Terrasser og Perspektiver er blevet saa fremragende. 1745 var det ydre i Orden. Det indre havde

Ledreborg set fra Portlaarnet.

en anden Skæbne. Til dets Udstyr søgte Holstein ofte Raad hos Christiansborgs Bygmester Oberst Eigtved om Rummenes Dekorering, hvad der satte Præg paa Riddersal, derimod er Kapellet efter Kriegers Plan. Ogsaa den berømte Arkitekt Laurids Thurah faar med Ledreborg at gøre, da Krieger 1748 forlod Danmark; ham skyldes bl. a. de to smukke Pavilloner og en Del af hele Gaardanlæggets Anordninger. 1746 blev Ejendommen Grevskab, men først 1750 blev Holstein ophøjet til Greve, og Lejregaard, Ledreborg, blev Hovedslottet i et Grevskab af samme Navn. Gennem Tiderne er Bygningerne bevarede, holdte i Hævd, ja forskønnede. Kapellet er blevet katolsk; men har, som det indre i Hovedsagen, beholdt sit oprindelige, rige og prægtige Udstyr. Gaarden er stadig i Greverne Holstein-Ledreborgs Eje. Den statelige Gaard, Anlægget om Hovedbygningen med den smukke Gaardsplads og den ejendommelige Have er en af de største Seværdigheder i Roskilde-Eggen.

Ved den gennemgravede Elverdamsbakke gaar Vejen af fra Hovedvejen sydpaa til *Aastrup*, Sædet for det grevelige Dannemandske Stift for uformuende Officersdøtre, Danmarks yngste Kloster. Gaarden havde været i de Krabbers og Krusers Eje, Bygningen er trefløjet; den østre Fløj er den ældste fra 1613, den vestre

ny fra 1856. Ogsaa den ejedes en Tid af Medlemmerne af Benzon-Slægten, og fra 1714—36 af Gregers Juel og hans Søn; saa blev den 1736 Stamhus for Slægten Bartholin-Eichel, men Baandet hævedes og Gaarden solgtes 1803 til den berømte bornholmske Skibsfører Hans Peter Kofoed, hvis Enke Marie forstod ikke blot at bjærge Besiddelsen gennem de følgende svære Aar, men ogsaa at forøge Formuen, der storstilet blev bestemt til Legater for Sømandsfamilier og for fattige paa Bornholm, i København og paa hendes Godser. Gaarden blev 1842 solgt til Frederik VI's legitimerede Søn, Lensgreve Fr. Vilh. Danne- mand, der 1857 med sin Hustru f. Comtesse Schulin bestemte, at den skulde oprettes til et Stift, naar bægge ikke levede læn- gere. Men da Greven døde 1888, var Gælden saa stor, at Institu- tionen først 1927 har kunnet træde i Kraft. Damerne tilhører dels Slægten og er dels Officersdøtre.

En Gaard af et særligt smukt Ydre er *Lindholm*, som ligger nogle faa Kilometer Nord for Skullerupholm, tæt Syd for Ho- vedvejen Roskilde—Holbæk, hvorfra dens okkergule Mure skimtes mellem grønne Bevoksninger. Egnen har haft en gam- mel og rig Beboelse, hvad talrige Gravhøje og Fundene derfra viser, og man har derfor ogsaa villet henlægge Oldtidens Lejre til dette Sted. Gaarden er gammel, først nævnet 1333, og den kom snart i Roskilde Præsteskabets Eje; Kronen bevarede den efter Reformationen længe som et Len, men mageskiftede den 1616 til Breide Rantzau. Efter Enevælden kommer den sædvan- lige Navnerække af Professorer og Embedsmænd: Rasmus Bar- tholin, Ole Rømer, Gothardt Braem, en af Hovedmændene for Indførelsen af Landmilitzen o. s. v. 1728 købtes den af Chr. Ludvig Plessen, der bestemte, at den skulde være Sikkerhed for et af ham oprettet Legat for 4 unge adelige Studenters Uddan- nelse; 1749 blev den dog et Fideikommiss, som skulde følge Selsø; Gaarden er derfor endnu i Slægtens Eje og Legatet opretholdes. Den smukke Hovedbygning fra c. 1745 har formo- dentlig haft Eigtved som Arkitekt.

Nord for Landevejen, ikke langt fra et af Danmarks skønneste Steder: »Dejligheden« og Bramsnæsvig, i Rye Sogn ligger *Rye- gaard*, Gaarden i Grevens Ryd(ning), som der siges paa Valde- mar Atterdags Tid. Ejendommens Historie er mærkelig; thi den har stadig været i Adelseje, undtagen nogle Maaneder i 1573, da Kronen beholdt den mellem to Mageskifter. Ellers er

Lindholm, bygget c. 1745 af Nic. Eigtved.

det snart alle den gamle danske Adels store Navne, som optræder i Besidderlisten. Fra 1640 til 1732 var den i Trolleslægtens Eje; den sidste Trollees Enke var Datterdatter fra Rosenholm, som hun besad og som hun solgte til Iver Rosenkrantz, snart kom ogsaa Ryegaard til Iver Rosenkrantz, der var Oversekretær i danske Kancelli, indtil Christian VI vragede ham til Fordel for Johan Ludvig Holstein. Iver Rosenkrantz lod Ryegaard gaa videre til sin Søn, Fr. Christian, der ogsaa blev Minister, og denne bestemte, at der skulde oprettes et Stamhus, hvilket skete 1804, da den senere Udenrigsminister Niels Rosenkrantz havde arvet Besiddelsen. Derefter gik Gaarden fra Rosenkrantz-Familien over til Iver Rosenkrantz's Hustrus Æt, Greverne af Scheel; en Linie af denne Slægt ejer endnu Godset. Den gamle mærkelige Bindingsværksbygning, en af de ejendommeligste i Landet, blev 1880 nedrevet og et nyt »Slot« opført, en Bygning, som mest ligner et Raadhus eller en Banegaard; men den gamle rige Portrætsamling fra Slægterne Rosenkrantz, Krabbe og Reedtz rummes indenfor Gaardens Mure.

Med Ryegaard var Herregaarden *Trudsholm* fra 1776 forenet. Bygningen er fra 1551 i to Etager. Den var først i de Billers Eje og har været baade i Gregers Juel til Aastrups og Peder

Juels saavel som i Justitiarius Christoffer Bartholins Besiddelse.

Paa denne kuperede Egn med de dybe Kløfter og vandrige Aaer, lever et Sagn, som snart henføres til Aastrup, snart til Trudsholm; det beretter, at en Mand af Slægten Bille i meget gamle Dage erhvervede Gaarden, men mod i Hu gik over Markerne, da han frygtede for, at Afgrøden ikke kunde give nok til at betale af paa Købesummen. Da stod en Dreng, nøgen men lodden, for ham med et lille Træ som en Kølle i sin Haand og søgte at trøste ham. Da han hørte om Bille-Ridderens Bekymringer, lovede han at vise ham et Sted paa Godset, hvor Rigdommen vilde vælde frem, og han førte ham til en vandrig Aa, som aldrig skulde udtørres og hvor en hel Række Møller kunde lægges. Ridderen tog mod Raadet, blev rig ved Mølleafgiften og satte til Tak — og alle Biller efter ham — en lille Vildmand i deres Vaaben som Skjoldholder, hvad de har den Dag i Dag.

Naar vi taler om Ryegaard og Trudsholm er vi naaet ind paa den Halvø, som kaldes Horns Herred, omend i den Del, der mærkelig nok hører under Volborg Herred. Her ligger endnu to Gaarde, som hørte til det Rosenkrantzske Godskompleks, men som blev undtaget fra Stamhusbrevet, *Egholm* og *Krabbesholm*. Den første Gaard nævnes allerede 1405 og kom kort derefter i Slægten Krafses Eje, hvor den blev til 1640. Den nye Herre Holger Rosenkrantz havde Tilnavnet »den Rige«, men var ellers ikke helt vel anset paa Grund af sit ustyrlige Sind. Sønnen Oluf blev dog Baron; men ham gik det som bekendt saare slet, thi hans Forsvarsskrift for den danske Adel faldt Enevælden for Brystet og for at kunne betale den haarde Bod maatte han derfor afstaa den til sin Svigersøn Mogens Skeel, der visseligen ikke gav ham noget efter i Synet paa den nye Adel, hvorom hans Satire »Grevens og Friherrens Komædie« noksom vidner. 1685 overlod Mogens Skeel Halvbroderen Otto Skeel Egholm, og dennes Svigersøn, den højtansete Stiftamtmand Otto Krabbe til Holmegaard, Ulrik Christian Gyldenløves Svigerfader, besad den derefter. Men da Ægteparret døde barnløse, var Gaarden testamenteret til Fruens Broderdatter Charlotte Amalie Skeel, Iver Rosenkrantz's Hustru, og den blev, da han købte mere Jordegods i denne Egn, forenet med Ryegaard til 1804. Det var den Tid, hvor der var Fart og Stigning i Jordhandelen og hvor de handlende stadig var bange for at blive siddende med Sorteper.

Egholm solgtes 1806 for c. 190.000 Rdl. og videresolgtes tre Aar efter for 330.000 Rdl. til Rotherne, som atter tre Aar efter solgte den for 300.000 Rdl. til J. W. von Haffner, i hvis Slægt den forblev; 1831 oprettedes Egholm til et Stamhus, der først hævedes ved Lensaflysningen. Gaarden var da ved Arv gaaet til de svenske Grever Piper. 1920 bortsolgtes Jorden fra Hovedbygningen, der er opført 1842—43 som en statelig og solid Beboelse.

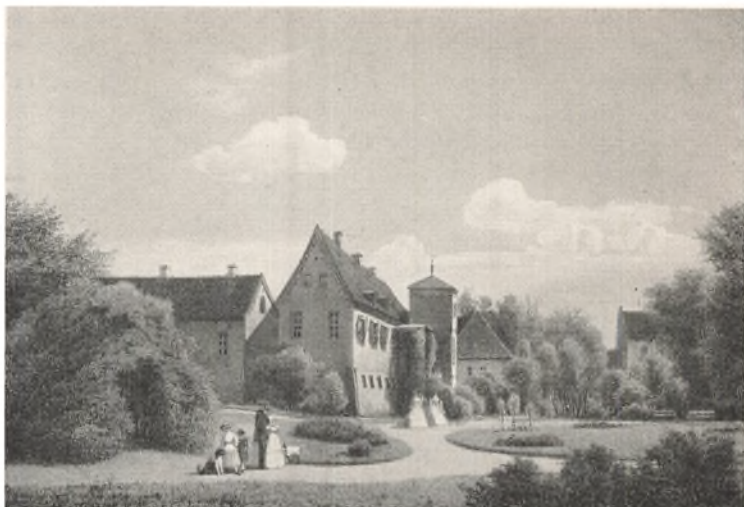
Nær Egholm, men i Gershøj Sogn, laa Landsbyen Vinderup. Den ovenfor nævnte Baron Oluf Rosenkrantz var gift med Birgitte Krabbe. Af Vinderup ødeGaarde oprettede han en Herregaard og kaldte den *Krabbesholm*; til 1806 delte den Skæbne med Egholm; da købte Lensgreve Danneskiold den for c. 95.000 Rdl., men allerede samme Aar indbragte den ham 126.000 Rdl., hvorefter den gik videre til Øresundstoldens Direktør N. A. Holten, der ejede den til 1852, hvorefter Justitsraad L. Trolle besad den i omtrent 20 Aar og byggede den nuværende Hovedbygning. Over Treschowerne er den nu naaet i de Juelers Eje.

Hermed er Herregaardene i Roskilde Egnen gennemgaaede. Nogle gamle Gaarde (Sortebrødreklosteret og Aastrup) er velgørende Stiftelser; et Par er endnu i Hænder paa gamle danske Slægter (Ryegaard, Krabbesholm), et andet Par ejes af Enevældens fremmede Adel eller nobiliterede Embedsfamilier (Ledreborg, Benzonsdal). Resten af Gaardene har været i stadig vekslende Eje af Adel, Købmænd, Embedsfolk eller Spekulanter. Nivellerinstrumentet er gaaet over Egnen.

Holbæk Egnens Herregaarde.

Holbæk er en gammel Handelsby; den ligger dybt inde i Fjorden med Opland til alle Sider. Det er tilpas langt borte fra København, til at Godserne her i særlig Grad skulde interessere Enevældens Stormænd som Lyststeder, og derfor besidder Omegnen endnu en Række store Gaarde, hvor Landbruget blev drevet for sin egen Skyld. En Del af det Gebet, som paa en vis Maade hører under Holbæk (Ods Herred), er behandlet tidligere i Aarbogen over Vest-Sjælland, saa det skal her forbigaas. Men hvor Ods Herred hører op, Syd for Lammefjorden, tager vi fat.

Paa Næsset midt imellem Lammefjord og Holbækfjord i Tuse Herred ligger *Hørbygaard*, en halv Milsvej fra Holbæk.

Hagedstedgaard med Johan Friis's Taarn. Efter et Litografi fra Midten af 19. Aarh.

Den bliver først nævnet i Erik Menveds Tid. Dør sad Brysker og Basser, de gamle Moltker fra Torbenfeld. Paa Erik af Pommerns Tid kom den som saa meget andet til Roskildebispen og efter Sækulariseringen, afstod Frederik II den til Reedtzerne, hvor den blev i omtrent 100 Aar, hvorefter Kronen atter med Mellemrum ejede Gaarden indtil 1744, da W. A. v. d. Lühe erhvervede den, men 4 Aar efter solgte Ejendommen til Enken efter den vestindiske Nabob Johan Lorentz Carstens, som var adlet Castenschiold; i hans Efterslægt er den blevet til nu; den besiddes af den Grevenkop-Castenskioldske Legatstiftelse. De gamle Bygninger blev nedrevne i det 19. Aarhundrede.

Nordvest for Hørbygaard, nærmere Lammefjord, ligger *Hagedstedgaard*, en Bindingsværksgaard i tre Fløje fra 18. Aarh.s Midte, men med Rester af Johan Friis' gamle Borg fra 1555 (Taarnet). Den hører til Landets ældste Steder, nævnes allerede i Valdemar Sejrs Jordebog. 1540 kom den til den mægtige Kansler Johan Friis; den blev i de Friisers Efterslægt, indtil den berømte Læge Thomas Bartholin 1663 erhvervede den; højt elskede han dette sit Friheds-Sted. En Brand 1670 ødelagde Gaarden med hans store Bibliotek, et Tab, der gik ham nær, og han solgte den saa 1680. Blandt de følgende Ejernavne er Bartholiner, Bornemanner og Benzoner, Wormer og Seidliner, og 1753 oprettede

Konferensraad Hans Diderik Brinck-Seidelin den tilligemed Holbæk Ladegaard og Eriksholm til et Stamhus, men allerede 16 Aar derefter fik han Tilladelse til at sælge Godset til C. A. von Castenskiold, og i denne Slægt er den stadig siden forblevet. Nu ejes den af Baronesse Lerche, født Grevenkop-Castenskiold.

En halv Snes Kilometer Vest for Holbæk, Syd for Kalundborgvejen ligger den gamle Gaard, *Vognserup*, med Grete Bryskes høje enfløjede Hus fra Frederik II's Dage. Paa Dronning Margrethes Tid havde Jacob Ravensberg den og kort efter Anne Jærnskæg, og indtil 1680 var den i Adelseje, derpaa kom den i større Embedsmænds Besiddelse, indtil den 1750 blev solgt til Løvenborgs Ejer, Severin Løvenskiold, og derefter oprettedes som en Del af Baroniet Løvenborg. Efter Lensafløsningen blev den solgt. Men det er ikke blot det mærkelige gamle Hus, som er interessant. Enhver Elsker af dansk Kunst mindes de Billeder fra *Vognserup*, som de unge Eckersbergelever I. T. Lundbye og P. C. Skovgaard har malet.

Aggersvold, som ligger nogle faa Kilometer Nord for Jyderup, var ogsaa en Tid lang i de Benzonsers Eje, men solgtes 1737 til Herman Løvenskiold. 1753 kostede den 23.000 Rdl., 1777 det dobbelte, 1791 58.500 Rdl., 1805 158.000 Rdl. og Aaret efter 163.000 Rdl. 1865 betaltes den med 500.000 Rdl., men 1898 kun med 330.000 Kr., 1916 derimod ca. 1 Million. Her ser man et typisk Billede af Prisernes Stigning og Fald, selvom man ogsaa maa regne med, at Bondegods er købt til og solgt fra. Hovedbygningen er fra 1832, Ejeren er Godsejer Thor Thimm.

2 Mil Sydvest for Holbæk ligger *Bjergbygaard*, som allerede er nævnt i Valdemar II's Jordebog. Igenem Middelalder og Renaissance var den i en Række store Adelslægters Eje, om den end hyppigt skiftede Besidder, men ved Midten af 18. Aarh. kom den paa Landbofolks Eje, begyndende med Forpagteren paa *Vognserup*, Chr. Teilmann. Fra 1803 til 1888 havde Gaarden en rolig Tid i Bornemann-Slægten's Eje, saa købtes den af Grev Aage Brockenhuus Schack, og nu ejes den af Madame Frances Lois François, tidligere Grevinde af Rosenborg, som har gjort meget for at forskønne og modernisere Stedet.

Ved Roskilde-Kalundborg Vejen, et Par Mil Sydvest for Holbæk, ligger det stolte gamle Herresæde, Amtets Pryd, *Torbenfeldt*, som en Tid kaldtes Frydendal. Gaarden kom som Arv efter den sidste Bydelsbak til Rigens Hofmester Mogens Gøye

Torbenfeld Slot.

og blev i hans Efterslægt, indtil hans Sønnedatters Sønnesøn Manderup Brahes Enke, Birgitte Trolle, overlod den til Frederik III mod at faa Cai Lykkes Rantzausholm, der saa fik Navnet Brahetrolleborg. Dronningen kastede sig med stor Energi over Arbejdet paa at gøre Stedet til et fornemt og rigt udstyret Slot; men Kongens Død synes at have afbrudt Værket; og Christian V's Broder, Prins Jørgen, hvem Godset tilfaldt, mageskiftede det straks mod Jungshoved til Greve Christoffer Parsberg, som dog døde umiddelbart derefter. Det blev Justitsraad Rasmus Vinding, der blev den nye Ejer. Sønnen, Professor Poul Vinding, solgte det 1687 til Oberst Johan Rantzau, og det kom i de følgende Tider ofte i Handelen. 1765 købte Generalkrigskommissær Stephen Hansen, Lederen af den færøske Monopolhandel, Gaarden, og den ejedes senere af hans Søn, Konferensraad V. A. Hansen, der har indskrevet sit Navn som en af Bondestandens ivrigste og magtfuldeste Talsmænd. 1801 blev Fryden dal, Navnet som Kong Frederik III havde givet Ejendommen, solgt til Kammerraad van Deurs, i hvis Slægt det blev til 1873, da en Treschow erhvervede Godset; det fik 1907 sit gamle Navn tilbage, og ejes endnu af en af hans Efterkommere.

Bygningen er trefløjet og ligger paa en Holm i Søen; Murene indeholder Rester af sent middelalderlige Bygninger, men det

ydre med de hvide Mure, de kamtakkede Gavle og Taarnene skjuler mange Restaureringer og Tilbygninger. I Haven staar der et af Freund tegnet Mindesmærke i Anledning af Frederik VI's Besøg 1809 paa Frydendal.

Lidt Nordøst for Torbenfeldt ligger *Knabstrup*, kendt for sit nu nedlagte Stutteri af Graaskimler. Det er en ældgammel Gaard af stor Betydning. Den har været i Hvide-Slægtens Eje, og en senere Besidder, Niels Hallandsfarer, mistede den, fordi han hørte til Marsk Stig's Folk. Dronning Margrethe erhvervede den fra Roskildebispen Peder Jensen Lodehat, men overdrog den til Poul Laxmand, og derefter er det de Thotter og Troller, Sparrer og Parsberger, der besad Knabstrup indtil Enevælden. 1745—64 var den i Castenschioldernes Eje, og 1776 blev den for 14.300 Rdl. solgt til Chr. Ditlev Lunn, i hvis Slægt den endnu er. Bygningen opførtes 1861—62 efter Tegning af J. V. Dahlerup. Haven har endnu Minder fra den Tid i Midten af 18. Aarhundrede, da Ejeren, Oberst Maximilian Vilh. von Dombroick, vilde indrette den til noget storslaaet og pragtfuldt.

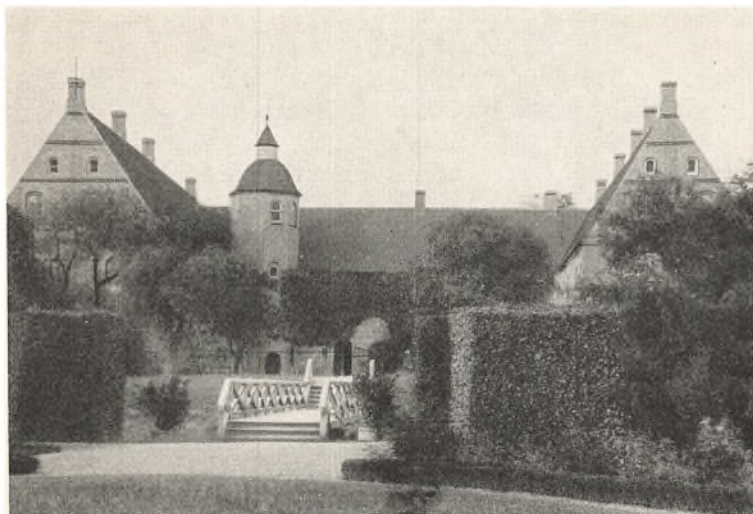
En Mils Vej Sydvest for Holbæk, Nord for Knabstrup, ligger Herregaarden *Løvenborg*, det gamle Ellinge eller Birkholm. Skal man nævne en typisk sjællandsk Herregaard, vil vel Tanken paa Løvenborg falde de fleste ind. Bygget paa en Holm ude i en Sø og forbundet med Land med en bred, tung Bro; røde Mure, der spejler sig i Vandet, og hvis Sokkel af Granitkvadre i Reglen gaar helt ned i Søen; de kantede Hjørnetaarne med deres spirklædte Hætter, og de svungne Renaissancegavle; den svære Portal med Sandstensfigurerne som to romerske Krigere, der vogter Indgangen; de hvide Gesimsbaand og Vinduesfatninger, alt indrammet af grønne Træer fra Haver, Alleer og Murplanter; det er saa vist et ægte dansk Billede.

Ejendommen er langt ældre end Bygningen; Kernen er en Landsby Ellinge, som Absalon bortbyttede til Sorø Kloster mod Jord i Undløse, og den kom ved Mageskifte til Roskildebisperne; blandt Lensmændene var Mikkil Andersen; saa hans Datter, Kong Hans's berømte Edele Jærnskæg, har maaske tilbragt sin Ungdom her. Christian III solgte Gaarden til Hans Barnekow, der gav den Navnet Birkholm, og i den Slægt forblev den, indtil Rigsraad Malte Juul købte den 1630. Han og hans Hustru, Anne Ramel, byggede Hovedbygning og Ladegaarden, og den gik til Svigersønnen Baron Putbus til Einsiedelsborg, derefter 1684 til

Løvenborg.

Baron Vietinghof, kaldet Scheel, og hans Efterslægt Baronerne Brockdorff, som ejede den til Christian VI's Tid. 1738 købte en rig norsk Bjergværksejer, Herman Leopoldus, Godset ved Auktion for 45.000 Rdl. Guld giver Ære, og han blev adlet Løvenskiold. Sønnen Severin, blev gift med en Datter af Feltmarskal von Numsen, og hvad denne ikke havde af Indflydelse ved Hove, havde hans fremragende Hustru. Vognserup købtes til, og af det og Birkholm dannedes 1766 Stamhuset Løvenborg, som 1773 ophøjedes til Baroni. Uden at være særlig afholdt, saa Baron Severin ofte Landets ledende Mænd hos sig; A. P. Bernstorff skal f. Eks. ofte have opholdt sig paa Løvenborg, og fra Baronessens Stuer udgik Traadene til det Kup, som sluttede det Guldbergske Styre og kaldte A. P. Bernstorff tilbage. Løvenskiolderne, Numsenene, Schubarterne fører over til Reventlowerne og Schimmelmannerne, og Baron Severins Søn, Michael Herman, staar derfor naturligt i Kredsen af Mændene, som i Praxis arbejdede for Bondestandens Vel; han havde ogsaa sammen med Gartneren, Johan Georg Scherg, Æren for Anlægget af den skønne Park. I det følgende Aarhundrede gik det op og ned for Familien; under en langvarig Administrationsperiode for en umyndiggjort Besidder byggedes der en høj Pavillon til Sydfløjen, og der opførtes et Par Taarne; de skil-

Kongsdal.

JONALS CO. FOT.

ler sig desværre ud fra det gamle. Efter Lensaflysningen solgte Baron Løvenskiold først Vognserup og 1938, faa Dage før sin Død, Løvenborg. Den nye Ejer er Greve Ahlefeldt-Laurvigen.

Vejen fra Ringsted til Hørve skærer Vejen fra Roskilde til Kalundborg i Mørkøv; et Par Kilometer sydligere ligger Torbenfeldt, som der er talt om ovenfor, og en fem—seks Kilometer længere fremme mod Ringsted, Herregaarden *Kongsdal* i Undløse Sogn, 2 Mil Sydvest for Holbæk. Absalon købte Gods her og skænkede det siden til Sorø Kloster; men ved Mageskifte kom det tilbage til Ætten, og Gaarden, Tygestrup kaldet, var en af Marsk Stig's betydeligste Ejendomme; Familien bevarede Gaarden, men den blev 1361 skænket til Antvorskov Kloster. Da dette ophørte i Frederik II's Tid, overlod Kongen Tygestrup til Peder Reedtz den ældre; han begyndte Bygning af den smukke røde trefløjede Bygning med de spidse Gavle og satte over Døren: »Gud naade Konning Frederik. Gud och hannem tacker ieg«; senere fortsatte Sønnen og Sønnesønnerne Opførelsen, og ved 1650 stod den som nu med sine spidse Gavle og sit store indre Trappetaarn og omgivet af brede Grave. Kong Frederik III samlede sig Jord om sin nye Erhvervelse Frydendal og købte derfor 1669 Tygestrup, som han gav Navnet *Kongsdal*; den gik snart ligesom Frydendal over til Prins Jørgen, mageskiftedes til

Grev Parsberg og tilfaldt hans Svoger Otto Powisch, der kun nogle Aar formaaede at beholde denne Ejendom; saa købtes det af Valdemar Gabel, 1698 af Caspar Bartholin og endte 1725 hos General Gregers Juel, Niels Juels Svigersøn, der jo samlede sig Gods i denne Egn (Aastrup f. Eks.), men han beholdt kun Ejendommen til 1725, og den skiftede nu ofte Ejere og forringedes mere og mere. En af de dygtigste Besiddere var den tidligere Forvalter Lorents Lassen; han og hans Søn, Niels, ejede Kongsdal fra 1773—1812 og gjorde saare meget til Gaardens og Bøndergodsets Forbedring. 1835 erhvervedes den af den lærde Historiker, Dr. Hector Estrup, der ved Ægteskab med to Scavenius-Døtre efter hinanden var kommet til betydelig Formue, og som var bleven træt af sin Stilling som Direktør for Sorø Akademi. Kongsdal er siden forbleven i Slægtens Eje; dens bekendteste Besidder er Christian IX's Minister Jacob Estrup, der her lukkede sine Øjne 1913.

En tre Kilometer Syd for Roskilde-Kalundborgvejen, 12 km Syd for Holbæk, ligger Gaarden *Tølløse*, en stor rød treetages Bygning som to Huse bygget sammen med Langsiderne, med Spir og Trappetaarne, svungne Gavle og med to smaa tilsvarende Sidefløje. Ogsaa denne Gaard hørte til Roskilde Bispestol, og efter Sækulariseringen mageskiftede Peder Oxe sig den til i 1558, og ham var det, som byggede den stolte Borg. Den gik i Arv indenfor Oxe-Slægtens Efterkommere, indtil den rige Chresten Skeel 1665 erhvervede den; hans Svigersøn Frederik Gersdorff ejede den, saalænge han levede, men Datteren overdrog den til Otto Krabbe til Egholm, som omtalt ovenfor, og derpaa solgtes den til den berømte Højesteretsprokurator Albertin, hvis Enke atter afhændede den 1728 til Dronning Anna Sophies Broder, General Greve Christian Ditlev Reventlow, fra hvem den gik over til Sønnen, Greve Conrad Ditlev Reventlow, og til dennes Datter, den regerende Rigsgravinde af Ysenburg-Büdingen. Her døde hendes unge Datter ulykkeligvis af Gift, og 1763 solgte Rigsgreven da Tølløse. 1768 erhvervedes den af den senere Ejer af Ringstedkloster, Johan Thomas Neergaard, og han restaurerede Bygningen praktisk muligt og ødelagde ganske dens Karakter. 1793 købtes den af Etatsraad Zeuthen, hvis Søn 1843 oprettede Baroniet Zeuthen, med Tølløse som Hovedsæde; det gik ved Arv over Opretterens Enke til Greverne Schulin. Efter Lensafløsningen blev det solgt; af de senere Ejere maa nævnes

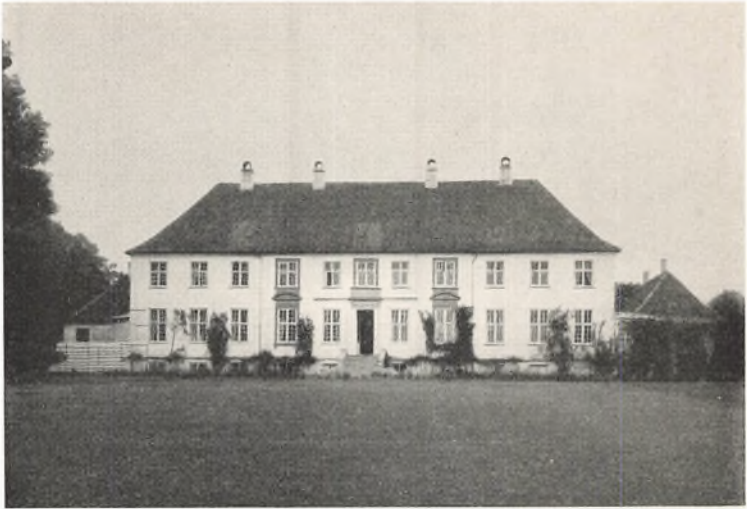

Tølløse ved Holbæk.

JONALS CO. FOT.

den store engelske Gartner, Hans Ove Larsen, der var barnefødt dér i Egnen, men han solgte snart Tølløse til Kammerjunker Neergaard. Nu ejes den af Grosserer A. Larsen, og er imellem benyttet som Restaurant, Forlystelsessted og zoologisk Have; for Tiden er den Kostskole. En Restaurering 1883—84 gengav i Hovedtrækkene Bygningen dens oprindelige Udseende.

Øst for Roskilde-Holbækvejen, 1 Mils Vej Sydøst for Holbæk, i Agerup Sogn, ligger *Eriksholm* ved det skovklædte Næs, som skyder sig ud i Bramsnæs Vig. Her fandtes i Middelalderen Landsbyen Erikslev, og deraf opstod en Gaard, som sammenlagdes af Landsbyen og af Torupgaard og Vinderupgaard, og som gik frem og tilbage mellem Friiserne, Kronen og de Vadspyder. Med den sidste Vadspyds Enke kom den til de Festenberger, som kaldes de Pax'er, og Holger Pax mageskiftede den til Søhelten Niels Juel 1682 mod at faa hans jydsk Ejendom Sæbygaard; den arvedes af Svigersønnen Gregers Juel, som ovenfor er nævnt flere Gange; Sønnen Peder Juel solgte 1752 Eriksholm til Hans Didrik Brinck-Seidelin, som er omtalt ved Hagedstegaard, og den blev en Del af et Stamhus, men først blev, som nævnt, Hagedstegaard fri, og 1809 erstattedes Eriksholm med en Fideikommiskapital. Godset skiftede nu gentagne Gange Ejer. 1878 erhvervedes Gaarden af den senere Udenrigsminister,

Eriksholm.

Greve C. W. Ahlefeldt-Laurwigen. Den ejes nu af hans Søn. Hovedbygningen er et meget statelig, hvidkalket Hus i to Etager, med sorte Tegl og med Sandstensfatninger om de arkitektonisk betydende Vinduer og Døre, bygget 1788; og Haven er en Seværdighed, ligesom hele Egnen her hører til Landets skønneste.

Som den sidste Herregaard i Egnen maa nævnes Holbæk Ladegaard, et Par Kilometer Sydvest for Byen. Det er en trefløjet Bygning, opført 1798. Ogsaa den har sin Historie. Naturligvis havde Holbæk sin Kongsgaard med tilhørende Ladegaard. Slottet ødelagdes af Svenskerne 1659 og Jorden gaves 1661 Henrik Thott som Erstatning for hans skaanske Godser; men hans Kreditorer tog den, og 1668 erhvervedes den af Professor Bertel Bartholin, som atter 1691 solgte den til den under Løvenborg omtalte Baron Vietinghof; Svigersønnen Baron Schack Brockdorff solgte den 1706 til Gregers Juel (Trudsholm, Aastrup, Kongsdal, Eriksholm), og atter her lod Sønnen Peder Juel den gaa videre 1752 til Hans Seidelin, og den blev 1753 af Søstersønnen Brinck-Seidelin gjort til en Del af det da oprettede Stamhus (Hagested, Eriksholm), men solgtes 1809 til den under Aastrup omtalte Skibsfører H. P. Kofoed. 1839 købte F. Rottbøll Ladegaarden for 168.000 Rdl., han bortsolgte Gods for 365.000 Rdl., og Hovedgaarden med Appertinentier og Resten af Godset

vurderedes dog 1866 til over 300.000 Rdl. Det var virkelig gode Tider for Landmændene. 1914 købtes den af den nuværende Ejer Poul Dahl.

Hermed er Holbækegnens Herregaarde i store Træk gennemgaaede. Ingen af dem har gennem Tiderne udelukkende været i Hænderne paa den gamle danske Adel, men Løvenborg og Eriks-holm, Hørbygaard og Hagedsted, samt Torbenfeldt har nu adelige Ejere, hvor meget de end i Tidens Løb har været omtumlede, og kun Hagedsted og Hørbygaard, Kongsdal og Knabstrup har i mere end 100 Aar været i den nuværende Besidders Slægts Eje. Der er gamle Borge som Løvenborg og Torbenfeldt, Tølløse og Vognserup og delvis som Hagedsted; nyere arkitektoniske Seværdigheder som Eriksholm. Og Egnen hører til den skønneste i Danmark.

Ringsted Egnens Herregaarde.

Sikkert og fast ligger Ringsted i den fede sjællandske Jord, som Smørhullet i Midten. Rundt om er der tusindaarig Bebyggelse, og Byen selv vidner ved Kirke og Torv om den Rolle, Ringsted havde som Centrum for de frihedsvrige Midtsjællændere. Sorø, Næstved, Haslev og Roskilde, ja Holbæk søger vel at beklippe Byens Opland, men støt arbejder Byen for sin Sag og sit Liv. Herregaarde mangler der saa sandelig ikke her paa Egnen, en ligger endda næsten helt inde i Byen, *Ringstedkloster*, skraas overfor St. Bents Kirke. Klosteret var højst anseeligt og blev selvfølgelig Krongods, da Munkene var døde, og Stedet styredes af Lensmanden; her havde Landsdommer Jørgen Seefeldt sit berømte Bibliotek, som Svenskerne tog. Da Domænerne blev gjort i Penge, fik Hofslagteren Ringstedkloster; men Slagter er eet, Godsejer et andet, og det kom snart i Handelen igen. 1741—1808 ejede Familien Neergaard det.

Historien om de Neergaarder og deres midtsjællandske Godsbesiddelser er egentlig et Eventyr, som viser, hvad en dygtig og arbejdsom Slægt kunde drive det til under Enevælden.

I Christian IV's sidste Tid kom en Bondemand Mads, der var født paa Nedergaard under Mattrup i Jylland, til Sjælland, og han blev Forpagter paa Svenstrup, som da var et kongeligt Len med Oluf Brockenhuus som Lensmand; Mattrups Ejer var en Slægtning af Oluf Brockenhuus's Hustru. Hans Søn Thomas Madsen kaldte sig Neergaard efter Slægtens Hjemsted og fort-

satte Faderens Forpagtning. Han havde tre Sønner, der alle begyndte som Forpagtere paa Omegnens Gaarde (Førslev f. Eks.) og endte forsigtigt og forsøgsvist som smaa Godsejere (Fuglebjerg, Grevensvænge, Mogenstrup Mølle). Der var 20 Børnebørn og de blev Præster og Forpagtere eller gift med Præster og Forpagtere i Midtsjælland; en af dem hævdede sig til Storgodsejer, som det nedenfor skal omtales, andre købte mindre Gaarde (Vibygaard), andre Efterkommere slog sig ned lig en Klan paa et Gods, som hos Greve Danneskiold Samsøe, hvor i Tiden om 1800 fem Brødre og en Søster besad alle Stillinger, Johan som Forvalter paa Gisselfeld og senere Birkedommer, Thomas som Forpagter sammesteds, Johan Saabye Neergaard som Forpagter paa Avlsgaarden Hæsede, Johan Thomas paa Brattingsborg, Johan Henrik som Godsforvalter og Datteren Claudine Klestrup blev gift med Godsinspektøren paa Gisselfeld; de fleste endte, efter en flittig, omend stundom noget haardhændet Virksomhed, deres Liv som Proprietærer eller Godsejere. Der findes kun faa Godser i Midtsjælland, som de Neergaarder ikke har forpagtet, styret eller ejet i Enevældens sidste Aarhundrede.

Den betydeligste Skikkelse blandt denne Slægt af Ridefogeder, Forpagtere og Godsadministratorer var unægtelig Peter Johansen Neergaard (1702—72). Han begyndte som de andre som Forpagter; men blev snart selvstændig, idet han erhvervede Ringsted Kloster og Kærup. Kort efter 1742 underbyggede han sin Position ved at ægte Kirstine Tønnesdatter Bruun, som efter nogles Antydninger skal have været af meget fornem Ekstraktion, skønt hun opføres som Plejedatter og Niece af en Regimentsskriver ved Rytterdistriktet paa Tryggevælde Jens Bruun. Han kendte Landvæsenet til Bunds og dets Muligheder, og kunde derfor 1748, paa en Tid, hvor det danske Landbrug paa Grund af Kvægsygens Svøbe og Bondestandens Foringelse havde saa onde Vilkaar, som vel ingensinde før eller siden, af Kronen købe Alslev og Tryggevælde, som han dog 1751 byttede bort mod Svenstrup, der laa Ringsted nærmere, 1763 fulgte Købet af Merløsegaard, og 1765 af Basnæs, og fra 1751—55 ejede han desuden Eskildstrup. Med Paapassenhed og afgjort Talent drev han sine Gaarde, saa hver af de to Sønner kunde faa deres store Godskompleks paa saadanne økonomiske Vilkaar, at de 1780 kunde lade sig adle. Jens Bruun de Neergaard til Sven-

strup blev Etatsraad og Overlandsdommer. Hans Enke, en saare forstandig københavnsk Bryggerdatter Anne Marie Møller, føjede 1794 Skjoldnæsholm til og kunde endvidere give sin ældste Søn forskellige holstenske Godser (Eckhof, Bülck, Övelgönne f. Eks.) — fra ham nedstammer en Gren, som har naaet en meget fremskudt Position i Tyskland — ; den næstældste Søn Kammerherre Johan Andreas Bruun de Neergaard fik Svenstrup og Skjoldnæsholm, Gaarde, som er forblevne i hans Efterslægt, og den tredie Søn Tønnes gjorde sit Navn saa kendt som rejsende Verdensmand og Skønaand, at han er en af de faa Danske, hvis Portræt hænger i Versailles. Hans Interesser for Kunst og Videnskab opaad ganske vist hans Del af Formuen.

Peter Neergaards anden Søn Johan Thomas Neergaard (1745—1806) drev det vel ikke højere end til at blive Kancelliraad, men han forøgede sine Arvegodser Ringstedkloster og Kærup med Købet af Tølløse, som ovenfor er omtalt, og hvor han ikke netop viste Pietet mod det gamle Hus, og Søgaard, samt Basnæs ; de blev dog solgte inden hans Død, men hans Søn, Etatsraad Peter Neergaard, og dennes Sønner erhvervede det store Plessenske Godskompleks (1803) ; Gunderslevholm, Kastrup, Førslev og Fuglebjerg, desuden Fuglsang og Prierskov paa Lolland (1819) foruden flere andre Godser som Gyldenholm og Aunsbjerg, og disse Ejendomme er siden blevet i Slægten.

Administrationen og den daglige Drift af disse store Godser har været en enestaaende Indsats i dansk Landvæsens Historie. Mange Neergaardere har gjort sig bekendte som dygtige Landmænd, omend strenge Herrer, og som retsindige, i Reglen meget konservative Politikere, men de har ikke glemt det Muld, hvoraft Slægten er vokset frem, og de har vist sig som fremragende Befordrere af Landbobefolkningens Dygtiggørelse og økonomiske Betyggelse.

Da de store Godskøb var afsluttede 1803, solgte Peter Neergaard Ringsted Kloster tilligemed Kærup for 400.000 Rdl. til en Slægtning Jørgen Quistgaard, og denne solgte Klosteret 1808 til den rige Grosserer Caspar Peter Bügel fra København, der havde bevaret sin i »den florisante Handelsperiode« vundne Formue og nu gjorde Godset til et Familiefideikommis for Hovedmændene for de Slægtslinjer, der udsprang fra hans seks Børn. Denne Stiftelse bestod, indtil den i Henhold til Lensloven substitueredes med en Fideikommiskapital, der dog kun nu har

to Grene. Men Godset afhændedes 1917 til Ringsted By. Den gamle Hovedbygning, der gik tilbage til den katolske Tid, blev ødelagt ved Brand 1806.

En halv Mils Vej Øst for Ringsted ligger *Kærup*, en gammel Adelsgaard, som kom under Klosteret; Admiral Chr. C. Gabel ejede den og kaldte den Gabelseje, senere fulgte den til 1806 Ringsted Kloster i Neergaardernes Besiddelse. 1827—1913 var den i Familien Grüners Eje. Nu er Boisen Thøgersen dens Ejer. Hovedbygningen er omtrent 100 Aar gammel.

Lige Vest for Ringsted findes det sagnbetonede *Sigersted*. hvortil Saxo, maaske med Urette, henlægger den ofte besungne Tragedie om Hagbard og Signe, Kærlighedshistorien om den norske Kong Hammonds Søn og Danerkongen Sigers Datter, som brændte sig inde i sit Jomfrubur, da hun saa Hagbards Kappe flage i Galgen.

Fra Ringsted gaar Vejen mod Nord, mod Holbæk, gennem Passet for Enden af Haraldsted Sø, og Nord for Søen ligger *Knud Lavards Kapel*, bygget, hvor denne Kongeætling blev dræbt ved det skæbnesvangre Mord 1131. Nu er kun lave Ruiner tilbage.

Vejen nordpaa fører forbi *Merløsegaard*, der først blev oprettet 1678 af to Bøndergaarde, men som senere har hørt til Neergaarderne paa Ringsted Kloster, til Lensgreve A. W. Moltke fra Bregentved og til Greve Knuth, før den kom til Etatsraad Suhr, og med Bonderup blev Grundlaget for den Suhrske Stiftelse, der væsentlig har velgørende Formaal. Vejen fører videre forbi *Bonderup*, der nu er forbundet med Merløsegaard, en gammel Adelsgaard, der som de øvrige i 17. og 18. Aarhundrede blev handlet meget, og en Tid ogsaa tilhørte Neergaard-Familien. Fra 1806 til 1853 ejedes den af Greve Fr. Knuth og hans Søn og solgtes da til Etatsraad Suhr. Her boede Johanne Louise Heiberg ofte om Sommeren med sin Mand, Digteren Johan Ludvig Heiberg, der døde her 1860. Bygningen blev restaureret 1859 af F. Meldahl.

En Mils Vej Øst for Merløsegaard og Nord for Ringsted ligger det smukke Gods *Skjoldnæsholm*, bygget 1763 af Grevinde Danneskiold-Laurwigen, en Herregaard, som med sine hvide Mure med de røde Sandstensfatninger og sit mørke Tag har hele det 18. Aarhundredes Ynde og Værdighed. Fra den historiske Tids Begyndelse har Stedet været en Plads af forsvarsmæs-

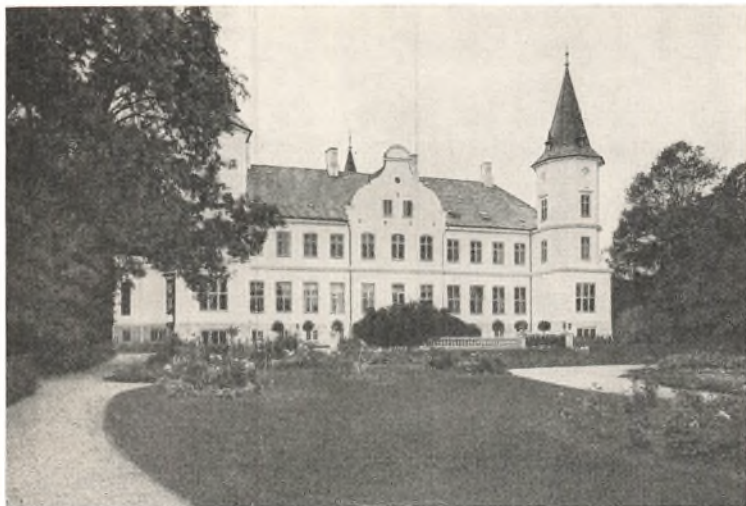
sig Betydning, et Pas for dem, som vilde mod Syd fra Holbæk Fjord, og endnu vises et befæstet Voldsted ved Valsøllille Sø; en ældgammel brolagt Vej, »Kong Valdemars Vej«, fører der hen. Den synes oprindeligt at have været en Kongsgaard, men var i Dronning Margrethes Tid i de Jernskægers Eje og gik ved Arv over til de Ruuder, som imidlertid bortbyttede den til Erik af Pommern mod Vedbygaard. Slottet blev nedbrudt i Frederik II's Tid, og det gamle sjællandske Vandresagn, at dets Sten brugtes til Frederiksborg, knyttet naturligtvis ogsaa til Skjoldnæsholm, skønt Transporten jo maa antages at have været noget besværlig. Godset overdroges 1662 den ofte nævnte Henrik Müller, og han byggede Bolig, hvor Hovedbygningen nu ligger; men han maatte ved den store Revision give det tilbage 1682, og Kongen benyttede den gode Ejendom med dens fornemme Herligheder i sit private Øjemed; for at faa noget holstensk og norsk Gods og Gyldenlund (nu Charlottenlund), afstod han det 1683 til sin Halvbroder Ulrik Frederik Gyldenløve; det blev Medgift for dennes Datter, som ægtede den unge Greve Christian Gyldenløve, Christian V's Søn, og fulgte disses eneste Barn, som ægtede Hertugen af Augustenborg; men da Hertugen samlede sig Gods andetsteds, blev det 1720 solgt til hendes Morbroder Greve Ferdinand Anton Danneskiold-Laurwigen, der var gift med Dronning Anna Sophies Søster. Da han døde, arvedes det af hans Søn Greve Frederik Ludvig Danneskiold-Laurwigen, der havde søgt sig en Hustru indenfor samme snævre Familiekræds. Christian Gyldenløve havde nemlig efter sin første Hustrus Død ægtet Dorte Krag, den unge Enke efter Diplomaten, Baron Jens Juel, Niels Juels Broder, og hun blev derved Stammer til Greverne Danneskiold-Samsøe. Hun giftede sig tredje Gang med en Ahlefeldt, og det var Datteren af dette Ægteskab Anna Joachimine Ahlefeldt, der blev Grevinde Danneskiold-Laurwigen, og som tog Bolig paa Skjoldnæsholm, som hun ofrede meget for at forbedre og forskønne, og hvis Bønder hun var en god og hjælpsom Besidder. Netop af Hensyn til de undergivnes fremtidige Behandling overdrog hun 1794 Skjoldnæsholm for kun 128.000 Rdl. til Enken paa Nabogodset Svenstrup, Etatsraadinde Neergaard, om hvem der er talt ovenfor, og som hun kendte som en god og forstandig Godsejer. I dennes Efterslægt er Godset forblevet til nu; det blev 1844 oprettet til et Familiegod, men Baandet hævedes ved Lensaflysningen.

Svenstrup.

Sydøst for Skjoldnæsholm, nær Borup Station, i Gammel Roskilde Amt, men kun et Par Mil Nordøst for Ringsted ligger det dejlige Herresæde *Svenstrup* i Borup Sogn, et af Danmarks pynteligste og mest velplejede Godser. Før Aar 1300 var Ejendommen kommen til Kirken, til Antvorskov Kloster, og gik derfra til Kronen ved Reformationen. Frederik III, der kendt med Livets Omskiftelser og den klingende Mønts Magt, samlede sig en mægtig Sum af rede Penge i Kælderen paa Rosenborg, og i Stedet brugte Rigens Jord til Betaling af Kreditorer og tro Tjenere, hvad der for ham sjældent var nogen daarlig Forretning, afgav Gaarden til Hans Svane, der havde faaet Titlen Ærkebiskop som Tak, fordi han med Danmarks Præsteskab støttede det kongelige Kup ved Enevældens Indførelse. 1751 blev Gaarden, som omtalt, solgt til Krigsraad Neergaard, (»den store, store, store«, som Wessel siger, utvivlsomt noget drillende), og i dennes Slægt er Gaarden bleven. 1844—1922 (Lensafløsningen) var den et Familiegods. Nu ejes det smukke Herresæde af Baron Wedell-Neergaard. Hovedbygningen er trefløjet, nu hvidkalket, med sorte Tegl; den er opført i 1782 af den udmærkede Kallundborgske Tømmermester og Arkitekt J. C. Kiszling og blev i Perioden omkring 1900 brugt som et Forbillede for Arkitekturen i Lyststeder og offentlige Bygninger her i Landet.

Syd for Svenstrup, en halv Snes Kilometer Sydøst for Ringsted ligger *Giesegaard*. Her havde Kronen en Gaard, Skivede, og

Giesegaard.

den blev med mere Gods af Frederik III givet som Betaling for Gæld til Skatkammersekretær senere Amtmand Fr. Giese, der gav den nye Besiddelse Navn. Efter hans Søn, der var Amtmand, solgtes den 1719 til Etatsraad Chr. Scavenius, der næste Aar afhændede den til Admiral Chr. C. Gabel, som 1726 solgte den til Enkegrevinde Schack, f. Rantzau; denne meget rige, virksomme og retsindige Dame bestemte ved sit Testamente, at Gaarden med Ottestrup, Spanager og Juellund, samt Gram og Nybøl skulde være et Stamhus for Efterkommerne af hendes Mands yngre Søn af et tidligere Ægteskab. Først 1777 blev det oprettet og bestod til Lensafløsningen 1922. Mandslinjen uddøde 1821 og Stamhuset tilfaldt da Sønnen af den sidstlevendes Søster, der havde været gift med Hofchef Johan Ludvig Brockenhuus, Henrik Adam Brockenhuus, der 1822 blev ophøjet i Grevestanden som Greve Brockenhuus Schack. Den gamle Hovedbygning fra 1750 er gentagne Gange ombygget; dens nuværende Udseende med Karnappen og 3 Taarne skyldes Arkitekt Zeltner 1873, men den blev gjort hvid og delvis ændret 1904.

En lille Mils Vej Syd for Ringsted i Veterslev Sogn ligger *Sørup*, det gamle Sötorp fra Dronning Margrethes Tid. Gaarden var under de første Oldenborgere indtil 1639 i Slægten Basses Eje. Under Christian V ejedes den af Gesandten og Ceremonime-

steren Bolle Luxdorph, derefter af hans Svingersøn, Greve Knuth til Knuthenborg, hvis anden Hustru, født Reventlow, 1743 gjorde den til Hovedsæde i et Baroni Conradsborg, oprettet for en af hendes yngre Sønner. Det bestod dog kun til 1796, da det ophævedes mod et Pengefideikommiss. Senere har Gaarden været hos forskellige Slægter. Hovedbygningen er opført 1909 af Arkitekt Tvede for den nuværende Besidder af Giesegaard, Greve Fr. Brockenhuus Schack, der ejede Sørup 1907—18. Den nuværende Ejer er Godsejer W. Harrsen.

En lille Mil Syd for Sørup og 1½ Mil fra Ringsted ligger *Tybjerggaard*, der nu ejes af det Steinmannske Legat. Gaarden er ældgammel og var tidligt i fornemme Adelslægters Besiddelse. Ved Enevældens Begyndelse var den i de Krafers og Banners Eje, og blev 1672 solgt til Ulrik Frederik Gyldenløve, derefter til Christian V, som 1678 afhændede den til sin Ven, Overkammerjunker Adam Levin Knuth, der imidlertid elleve Aar derefter atter solgte Kongen den, som hurtigt solgte den videre. 1763 erhvervedes den af den kendte Oplysningsmand Tyge Rothe, hvis Søn 1795 bortsolgte den. 1804—33 ejedes den af Major Jacob Neergaard; hans Enke, f. Dinesen, bragte Gaarden til sin anden Mand, Jacob Neergaards Svoger, Oberst Steinmann, i hvis Slægt den er bleven og hvis Sønnesøn, Kammerherre, Oberstlieutenant Steinmann, testamenterede den til et Legat. Selve Gaarden er trefløjet, med een Etage, men antagelig med gamle Rester af tidligere Bygninger i sine Mure. Dens nuværende Udseende gaar tilbage til 1763, da Tyge Rothe opførte den.

Hermed er de væsentligste Herregaarde om Ringsted omtalt. En stor Part af dem (Giesegaard, Tybjerggaard, Skjoldnæsholm og Svenstrup) har været i samme Families Besiddelse i de sidste hundrede Aar eller derover, maaske paa Grund af Lensbaand. Til veldædigt Formaal tjener Tybjerggaard, Merløsegaard og Bonderup. Skjoldnæsholm og Svenstrup er arkitektoniske Monumenter af væsentlig Værdi.

Haslev Egnens Herregaarde.

Haslev er en Stationsby, kendt især fordi det store Mejeri for en Mængde Herregaarde, »Trifolium«, ligger dér; en ny By med fremadstræbende Skolevæsen, med driftige Købmænd, med ikke ubetydelig Industri; Hovedpunktet for Sydsjællands Elektricitetsforsyning; vaagen og vagtsom véd den at høste af

Bregentved.

JONALS CO. FOT.

sin Position som Centrum mellem mange og anselige Herregaarde.

En Miils Vej i Retning af Ringsted ligger *Eskildstrup* i Sneslev Sogn. Den omtales i Erik Menveds Tid, og senere var den længe i de Skavers Eje, Slægten med Pentagrammet som Vaaben. Da den uddøde 1583, gik Gaarden over i andre Adelsslægters Besiddelse og den var senere i de Rantzauers og Thotters Eje. 1751—55 besad Peter Neergaard den, som ovenfor nævnt, og 1790 kom den i Slægten Barners Eje. Den sidste Besidder af denne Slægt testamenterede den til Kirkelig Forening for indre Mission; dens Ejendomsskyld er omkring en halv Million Kroner.

En halv Mils Vej Syd for Eskildstrup ligger *Assendrup*, i Tybjerg Herred og Aversi Sogn; den var i de Hakers, de Krummedigers og de Billers Eje og endelig i de Krafers. Efter Suverænitetens Indførelse træffer man blandt Ejerne Biskop Hans Wandal, og 1681 erhvervedes den af Overkammerjunker Adam Levin Knuth, der forenede den med Gisselfeld, et Baand, som varede til 1909. Siden 1913 har den været i Familien Lemvighs Eje. Hovedbygningen er genopført 1920 efter den brændte, som skal være bygget 1696.

Nær selve Haslev, en 3 Kilometer Sydøst for Byen, ligger *Bregentved*, det prægtige Hovedsæde i det Moltkeske Grevskab.

Af den store, trefløjede to Etagers Hovedbygning med det høje Spir, er de to Fløje ny, opført 1887—91 af Arkitekt Axel Berg; men den nordre, Kirkefløjen, er fra 18. Aarhundrede. Naar Gaardens hvide Mure med Sandstensdekorationerne og det høje Mansardtag saa godt glider ind i hele Egnens Karakter, skyldes det vel, at den er holdt saa nær i Stil til den gamle Bygning, som den afløste. Til Bygningen hører en stor Have og Park paa næsten 100 Td. Land, smykket med Basiner og Billedhuggerarbejder. Den er en af Midtsjællands mest besøgte Seværdigheder. Bregentved er ældgammel og nævnes paa Valdemarernes Tid. Fra Grubber, Bydelsbaker og Gyldenstjerner kom den til de Krognoser, og her boede Slægtens sidste Mand Oluf Mouritsen og hans Hustru Anne Hardenberg, Frederik II's Elskede; hun tilbragte sin Enkestand paa Bregentved. Den kom senere til Tyge Brahes Broder, Steen Brahe, der var en af Regeringsraaderne under Christian IV's Mindreaarighed, og til Lensmanden paa Frederiksborg og Kronborg Fr. Urne, og 1668 til Vicekansleren Ove Juul, hvorfra den gik i Arv til en af den nye Tids Mænd, Sønnen af Frederik III's Kammerskriver, senere Statholder i København Christoffer Gabel, til Vicestatholder Frederik Gabel og hans Søn Admiral Chr. C. Gabel, der er nævnt under Ringsted Kloster. 1718 købte Kongen Bregentved og gjorde det til et Ryttergods, men da Christian VI hævede denne Ordning, afhændede han Gaarden til den berømte General Poul Løvenørn, der lod Eigtved gøre Forslag om Opførelsen af en ny Hovedbygning og indrettede Kapellet som det nu staar. 1740 købte Kongen atter Bregentved og vilde indrette den til Bolig for Dronningens Søster, Enkefyrstinden af Ostfriesland, der efter Strid med sine Undersaatter opholdt sig her i Landet. Planen blev dog ikke gennemført, og Frederik V skænkede efter sin Tronbestigelse Gaarden til sin Ven og Fortrolige Overhofmarskal Adam Gottlob Moltke, der heromkring samlede sig et stort Gods og 1750 fik Bregentved oprettet som Grevskab. Denne Gave fra Kongen er ofte kommenteret, men man bør erindre, at Jordegodsets Værdi den Gang ikke var saa høj som nu, specielt ikke i denne for Landvæsnet ulykkelige Periode, endvidere at Kongerne ansaa det for en god Politik at sørge for de Mænds Velbefindende, — deriblandt altsaa ogsaa med »Sommerhus«, — som han i væsentlig Grad støttede sig til i sin Regering og Politik. Moltke var Kongen en god, omend

Gisselfeld.

streng Ven, og det er hævet over enhver Tvivl, at han har haft sin betydelige Andel i det Styre, som skaffede Danmark de lykkelige Aar i Slutningen af 18. Aarhundrede. Ogsaa de følgende Besiddere, hans Søn og Sønnesøn, tjente Kongen som Ministre, Joachim Godske Moltke og den fra den grundlovgivende Rigsforsamling 1848—49 vel bekendte Adam Wilhelm Moltke. Gaarden er, efterat Grevskabet blev afløst 1922, endnu i en af hans Descendenters Eje.

Et Par Kilometer Sydøst for Bregentved, ved Vejen mellem Haslev og Vester-Egede, træffer man den store indhegnede Have og Park, som indrammer en af Nationens stolteste Borge, *Gisselfeld*; først ser man Peder Oxes lange lave murede Lade, med sine Skydeskaar, saa kommer de murede Broer over de brede Grave, og endelig Huset, to Stokværk høj og med fremspringende Porttaarn, takkede Gavle og med udkraget Vægtergang under Taget. Gaarden hæver sig trefløjet midt paa en Holm, der ellers kun rummer en lille nødtørftig, trefløjet Stald- og Garagebygning. Som intet andet Sted er i det ydre den gamle Borgkarakter understreget, og saa er Bygningerne dog nu ingenlunde Sæde for en voldsom Herre, der maa beskytte sin Magt med Vaaben og Forsvar, men for en travl Administrator af et prægtigt Gods, hvis Udbytte kommer fattige unge Piger tilgode; thi det er en Klosterstiftelse, der ejer Stedet, en velgørende

Anstalt af ganske store Dimensioner, og det er en Efterkommer af Stifteren, der leder Institutionen og, af og til, bebor Slottet. Fra gammel Tid laa der en anselig Ejendom nær Sørup Sø, og den flyttedes i 16. Aarhundrede til den nuværende Plads; blandt Gaardens Ejere er Valdemar Atterdags ansete og tro Mand, Hr. Bo Falk og hans Brødre. Ide Eskildsdatter Falk bragte Gisselfeld til sin Mand den ældre Hr. Mogens Gøye og den arvedes af Sønnen, Rigens Marsk Hr. Eskil Gøye paa Kong Hans' Tid. Sønnen Henrik Gøye holdt først paa den gale Hest i Striden om Kristiern II; ham var det, der forsvarede København mod Frederik I og som satte sin Formue ind paa hans Sag. Men svigtet, tillidsmæssigt og pekuniært, af Kristiern II, blev han Frederik I's Mand, omend hans Økonomi aldrig forvandt Tabene ved de Lejesvende, han havde holdt. Gisselfeld maatte han pantsætte med Forkøbsret til Otto Rosenkrantz og sin Broder, den mægtige Righshofmester Mogens Gøye, men solgte den derpaa til sin Svoger Johan Oxe, hvorefter der udbrød stor Strid mellem Familierne. Først Johan Oxes Søn, Peder Oxe, fik 1540 Sagen bragt til Afslutning, og han er Bygherren paa Gisselfeld fra 1547. Vel maatte han i sin Landflygtighed taale, at Kongen overdrog Borggreven Fr. af Dohna Gaarden, men han fik den tilbage ved sin Hjemkomst og gjorde den stor og rig og udstyret med mange Herligheder, som det berømte Karpefiskeri, der endnu drives der. Den arvedes af hans Hustru Mette Rosenkrantz og gik derfra til hans Søster Ane, og dennes Datter Karen Banner, der var gift med den pragtelskende Henrik Lykke til Overgaard og blev i denne Slægt, til Kaj Lykke 1661 maatte afstaa den til Kongen, som en Tid stillede den til Raadighed for Kronprinsen, der ogsaa boede der. Den gik 1671 over til Oberstlieutenant Rumohr og videre til Greve Hans Schack, fra hvis Slægt den, betydelig forbedret som Jordegods, solgtes til Christian V's Overkammerjunker Adam Levin Knuth. Ogsaa han anvendte meget paa Godsets Forbedring og Arrondering, og han havde Planer om at oprette det som et adeligt Jomfrukloster. Ved hans Død solgte Arvingerne den dog 1699 til Kongens anerkendte Søn Christian Gyldenløve for 85.000 Rdl. Da han døde faa Aar derefter 1703, som den unge Helt, der havde deltaget i flere Slag og Belejringer, end han talte Aar, havde han ganske vist bestemt, at Gisselfeld efter Knuths Plan skulde oprettes som Kloster, men foreløbig dog overdrages hans

Enke, hvis Gaard Juellund han havde solgt. Deraf udsprang der en stor Tvistighed, da Enken Dorte Krag døde 1754 og det viste sig, at hun havde testamenteret Godset til sin tredie Mand. Trods Familiens Forbitrelse drev den unge Lensgreve Frederik Christian Danneskiold-Samsøe, Gyldenløves Sønnesøn, paa med Klosterets Oprettelse og ved Godssalg og personlige Opofrelser lykkedes det; det traadte i Virksomhed 1755, dog saaledes, at der af Godsets Indtægter ydes Aarpenge til de indskrevne Frøkner, mens Bygningerne selv, som uegnet som Klosterbolig, overlodes Overdirektøren til Beboelse. Siden da har Stiftelsen været i Blomstring og Antallet af nydende i stærk Stigning. For Tiden faar 50 Frøkener Hævning derfra, og senere Besiddere har dertil knyttet et Livrentefond for 100 unge Piger. Gaarden er ikke alene vedligeholdt, men gennem en Række Restaurationer, sidst af Martin Borch 1915, forskønnet og forbedret, Haven, der blev ny anlagt i engelsk Stil i Slutningen af forrige Aarhundrede, hører til de smukkeste i Landet, og paa hele Egnen er der i Anlæg, Beplantninger og Bygninger gjort meget for Stedets Forskønnelse. Have og Park, samt Hæsedes Skov med Skovløberstedet Villa Gallina er et af de mest søgte Udflugtssteder i Midtsjælland. Lensgreve Danneskiold-Samsøe er stadig Overdirektør for Gisselfeld og bor hvert Aar nogle Maanedere der.

Vi er nu her i Haslev-Egnen kommen saa langt fra Hovedstaden, at Godserne ikke længere skifter Ejer saa hyppigt, som nærmere Byen. Bregentved, Gisselfeld og Eskildstrup har i de sidste hundrede Aar været i samme Slægts Besiddelse, og de to sidste Godser er Stiftelser til offentlig Tarv. Baade Gisselfeld og Bregentved Hovedbygning som Park hører til Landets betydeligste Seværdigheder.

Fakse Egnens Herregaarde.

Fakse ligger midt i Fakse Herred, Øst for Haslev, 2—3 Mil Nord for Præstø og Vest for Storeheddinge; Hovedbyen er landskendt for det store Kalkbrud i et gammelt mægtigt Korallrev, der er skudt op fra Undergrunden. Byen ligger højt med en skraanende Udsigt mod Havet og Præstø Bugten, og den nærliggende Fakse Ladeplads hører til Sjællands mere kendte Badestrande. Egnen har god Jord og er meget skovrig, saa ogsaa her ligger en Krans af gamle Gaarde.

Turebyholm.

I selve Fakse Sogn ligger mod Syd *Rosendal*, som før hed Totterupholm, og ejedes af Valløse berømte Ejer Hr. Oluf Rosenkrantz, hvorfra den gik over til de Gyldenstjerner; den solgtes 1644 af en Arving til Ulfeldterne og kom derefter til Niels Juels Hustru Margrethe Ulfeldt, og arvedes derfra til de Krager og de Jueler og til Major Holger Rosenkrantz, der 1748 gav den Navnet *Rosendal* og gjorde den til Hovedsæde i et Baroni; det erstattedes af et Pengefideikommis og solgtes;

Gaarden fik saa 1789 Navnet *Rosendal*, den kostede da 90.000 Rdl., 1801 175.000 Rdl. og 1806, da Lensgreve Chr. C. S. Danneskiold-Samsøe købte den, 255.000 Rdl. Den gik over til hans Svigersøn Greve Holck Winterfeldt og er endnu i en af Efterkommernes Eje, i Greve Knuths Besiddelse. Gaarden er smaa hundrede Aar gammel, opført paa et gammelt Voldsted og omgivet af Grave.

Nordligst i Herredet, et Par Mil Syd for Køge, nær den store Vordingborgvej, Hovedvej Nr. 2, ligger kranset af Skov *Turebyholm*, en skøn lille Rococogaard, som Grev Adam Gottlob Moltke har ombygget og udstyret. Det var Kirkegods og blev Kongsjord og mageskiftedes 1604 til Henrik Gøye den yngre mod Skørtinge. 1667 kom Gaarden, der nu fik sit Navn, til Kansleren Peder Reedtz og arvedes af Svigersønnen Tage Thott, hvis Enke byttede den til Kronen mod Næsbyholm. Den blev da en Del af Ryttergodset, men erhvervedes 1747 af Adam Gottlob Moltke, der senere lagde den ind under Grevskabet Brengentved.

En Mils Vej Syd derfor, og en halv Mil Nordvest for Fakse, ligger i Øster-Egede Sogn den gamle Gaard med det poetiske

Navn *Jomfruens Egede*. Egede kendes fra Valdemar Atterdags Tid, da den ejedes af de Neber og derfra gik til de Lungers og til de Biller; to ugifte Døtre besad den i det 16. Aarh., og det gav den Navnet. Den kom senere til den skaanske Herregaardsejer Tage Andersen Thott, som 1631 mageskiftede den til Sparrerne, og derefter ved Arv til Christian V's Yndling og Overjægermester Vincents Hahn, som 1674 solgte den til Sophie Amalie Moth, Gyldenløvernes Moder; hun boede her

Lystrup.

efter Kongens Død og endte 1719 sine Dage paa Jomfruens Egede. Derpaa solgtes den ved Auktion til den rige Søkkaptajn Nicolai Esben Poulsen og 1740 til Lystrups Ejer Oberstlieutenant Beenfeldt og har siden næsten til Stadighed fulgt denne Besiddelse. 1828 købtes den af Greve A. W. Moltke, Bregentved, og arvedes af hans Søn, som 1857 købte Lystrup. Den har to parallelle Længer. Det gamle Hus er mindst fra Reformations-Tiden, men ombygget og hvidkalket; den nordre Fløj er opført af Chr. Sparre 1636. Husene staar nu, som de ombyggedes omkring Aar 1800, men der er en gammeldags Duft over Stedet og en romantisk Betonethed, som over faa af de sjællandske Gaarde.

Nabogodset *Lystrup*, Vest for Fakse, var oprindelig en mindre Besiddelse i Slægten Godov, men da Sivert Grubbe af Familien til Alslevgaarden 1514 fik den med sin Hustru Mette Ulfeldt, blev den en Ejendom af Betydning og den blev i over 200 Aar i Slægtens Eje. Om dette første Grubbe-Par paa Lystrup minder Gravstenen i Kongsted Kirke med den bedaarende Indskrift: »Vi levede Livet i Fryd og Gammen, og havde vore 17 Børn til sammen.« Deres Søn Rigens Kansler Eiler Grubbe, opførte 1579

den nuværende Bygning, et meget ejendommeligt Bygningsværk for sin Tid; Gavle og Spir skyldes dog en Restaurering fra 1869. Bygningen har Form som et E og dette skal alludere til Bygherrens Navn. Arkitekten er antagelig Hans Paaske, der ved denne Tid blev afskediget fra Kronborg. Da den sidste af denne Linje af Grubberne døde 1721, gik den over til Oberstlieutenant Beenfeldt, og den nedarvedes i Slægterne Holstein og Mylius, til den 1857 erhvervedes af en yngre Søn fra Bregentved, Greve Chr. Moltke, kendt som Politiker og Landmand. Den er nu i hans Søns Eje.

Nord for Fakse, ved Vejen til Køge, ligger *Alslevgaarden*, som i 300 Aar ejedes af de Grubber og derefter af de Urner; den solgtes 1653 til Hr. Knud Ulfeldt og 1698 til Christen Skeel til Vallø, der ogsaa ejede Tryggevælde. 1716 kom de til Peder Benzon til Gjeddesholm, der atter efter et Par Aars Forløb mageskiftede dem mod Vibygaard til Frederik IV, der udlagde dem som Ryttergods. 1748 købtes de af den under Ringstedegnen omtalte store Godssamler Peter Johansen Neergaard, der atter bortsolgte dem, hvorefter de 1751 kom til Greve A. G. Moltke, der lagde dem ind under Grevskabet. Bygningen paa Alslevgaarden er ny, fra 1902; men det gamle Voldsted vises endnu nær Kirken. Efter Lensafløsningen blev Alslevgaarden solgt. Den nuværende Ejer er den kendte Planteavlsmænd, Godsejer J. V. Selchau-Hansen.

Tryggevælde, nordligst i Herredet, ved Tryggevælde Aa og Køgevejen, var gammelt Krongods, men solgtes 1670 til Otto Skeel til Vallø; om Gaardens senere Skæbne er berettet ovenfor ved Alslevgaarden. Bygningerne er fra 1849, men de er opførte paa den ældgamle Plads, beskyttede af Aaen og af en Grav som en Halvkreds. Efter Lensafløsningen blev Gaarden solgt fra Bregentved. Ejer er Proprietær A. Lemvig.

En Mils Vej Øst for Fakse ligger *Vemmetofte* Kloster, en stor trefløjet Bygning i røde Mursten og med Sandstenstaarne og to Stokværk høj, omgivet af brede Grave; det er et Hus, som i visse Dele gaar tilbage til Reformationstiden, men Gaarden blev ofte ombygget; dens nuværende Udseende skyldes Axel Bergs Restaurering i 1909. Gaarden er gammel; den ældste kendte Ejer tilhørte Slægten Neb; den deltes og ejedes af forskellige Slægter, men hovedsageligt af de Broker fra Gammel Estrup, og den kendte Rigsraad Eske Brok samlede de forskel-

Vemmetofte.

lige Parter. Da Slægten uddøde med ham, arvedes Vemmetofte af hans Datter Berete, gift med den yngre Tyge Brahe, men derefter kom den 1640 i Handelen og ejedes især af Medlemmer af Slægten Rosenkrantz og Krabbe. Margrethe Krabbe, Erik Rosenkrantz's, og Anna Sophie Krabbe, Chr. Urnes, solgte den i 1694 til Dronning Charlotte Amalie og nu begyndte Vemmetoftes Storhedstid. Der lettedes og forbedredes paa Godset, og til Slut bestemte Dronningen, at Godset skulde oprettes til et Kloster, dog først naar hendes yngre ugifte Børn, Prins Carl og Prinsesse Sophie Hedeveg var døde. Disse tiltraadte Arven efter Dronningen og boede hovedsagelig her. Efter Prinsessens Død 1735 traadte Stiftelsen i Kraft; som Frøkner optages ugifte Damer af dansk Adel eller Døtre af Mænd i de tre højeste Rangklasser; desuden gives der Understøttelse til 451 forældreløse Børn rundt i Landet; der er det samme Antal Damer, som nyder Hævning fra Klosteret. Udenom Klosteret ligger en smuk og tilgængelig Have og Park, samt »Dyrehaven«.

Taget man Vejen mod Syd til Præstø, finder man en halv Mils Vej borte Herregaarden *Lindersvold*, med en stor gul-kalket Hovedbygning i to Etager. Gaarden er oprettet af Christoffer Lindenov i Frederik II's Tid og blev i Slægten, til den 1673 blev solgt; Frue paa Gaarden blev da Merete Sophie Urne,

om hvem Visen saa uretfærdig siger: »Gud fri os for den onde Trolld, hør det som vi bede, og fra Fru Merthe paa Lindersvold; hør os alle, Gud!, med Glæde«. Gaarden gik i Arv til hendes Datter, den tapre General Ulrik Chr. Kruses Hustru, og til Datterdatteren, der var gift med Greve Otto Thott til Gaunø. Den lagdes under Baroniet Gaunø. Efter Lensafløsningen blev Gaarden udstykket.

Ud mod Østersøen, tre Kilometer Øst for Lindersvold ligger paa et meget smukt Sted *Strandegaard*, som ogsaa hørte til Baroniet Gaunø, men endnu er i Slægten Reedtz-Thotts Eje. Det var Krongods, som 1662 samledes af Axel Sehested, men Gaarden kom snart i Københavnske Købmænds Eje. 1707 købtes den af Chr. Juel til Totterupholm og 1730 af den senere Greve Otto Thott.

Hermed er Fakseegnens Herregaarde gennemgaaede. Af disse har Strandegaard og Thurebyholm i 200 Aar og Lystrup og Jomfruens Egede i snart 100 Aar været i de nuværende Besidderes Slægters Eje, og Vemmetofte er en veldædig Stiftelse. Saavel Lystrup som Jomfruens Egede har arkitektonisk Værdi, og Vemmetofte hører absolut til Midtsjællands Seværdigheder.

Stevns Herregaarde.

Klintekongens Rige skilles, som enhver ved, fra det øvrige Sjælland paa en lang Strækning ved Tryggvælde Aa og omgives mod Nord, Øst og Syd af Østersøens Vande. Jorden er Amtets bedste. Derfor var der fra gammel Tid mange Herregaarde her.

I Herredets sydøstligste Hjørne ligger det berømte *Højstrup*, hvor Christian IV efter »Elverhøjs« Beretning ikke maatte komme. Det er rigtig nok en gammel Kongsgaard, men har dog en langt ældre Historie; thi 1350 var den i de Lungers Eje og 1406 blev den af en Efterkommer overdraget Dronning Margrethe og derefter var den Kongsgaard. Blandt dens Lensmænd var Dronning Elisabeths helstøbte Hofmesterinde, som vakte Kristiern II's Mishag og som senere under Grevefejden blev myrdet af de Ringsted Borgere; og for at blive ved Elverhøj, ogsaa en Erik Valkendorf var Lensmand der, men rigtignok i Tiden 1566—1606, saa Fortællingen maa halte noget; thi Kongen var jo ikke meget til Aars, da Valkendorf fratraadte. Hundrede Aar efter erhvervedes det af Dronning Charlotte Amalie, der lagde

Juellinge.

det til Vemmetofte, hvortil det endnu hører. Af det gamle er intet eller lidet tilbage. Hovedbygningen er fra 1868.

Vestligst i Herredet, et Par Kilometer Øst for Karise, ligger Herregaarden *Juellinge*, der før hed Valbygaard, efter en nedlagt Landsby. Hovedbygningen er opført 1675 to Etager høj, klædt med Granitkvadre, i hvert Fald paa Facaden, og med et stort Mansardtag. Den ejedes 1387 af Hr. Jacob Olufsen Lunge og gik længe i Arv indenfor »Valby«-Slægten og de Bjørner. Senere var den i Gunde Rosenkrantz's Besiddelse; han solgte den 1657 til Fru Ide Lunge, Otte Skeel's, hvorefter den arvedes af Svigersønnen, Niels Juels Broder, Diplomaten Jens Juel, som 1672 her oprettede Baroniet Juellinge. 1719 mageskiftedes Baroniet med Halsted Kloster paa Lolland, som saa fik Navnet Juellinge; det tilhørte Kronen. Godset paa Stevns blev af Christian VI overdraget den kendte Admiral Fr. Danneskiold-Samsøe, som 1750 solgte det til Greve Adam Gottlob Moltke. Det lagdes ind under Grevskabet Bregentved. Efter Lensaflysningen blev Gaarden solgt. Nu besiddes den af Fru V. Branth.

Af alle Stevns Herregaarde har dog ingen et saa stolt Navn, minderig Historie og arkitektonisk Værd som *Gjorslev*, der ligger en god halv Mils Vej Nord for Storeheddinge og et Par

Gjørsløv.

Mil Sydøst for Køge. Gaarden skal have tilhørt Rane Jonsen, hvis Part i Mordet paa Erik Glipping Eftertiden ansaa for sikker; paa Dronning Margrethes Tid hørte den til de Roskilde Bisper, og her opførte Dronningens Hjælper Biskop Peder Jensen Lodehat omkring 1500 det stolte Hus, som endnu staar. Huset er bygget i Korsform, med et stort Taarn i Skæringen, — altsaa en Plan som Ringsted Kirke — og Materialet er hovedsagelig Kridtsten fra Klinten. Den store Sal har det gamle Stjernehvælv, og en anden Sal har fire Krydshvælv støttet af en mægtig Pille i Midten. Paa Taarnet, der er i seks Etager, ses en gammel Maria-Statue i Kridtsten. Dets Tag var oprindeligt fladt og der er bevaret Skydeskaar. Vel er der i Tidens Løb foretaget betydelige Ombygninger og Ændringer; men Gjørsløv har stadig Æren af at være Danmarks ældste, velbevarede Profanbygning fra Middelalderen.

Da Gaarden var kommen ind under Kronen, skænkede Christian III den til sin tro Mand og Raad Peder Svave. Senere ejedes den af Rigskansleren Just Høeg, som byggede den nordre Fløj til, og af Stygge Høeg. 1664 kom den til Christian IV's tidligere Kammertjener, der var bleven Bjergværksejer (Rørøs

i Norge) og Storleverandør af Matriel, og som naaede 1674 at blive adlet som von Westervik, men hans Formue var luftig; de hollandske Kreditorer lod sig Gjorslev udlægge og 1679 solgte de Godset til Dronning Charlotte Amalie, der tog sig meget af Gaard og Gods, ofrede en Del paa Ombygning og Udstyr af Stedet og ofte opholdt sig der. Gaarden arvedes 1714 af Prinsesse Sophie Hedevig, som straks gav sig i Lag med Byggeri, men to Aar efter byttede den mod Dronninglund i Vendsyssel, som Kongen ejede, og Frederik IV lagde da Gjorslev under Ryttergodset. Snart kom der dog en ny Liebhaber til Stedet, ogsaa en Købmand, en Mand som havde tjent sig en Formue i Østen, Chr. Lintrup, som 1756 blev adlet Lindenchrone, og han oprettede deraf et Stamhus 1763. Hans Betydning som driftig Foregangsmand og ivrig Bondeven, kan ikke nok vurderes; han ophævede Hoveriet og indførte Arvefæste. Hans Søn fik Stamhusbaandet hævet mod et Pengefideikommiss, og solgte 1793 Godset til en anden rig Købmand fra Østen Jacob Brønnum Scavenius, Stamfaderen til den berømte Slægt. Ogsaa han kastede sig med Iver ind for Godsets og Beboernes Forbedring, og hans videnskabelige, kulturelle og nationale Interesser kastede Glans over Gjorslev. I hans Slægt forblev Gaarden i over 100 Aar, og 1843 rejstes den søndre Fløj; Kultusminister Jacob Scavenius var i mange Aar Gaardens Ejer; men efter hans Søns Død blev den solgt. Den nye Ejer var ogsaa af Købmandsæt, bundet til Danmark ved rige og betydningsfulde Landbrugsinteresser, Kammerherre Adolph Tesdorpf; den ejes nu af hans Søn. Gjorslev og den Nord derfor liggende »Bøgeskov« mod Havet er et søgt Udflugtssted.

Et Par Kilometer Nord for Gjorslev ligger den gamle betydningsfulde Gaard *Søholm*, der kendes fra 1346, og hundrede Aar derefter kom i Bille-Ættens Besiddelse og blev der til 1590; den arvedes af Rantzauerne og solgtes 1669 til Christian V's Ungdomsven Morten Skinkel, der 1680 afhændede den til Dronning Charlotte Amalie. Den har siden da bogstavelig altid været forenet med Gjorslev. Af Billernes gamle stærke Borg er nu kun Borgpladsen og Gravene tilbage. Frederik IV lod de gamle Huse nedbryde. Det nuværende Hus er bygget ca. 1750 af Lindenchrone.

Dette er Stevns Herregaarde. Naar stærke Kræfter sætter ind, forsvinder Ejendommene. Højstrup og Søholm er forsvundne,

lagt ind under større Komplekser eller har mistet deres Glans. Højstrup tjener veldædige Formaal, som en Del af Vemmetofte Klosters Jordegods. Men fast og velunderbygget ligger Egnens Stolthed Gjorslev endnu, et af vort Lands stolteste Minde-mærker, i snart 200 Aar ejet af Slægter med Købmandsblod og til hvem den danske Landbostand staar i Gæld.

Køge Egnens Herregaarde.

Køge er en gammel By, og velforfaren i Handel og Vindskibelig-hed; den er stolt af sine mange borgerlige Minder og gør Turistpropaganda derfor, som maaske ingen anden By i Danmark. Den har fra gammel Tid været en By af Betydning, ikke netop fordi Bugten blev den traditionelle Skueplads for glørrige Kampe mellem Danskere og Svenske, men fordi den ikke alene havde et betydningsfuldt Opland, men ogsaa ved sin Beliggenhed enestaaende Muligheder for Handel med Landbrugsprodukter. Netop Herregaardenes Storhed og Mængde viser det.

Før Køge blev Købstad ved Vandet, laa der et Stykke op ad Aaen en Landsby, som senere fik Navnet Gammel-Køge; Hovedgaarden her opaad snart de andre Gaarde og voksede sig i Tidens Løb saa stor, at Herregaarden *Gammel Køgegaard* nu omslutter Køge By; det er en gammel Ejendom, og den var efter Reformationen i de Billers Eje. Efter Jomfru Birgitte Billes Død 1635, arvede den senere Hofmester paa Sorø, Hr. Falk Gøye, Gaarden, og fik et antageligt Gods samlet derom; men han solgte den allerede 1641 til Rigens Raad, Hr. Chresten Skeel, som sidenhen fik den sørgelige Lod at forhandle med Svensk-kongen før Freden i Roskilde. Hans Datter var den stærke og raadsnare Birgitte Skeel, der efterhinanden ægtede Chr. Barnekow, Greve Christoffer Parsberg, som er nævnt under Torbenfeldt, og Knud Thott til Gaunø. Hun kaldtes altid efter sit andet Ægteskab Grevinden og ejede Gaarden her, og den arvedes af hendes Søn, Kjeld Christoffer Barnekow, der var bleven svensk Adelsmand. Saaledes kom Gammel Køgegaard i svensk Eje (Barnekower og Meijerfeldter) til 1775, da den blev erhvervet af en Mand af Neergaardtypen, Rasmus Carlsen Lange. Hans Bedstefader var kommen fra Jylland og forpagtede bl. a. Vemmetofte og Lellinge, Juellund og Benzonseje, hans Fader havde ligeledes forpagtet Lellinge og Vallø, og han afløste selv sin Fader i Forpagtningen af Egholm. Det var saaledes i Landbohæn-

Gammel Køgegaard.

der, Gaarden nu kom, og i denne Slægt er den forblevet, fra 1845 som Stamhus, til den sidste Bærer af Navnet, — Langerne postulerede at nedstamme fra den kendte gamle Adelslægt, og blev 1817 adlede med det gamle Vaaben — til Frk. Emmy Carlsen døde 1912. Ifølge hendes Testamente oprettedes en Legatstiftelse deraf til Støtte af en Mængde velgørende og offentlige, ikke mindst aandelige Formaal. 1603 var der opført en gammel Egebindingsværksbygning paa Ejendommen; 1791 erstattedes den af den nuværende Bygning og Fløjene byggedes i Frederik VII's Tid. I sin korte Levetid naaede Slægten Carlsen-Lange stærkt frem i Samfundet og kom ikke blot i Familieforbindelse med Højadelen som Greverne Frijs, men ogsaa med aandelige Koryfæer som Peter Rørdam og Frederik Nikolaj Severin Grundtvig, som ogsaa fandt sit sidste Hvilested ved Gammel Køgegaard.

En lille Mil Vest for Køge, ved Ringsted Vejen, ligger nogle skønne Skovpartier; skønnest er vel Skovhusvænget, hvor Lellinge Aa mellem stejle Skrænter løber forbi de velvoksne Bøgepartier; her er et meget søgt Udflugtssted og tæt herved ligger *Gammel Lellingegaard*; af Bygninger fra ældre Tid er intet bevaret, men Stedet er mærkeligt; thi Gaarden har været ejet af Kirsten Munk og af Corfitz Ulfeldt, og blev af Frederik III, der jo meget belejligt kom i Besiddelse af de fleste Ulfeldtske Godser, brugt til Betaling af Rigens Gæld, i dette Tilfælde til sin Køkenskriver, Hans Olufsen, der 1662 blev Herre til Lellinge-

gaard; hans Arvinger solgte den 1679 til en Køgenser, der med den nye Tid var kommet højt til Vejrs, til Borgmestersønnen Caspar Schøller, der døde som Gehejmeraad og Justitiarius i Højesteret og Ejer af 1400 Tdr. Hartkorn og 13 Kirker, og som var begyndt som Griffenfeldts Protégé og Sekretær i Kancelliet. Han døde 1719, og Enken solgte da Gaarden til Anna Sophie Reventlow, Hertuginde af Slesvig, der da netop havde faaet Vallø af Kongen, og nu lagde Lellingegaard ind under Hovedsædet. Christian VI respekterede ikke Faderens Bestemmelser. Dronning Anna Sophie maatte aflevere det meste af det modtagne Gods, og Kongen skænkede graciøst Vallø til sin Dronning, der besluttede deraf at fundere et højadeligt Kloster for ugifte Damer, der havde alle deres 16 adelige Aner eller var Datter af en af Embedsmændene i de to øverste Rangklasser. Hun vilde dog næppe overlade Vallø selv til Klosteret, og begyndte derfor 1737 ved Lellinge at opføre en Klosterbygning og derpaa en Kirke, men skiftede Bestemmelse. 1735 nedbrødes det færdiggjorte og af Materialerne opførtes Thura, »det hvide Stift«, paa Vallø. Nu er alt forsvundet; Hovedbygningen paa Lellingegaard er fra 1860, og Gaarden hører stadig til Vallø.

Hvor Vejen fra Køge til Fakse kommer ud fra Strandskoven, ligger *Billesborg*, en 3—4 Kilometer Syd for Køge. Oprindeligt havde den Navnet Egøjegaard, men kom tidlig til Øster Vallø og blev af Kirsten Munk nedbrudt. Chresten Skeel til Gammel Køgegaard købte den 1651, byggede en ny Hovedbygning, som til Amindelse om hans Hustru, Birthe Rud, fik Navnet Rudholt, og den blev i Slægten, saalænge de Skeeler ejede Vallø. Otto Skeel gjorde den til Enkesæde for sin Hustru, Kirsten Bille, og den fik da Navnet Billesborg. Den hører stadig til Vallø. Hovedbygningen er en enkelt, men meget anseelig, hvidkalket Bygning med afvalmet Tag og i eet Stokværk, utvivlsomt opført under Sophie Magdalene; i hvert Fald har den flere smukke norske Kamener fra hendes Tid og med hendes Navn, og de smukke Rum viser Tidens Anordning.

Hovedseværdigheden i Køges Omegn er dog *Vallø Slot*. Mægtigt, omgivet af Grave og med sine tunge røde Mure i tre Etager og sine to svære Taarne, virker det allerede paa Afstand imponerende. Bygningen har i sig sent middelalderlige Rester, men de tre Fløje har nu i Hovedsagen den Karakter, som Mette Rosenkrantz, Peder Oxes Hustru, gav dem i Midten af det 16. Aar-

Vallo Slot.

hundrede. Det er bygget af svære røde Munkesten paa en høj Granitsokkel og er prydet med Sandstensindfatninger og Trekanter med Hoveder over Vinduerne, som dem, Hans Paaske udførte til Kronborg. Portalen med sit rige Stenhuggerarbejde er fra 1581. Fem Aar efter var Huset, som den store Indskriftstavle i Gaarden meddeler, fuldført. Hun byggede ogsaa en Mur over Gaarden, for at skille den fra den anden Del af Vallø, Østre Vallø, som var i andet Eje; men den er nu forsvundet. I det 17.—18. Aarhundrede byggedes der til paa Mure og Taarne, men i samme Stil, saa Bygningen, som den nu viser sig, er en fulgdod Type for Renæssancen i Danmark. Men Vallø har en Tilbygning mod Nord, »det hvide Stift«, som gør Gaarden firefløjet; den skiller sig ganske ud fra den øvrige Bygning. Den er opført af Lauritz Thura, da Dronning Sophie Magdalene havde faaet Godset til Gave af Kongen, og endelig besluttet der at oprette det adelige Stift; det var oprindelig en lav, hvidkalket, trefløjet, eenetages Bygning med et toetages, ottekantede Midtparti; det er opført 1735—38; men den forhøjedes 1765. Efter Branden 1893, — man huske den bekendte Vise: »Vallø Slot, omkranst af Skove« o. s. v. — blev Slottet genopført af Arkitekt Hans Holm; man havde tænkt at nedbryde »det hvide Stift« og bygge et Hus, som svarede til det øvrige, men kunsthistoriske Indsigelser medvirkede til, at dette blev forhindret, og i alt væsentligt, er nu det gamle Slot fremstillet.

Den historiske Plan for Rekonstruktionen var berettiget; thi Vallø var og er — trods Tilbygninger og Rekonstruktioner — et Mindesmærke af meget høj Værdi for den danske Historie og Kunsthistorie.

Vallø har altid været en fremragende Besiddelse. Allerede i Kristoffer II's Tid var den i Storadelens Eje, hos Eskild Krage og hos Bo Falk, som er nævnt under Gisselfeld. Det kom ved Arv til de Thotter, der en Tid var Landets mægtigste Adelslægt, og derefter til de Rosenkrantz, og deltes mellem to Døtre, Birgitte, der blev gift med Peder Bille og fik Øster Vallø, og Mette, der arvede Vester Vallø og var gift med Steen Rosensparre og med Rigens Hofmester, Peder Oxe, og arvedes over de Ruder til Hr. Chresten Skeel, som ogsaa havde erhvervet Gammel Køgegaard. Det var, som omtalt, Mette Rosenkrantz, der byggede det store røde Hus paa Vallø. Østre Vallø kom ogsaa i de Rosenkrantzers Eje, og den lærde Holger til Rosenholm besad en Overgang denne Part, som han dog solgte til Ellen Marsvin, og fra Kirsten Munk og Greve Valdemar Christian, Christian IV's Søn, kom det ved Salg 1651 til Hr. Chresten Skeel, der saaledes atter forenede de to Halvdele, og føjede Egøjegaard der til. 1707 solgte en af hans Efterkommere hele Godskomplekset til Christian Siegfred Plessen, der næste Aar lod det gaa over til Kong Frederik IV, som 1713 gjorde det til Grevskab og skænkede det til Anna Sophie Reventlow, Hertuginde af Slesvig, der 1721 blev Danmarks Dronning. Efter Kongens Død maatte hun dog give det tilbage til Kronen og Christian VI forærede Grevskabet til sin Dronning, Sophie Magdalene, der allerede tidligt vilde bruge det til Oprettelse af et adeligt Frøkenkloster (se Lellingegaard) og 1737 henlagde dette til Vallø. I denne Institution er det senere forblevet, skønt der ofte er gjort Angreb derpaa; Struensee skulde engang være gjort til Greve af Vallø og have det skænket. Nu faar en Dekanese — er hun af fyrsteligt Blod hedder hun Abbedisse — og 35 Stiftsdamer samt 230 Frøkeners deraf deres Livsophold eller Tilskud dertil; desuden øves der udstrakt Velgørenhed derfra.

Til Vallø hører et stort Gartneri og en meget smuk Park og Have, der er offentlig tilgængelig.

Køge ligger nær Hovedstaden, og derfor er dens Herregaarde tidligt erhvervede af de mægtige i Statstyrelsen. Ejendommeligt er det at se, at næsten alle disse store Besiddelser igennem de

sidste Aarhundreder er forblevne i samme Slægters Eje og er endt som Institutioner, som har til Maal, ved Siden af at oprettholde Gaardene paa værdig Maade, at øve Veldædighed og støtte kulturelle Formaal (den Lange Carlsenske Stiftelse paa Gammel Køgegaard, Vallø Stift).

En stor Del af det rige og frugtbare Midtsjælland er nu gennemgaaet, og overalt har man mødt Godser, som har bestaaet fra Arilds Tid. Prægtige Bygninger som Ledreborg, Løvenborg, Torbenfeldt, Gisselfeld og Bregentved, Lystrup og Vallø Slot; store velgørende Stiftelser som Vallø og Gisselfeld, Gammel Køgegaard, Hagedsted og Tybjerggaard, Aastrup Stift og Roskilde Kloster. Tiderne har afsat sit Præg paa Besiddelserne; Adelsmændene, de lærde Mænds Sønner, som dannede den nye Brevadel, udenlandske Adelsfolk, Grever og Baroner. Meget er under Tidens og Forholdenes Lov ændret, mindsket og forsvundet; men for den kyndige Historiker staar hele denne Egn som et af de Steder, hvorfra Kampen om Bondestandens Hævelse og Frigørelse, hvorfra Forbedringerne i Landbodrift og Tilværelsesformer er udgaaet og iværksat. Endnu er Midtsjælland for Turisten Egnen, hvor han bedst og mest typisk ser et betydningsfuldt Afsnit af det nuværende danske Landbrugs Kamp i teknisk Retning; Mejerier, Herregaardsdrift, Bondebrug, og som faa andre Steder findes her historisk betonedede Herresæder af kulturel og arkitektonisk Værdi.

At se Midtsjællands Jord er vel en Rejse værd.
